

Området for kultur og samfunn

Forskning om vold

*av Kristin Skjørten, Tore Bjørgo og
Leif Petter Olaussen*

**Norges
forskningsråd**

Copyright © Norges forskningsråd 1999

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
Grønt nummer telefaks: 800 83 001
Internett: bibliotek@forskningsradet.no
X.400: S=bibliotek;PRMD=forskningsradet;ADMD=telemax;C=no;
Hjemmeside: <http://www.forskningsradet.no/>

Trykk: GCS as
Opplag: 500 (april 1999)

Grafisk design omslag:
Ill. omslagsside: M.M. Malvin, Illustratørene

Oslo, april 1999

ISBN 82-12-01304-9

Innholdsfortegnelse

FORORD	5
1. ARBEIDSGRUPPENS OPPDRAG OG ANBEFALINGER	7
1.1 BAKGRUNN OG BEGRUNNELSE FOR ET VOLDSFORSKNINGSPROGRAM	7
1.2 OPPNEVNING OG MANDAT	8
1.3 ARBEIDET MED RAPPORTEN	9
1.4 FORSLAG TIL PROGRAMORGANISERING, FINANSIERING OG VARIGHET	10
1.5 PRIORITERTE FORSKNINGSOMRÅDER	12
2. FORSKNINGSBEHOV - ET UTSYN OVER DELOMRÅDER	15
2.1 INNLEDNING	15
2.2 OMFANG OG TRENDER I TRUSLER OG VOLD I 1990-ÅRENE	16
2.2.1 Politianmeldt vold	16
2.2.2 Surveykartlegginger	19
2.3 TRUSLER OG VOLD I SAMFUNNSMESSIG KONTEKST	22
2.4 ET KORT UTSYN OVER SEKS DELOMRÅDER FOR NY FORSKNING	25
2.4.1 Vold innen det sosiale sentrum.....	25
2.4.2 Vold innen den sosiale utkant.....	26
2.4.3 Vold ved kontakt mellom sentrum og utkant.....	26
2.4.4 Vold mot særlig svake/utsatte personer/grupper.....	27
2.4.5 Marginalisering og (re)integrering.....	29
2.4.6 Vold i og utenfor Norge.....	29
2.5 KONTEKST OG MEKANISMER.....	30
3. FORSKNINGEN OM VOLD I NORGE	31
3.1 INNLEDNING	31
3.2. UNDERSØKELSER AV REGISTRERT VOLD	31
3.2.1 Politiregistrert vold	32
3.2.2 Legeregistrert vold	32
3.3 SURVEYBASERTE VOLDSUNDERSØKELSER.....	33
3.4 SENTRALE TEMA I VOLDSFORSKNINGEN	35
3.4.1 Ulikheter i involvering i vold.....	35
3.4.2 Vold og alkohol	39
3.4.3 Voldens fordeling på enkelte arenaer.....	45
3.4.4 Skadefølger av vold	46
3.4.5 Frykt for vold.....	48
3.4.6 Voldskriminalitetens endringer over tid.....	50

3.4.7	<i>Vold i familien</i>	51
3.4.7.1	Omfangsundersøkelser	52
3.4.7.2	Perspektiver	59
3.4.7.3	Nye utfordringer for forskning	63
3.4.8	<i>Mobbing, trusler og vold i arbeidslivet</i>	67
3.4.9	<i>Mobbing i skolen</i>	72
3.4.10	<i>Politiivold</i>	74
3.4.11	<i>Gruppebasert vold</i>	77
3.4.11.1	Grupper, identitet og kjønn	78
3.4.11.2	Hatkriminalitet	80
3.4.11.3	Gjenger og voldelige subkulturer	84
3.5	VOLD OG GLOBALISERING	88
3.5.1	<i>Internasjonal terrorisme</i>	88
3.5.2	<i>Transnasjonale voldelige subkulturer</i>	90
3.5.3	<i>Internasjonal kriminalitet</i>	90
3.5.4	<i>Traumatiserte flyktninger</i>	91
3.5.5	<i>Medievold og handlingsforbilder</i>	92
3.6	HVA HANDLER VOLDEN OM?	93
4.	ETISKE PROBLEMER I FORSKNING OM VOLD	95
4.1	FINANSIERING AV FORSKNING PÅ KONTROVERSIELLE TEMA	95
4.2	HENSYNET TIL INFORMANTENE	96
4.3	DELTAKENDE OBSERVASJON I VOLDELIGE MILJØER	97
4.4	OPPRETTHOLDELSE AV INFORMANTERS ANONYMITET	100
4.5	UFORUTSETTE FUNN KAN IKKE UTELATES	101
4.6	PRESS OG TRUSLER MOT FORSKERE	102
4.7	KRITIKER ELLER ADVOKAT?	104
4.8	MORALSK ENGASJEMENT OG BEGREPSMESSIGE FØRINGER	105
4.9	SLUTTORD	106
	LITTERATURLISTE	109
	APPENDIKS	121

Forord

Norges forskningsråd ønsker å få igangsatt en ny satsing på forskning om vold. Som ledd i dette arbeidet er det utarbeidet en kunnskapsanalyse som beskriver kunnskapsstatus og som gir anbefalinger for videre kunnskaps- og forskningsbehov. Dette arbeidet har vært finansiert av Justisdepartementet og Barne- og familiedepartementet.

Rapporten er utarbeidet av en forskergruppe bestående av Kristin Skjørten, UiO (leder), Tore Bjørgo, NUPI og Leif Petter Olaussen, UiO.

April 1999

Kultur og samfunn
Norges forskningsråd

I. Arbeidsgruppens oppdrag og anbefalinger

I.1 Bakgrunn og begrunnelse for et voldsforskningsprogram

Voldskriminaliteten i det norske samfunn har ført til bekymring og krav om ulike former for tiltak som kan redusere volden og skape et tryggere samfunn. Tiltak mot voldskriminalitet bør forankres i grunnleggende forståelse av volden som fenomen. Under Norges forskningsråd har det hittil kun blitt satset på egne programmer og delprogrammer om kvinnemishandling og seksualisert vold. I tillegg har enkeltprogrammer som blant annet Program om barn, ungdom og familie, og Delprogram om barnevern åpnet for noe forskning om vold under sine delområder. Ved avslutningen av disse programmene er det nå opprettet et nytt program, *Velferdsprogrammet - samfunn, familie, oppvekst*, hvor det gis muligheter for voldsforskning i tilknytning til barn og ungdoms oppvekstvilkår.

Forslaget om opprettelse av et eget voldsforskningsprogram, tok utgangspunkt i en bredt anlagt forskningssatsing. Hovedintensjonen bak forslaget er å bringe sammen ulike deler av voldsforskningen for å bidra til økt kompetanse og kunnskapsutvikling på feltet. Vi har i dag solide forskningsmiljøer for forskning om ulike former for vold, som mobbing, kvinnemishandling, seksuelle overgrep mot barn, vold mot eldre, rasistisk vold, vold mellom ungdomsgjenger osv., men feltet er preget av faglig og tematisk fragmentering. Samordning av ulike deler av voldsforskningen under ett program, kan bidra til nye perspektiver og økt innsikt om volden i det norske samfunn. Kunnskapsmangel om grunnleggende forståelse av vold som fenomen, gjør det nødvendig å igangsette forskning som på bred faglig basis og med bred faglig tilnærming forsøker å belyse dette.

Initiativet til et voldsforskningsprogram kom fra Norges forskningsråds Delprogram om seksualisert vold (1992-1996). Mot avslutningen av programmet, ble det vurdert ulike måter å

fremme videre forskning på feltet. Referansegruppen for delprogrammet mente at videre forskning om seksualisert vold bør skje innenfor en bredere ramme om vold som samfunns-
messig fenomen. Et forskningsprogram om vold bør medvirke til brobygging mellom
forskning på ulike voldsområder, og mellom forskjellige fag og forskningstradisjoner.
Forskningsleder for delprogram om seksualisert vold, Kristin Skjørten, utarbeidet høsten 1995
et notat med begrunnelse og foreløpige forskningstemaer for et nytt voldsprogram. Her
framgår det at en ny forskningssatsing bør se volden i sammenheng med andre utviklingstrekk
i samfunnet og i et helhetlig perspektiv, uten å avgrense forskningen til bestemte sektor-
politiske eller faglige tilnærminger. Det vil gi mer kunnskap om grunnleggende trekk ved
volden som fenomen, en grunnlagsorientert innsikt som vil kunne gi bedre mulighet for å
utvikle handlingsrettede tiltak innenfor de ulike sektorene. Ny programsatsing skal også
videreføre kompetansen som har blitt bygd opp gjennom “Program om kvinnemishandling”
(1986-1991) og “Delprogram om seksualisert vold” (1992-1996).

Delprogram om seksualisert vold skisserte følgende temaer for videre forskning:

- prosjekter som retter søkelyset mot å studere atferd på de arenaer hvor vold utøves,
- studere ulike former for vold i lys av kulturelle og kjønns-spesifikke aspekter,
- få en bredere forståelse av vold som fenomen i et historisk perspektiv,
- øke kunnskapene om vold og rus,
- forskning som tematiserer mer generelt den økende oppmerksomheten angående vold i
vårt samfunn,
- forskning om fremstillingen av vold i bilde og tekst,
- få en bredere innsikt i ulike befolkningsgruppers angst for vold,
- studere den strafferettslige kontrollen av vold,
- undersøke helse- og sosialtjenestens kunnskaper og oppmerksomhet mot å avdekke vold,
- evaluere forebyggende tiltak mot vold.

Etter positiv vurdering av forslaget i Norges forskningsråd, har NFR arbeidet videre med
tanke på eventuell finansiering.

1.2 Oppnevning og mandat

I 1998 bevilget Justis- og politidepartementet og Barne- og familiedepartementet tilsammen
300.000 kroner til et forprosjekt for et forskningsprogram om vold. Norges forskningsråd
oppnevnte en arbeidsgruppe bestående av tre forskere høsten 98, som fikk i oppdrag å vurdere

voldsforskningen i Norge med sikte på eventuelt behov for et eget voldsforskningsprogram. Medlemmene i arbeidsgruppen er Kristin Skjørten (prosjektleder), Leif Petter Olaussen og Tore Bjørgo. Arbeidsgruppen ble sammensatt av forskere som ut fra egne forskningsarbeider dekker ulike sider av voldsforskningen. Mandatet for gruppens arbeid er:

Målet for dette arbeidet skal være å utforme en kunnskapsstatus tilknyttet voldsforskningen. Gruppen skal vurdere status for denne forskningen, identifisere forskningsmiljøer og forskningsbehov. Arbeidsgruppen skal gi en anbefaling om hvilke områder som bør prioriteres i videre forskning og hvordan ny forskningsaktivitet rent organisatorisk bør igangsettes.

I forskningsrådets budsjettplan for programmet, ble det lagt til grunn en økonomisk ramme på 32,2 millioner kroner, fordelt over en programperiode på 5 år. Arbeidsgruppen fikk i oppdrag å vurdere hvorvidt en ny satsing på voldsforskning burde initieres som et selvstendig program eller eventuelt inngå som et delprogram under andre programaktiviteter i Norges forskningsråd.

1.3 Arbeidet med rapporten

Arbeidsgruppen ble bedt om å overlevere forskningsrådet sin vurdering angående nytt voldsforskningsprogram i form av en rapport innen april 1999. Høsten 1998 ble benyttet til fire forberedende møter, med utarbeiding av budsjett og tidsplan for prosjektet, fordeling av arbeidsoppgaver, og innsamling av informasjon. Fra januar 1999 startet arbeidet med rapporten. I midten av februar ble det arrangert en idédugnad med et utvalg voldsforskere og representanter fra de berørte departementer for å få innspill og idéer til en programsatsing. Rapporten ble overlevert Forskningsrådet i slutten av mars 1999.

Avgrensninger. I det første forberedende møtet med Forskningsrådet høsten 1998, ble formen på kunnskapsstatus og rapport drøftet. Budsjettet og tidsfristen for ferdigstilling av rapporten satte klare rammer for arbeidet. Det var ikke mulig innenfor den angitte tidsrammen å utarbeide en kunnskapsstatus som forutsetter gjennomgang og presentasjon av all foreliggende voldsforskning. Arbeidsgruppen skulle istedenfor ha som målsetting å dekke hovedlinjer i voldsforskningen, med videre drøfting av en eventuell ny programsatsing innenfor området *kultur og samfunn* i Forskningsrådet. Arbeidsgruppen fikk ansvar for videre

tolkning og avgrensning av mandatet, og sto fritt med hensyn til valg av skriftlig rapporteringsform.

Selve voldsbegrepet defineres på ulike vis og rommer mange forskjellige fenomener. Forståelsen av hva som er vold, er også historisk og kulturelt betinget. Dette er i seg selv et viktig forskningstema, og arbeidsgruppen har ikke ønsket å foreta noen begrepsavklaring (eller avgrensning i begrepsbruk). Ny programsatsing om vold bør åpne for problematisering av begrepsbruk og forståelse på feltet. Med hensyn til avgrensning av litteraturgjennomgang, har arbeidsgruppen valgt å ta utgangspunkt i forskning om fysisk vold og trusler. Med dette utgangspunktet er fenomener som strukturell vold og symbolsk vold i liten grad berørt.

Som ledd i arbeidet med kunnskapsstatusen, ble det utarbeidet en oversikt over sentrale forskningsmiljøer og forskere på feltet. Omlag 30 forskningsmiljøer og forskere ble invitert til idédugnad, der formålet var å tilføre arbeidsgruppen kunnskap fra ulike deler av voldsforskningen, og diskutere forslag til videre forskning om vold (se appendiks). Det var godt fram møte til dugnaden, og oppsummeringsvis ble forslaget om en ny programsatsing for hele voldsfeltet svært godt mottatt.

Underveis i arbeidet har arbeidsgruppen også mottatt en rekke andre innspill til en ny programsatsing. I vår anbefaling om hvilke områder som bør prioriteres for videre forskning, har vi valgt å skissere en ramme og innretning for programsatsingen. Denne rammen gir mulighet for utvikling av ulike problemstillinger og tilnærminger i forskningen. Det ligger utenfor vårt mandat å gi detaljerte tilrådinger angående forskningsprosjekter.

1.4 Forslag til programorganisering, finansiering og varighet

På bakgrunn av vår vurdering av kunnskapsstatus om vold, går arbeidsgruppen inn for at voldsforskning i et bredt anlagt perspektiv settes på dagsorden under Norges forskningsråd. Arbeidsgruppen fikk i oppdrag å vurdere hvorvidt ny satsing på voldsforskning burde initieres som et selvstendig program, eller inngå som et delprogram under andre programaktiviteter i Norges forskningsråd. Arbeidsgruppen har konkludert med at det mest vesentlige med tanke på å styrke dette forskningsfeltet, er at en ny forskningssatsing kan ivareta en helhetlig tilnærming. Dermed bør det legges forholdsvis brede rammer til grunn for forskningssatsingen. Etter arbeidsgruppens vurdering kan dette ivaretas både ved opprettelsen

av et eget program, og ved å la voldsforskning inngå som et delprogram eller deltema under et større forskningsprogram. Det viktigste er at det sikres en helhetlig og langsiktig kunnskapsutvikling om vold. Dette innebærer igjen at en slik nyorientering av voldsforskningen sikres forsvarlig økonomisk støtte.

Dersom voldsforskningen plasseres under et annet program, er arbeidsgruppen av den klare oppfatning at *Velferdsprogrammet - samfunn, familie, oppvekst* er det beste alternativet innenfor eksisterende programmer i Kultur og samfunn. Dette programmet åpner allerede for voldsforskning i tilknytning til temaet ungdom og marginalisering. I arbeidsgruppens anbefaling angående ny voldsforskning er ungdom og vold et prioritert tema. Det er også andre faglige grunner for en slik plassering av ny voldsforskningssatsing. Sentrale temaer under velferdsprogrammet, som familie, oppvekst, levekår og marginalisering vil ha stor relevans for mange temaer innen voldsforskning. Arbeidsgruppen vil imidlertid understreke at dersom voldsforskningen knyttes an til velferdsprogrammet, bør programmet tilføres nye midler, slik at det helhetlige perspektivet som ligger i arbeidsgruppens forslag kan ivaretas.

I forskningsrådets forslag til budsjettplan og finansiering for et forskningsprogram om vold, legges det til grunn et budsjett på 32,2 millioner kroner, fordelt over 5 år. Programmet foreslås finansiert fra Norges forskningsråd, Barne- og familiedepartementet, Helse- og sosialdepartementet og Justisdepartementet.

Etter arbeidsgruppens vurdering kan en ramme på fem år ivareta behovet for langsiktig og grunnlagsorientert voldsforskning. Den foreslåtte økonomiske rammen på 32,2 millioner kroner er etter arbeidsgruppens vurdering en minimumsramme, dersom den foreslåtte nyorienteringen av voldsforskningen skal kunne bidra til en mer helhetlig kunnskaps- og kompetanseutvikling om vold. Dersom de økonomiske rammevilkår blir for trange, vil forskningssatsingen nettopp kunne ut i det som særpreger voldsforskningen pr. idag, en tematisk og faglig sterkt oppdelt kunnskapsinnretning.

Spørsmålet om selve finansieringen av forskningssatsingen, er utenfor arbeidsgruppens mandat. Vi vil likevel føye til en anmerking av faglig karakter, i forbindelse med arbeidsgruppens prioritering av temaer for en forskningssatsing. Den faglige rammen for programmet burde tilsi at også andre departementer enn de foreslåtte, kan ha interesse i forskningssatsingen, for eksempel Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet.

I.5 Prioriterte forskningsområder

I denne rapportens redegjørelse for kunnskapsstatus, blir det fremmet en rekke forslag til videre forskning om vold i tilknytning til arbeidsgruppens behandling av de ulike deltemaene. Arbeidsgruppen fikk imidlertid også i oppgave å gi en prioritering angående forskningsområder for en ny forskningssatsing. Nedenfor følger en oppsummering av arbeidsgruppens innstilling.

En forskningssatsing om vold bør gi høy prioritet til forskning som studerer volden i sin sosiale sammenheng. Vi mangler kunnskap om vold som fenomen, og slik kunnskap må være grunnlaget for utvikling og utforming av tiltak i forbindelse med vold. Etter vår oppfatning kan vold vanskelig begripes uten at volden ses i sammenheng med den konteksten hvor handlingen utspilles.

Et gjennomgående kjennetegn ved kvantitativt orientert forskning om vold er at ulike definisjoner legges til grunn for omfangsstudiene. Det tallmaterialet som finnes, er derfor vanskelig å tolke og å sammenlikne. Både nasjonalt og internasjonalt foregår det diskusjoner om hvorledes ulike former for vold defineres, og dermed hvilke premisser som kan legges til grunn for registrering av omfang, og videre for vår forståelse av vold som fenomen. Et forskningsprogram om vold bør ikke ta stilling til kriterier for voldsdefinisjoner. Vi vet at den generelle forståelse av vold som problem styres av andre forhold enn for eksempel alvorlighetsgrad, skadevirkninger og utbredelse av ulike former for vold. Derfor bør det gis rom for forskning som kan studere de prosessene som fører til at ulike former for vold henholdsvis settes eller ikke settes på den offentlige og politiske dagsorden. Ikke minst i tilknytning til en slik problemstilling, vil det være nyttig å inkludere et historisk perspektiv på vold.

Det er iverksatt en rekke tiltak på ulike nivåer med sikte på voldsforebygging, hjelp til ofre for vold, og kontroll av voldsutøvere.¹ Arbeidsgruppen har mottatt signaler om at et

---

¹ Kompetansesenteret for voldsofferarbeid har innhentet opplysninger om tiltak og tilbud angående voldsarbeid i Norge. Kartleggingsundersøkelsen ble gjennomført ved alle landets kommuner, fylkeskommuner, fylkesmenn, fylkesleger, bispedømmer, politikamre, statlige helseinstitusjoner samt en rekke fagorganisasjoner, humanitære organisasjoner og interesseorganisasjoner for voldsofre. Resultatene av undersøkelsen finnes i Hjemdal, O.K.: *Voldsarbeid i Norge. Oversikt over tiltak og tilbud*. HiO-notat 1997 nr. 38.

I Regjeringens tiltaksplan for bekjempelse av vold på offentlig sted: Trygghet i sentrum, finnes også en oversikt over tiltak i forbindelse med ulike former for vold.

forskningsprogram om vold også bør omfatte evaluering av tiltak mot vold. Etter vår vurdering er det et behov for å videreutvikle kompetanse om evalueringsforskning, og få mer kunnskap om effekten av ulike tiltak rettet mot volden i samfunnet. Arbeidsgruppen går imidlertid ikke inn for at evalueringsforskning gis prioritet under en ny voldsforskningssatsing. Den foreslåtte satsingen skal primært ta sikte på grunnlagsorientert kunnskapsutvikling, og bidra til teoriutvikling og økt kunnskap om ulike mekanismer bak volden. Kunnskap om mekanismer bak vold er en forutsetning for utforming av effektive tiltak. Evaluering av tiltak mot vold bør i hovedsak ivaretas utenfor denne programsatsingen.

Et premiss fra Forskningsrådet er at den videre forskningen om vold skal sikre ivaretagelse av den kompetansen som ble bygget opp i forbindelse med Program om kvinnemishandling og Delprogram om seksualisert vold, og dessuten bygge opp kompetanse i forhold til andre former for vold. Arbeidsgruppen slutter seg til at forskning om kvinnemishandling og seksualisert vold inngår som et prioritert område i en ny voldssatsing.

Videre mener arbeidsgruppen at en forskningssatsing om vold under Norges forskningsråd bør ha et særlig ansvar for å frambringe kunnskap om vold og overgrep rettet mot særlig svake og/eller utsatte grupper i samfunnet.

Arbeidsgruppen ønsker også å prioritere forskning om virkninger av vold i bred forstand. Vi trenger mer kunnskap om skadevirkninger av vold på individnivå. Det er også viktig å frambringe kunnskap om vekselvirkninger mellom vold og samfunn, og kunnskap om integrerende eller disintegrerende virkninger av vold.

Ut fra statusgjennomgang av voldsforskningen og grunnlagspremissene for en ny forskningssatsing, foreslår arbeidsgruppen at følgende forskningsområder gis prioritet:

- *Voldens sosiale kontekster og arenaer*
- *Velferd, sosial marginalitet og vold med særlig vekt på :
    Ungdom, gjenger og voldskriminalitet
    Vold innen familien*
- *Vold og overgrep overfor klienter og andre særlig svake grupper*
- *Følger av vold*
- *Vold i et historisk og kjønnskulturelt perspektiv*

2. Forskningsbehov - et utsyn over delområder

2.1 Innledning

Den sosiale konteksten som en handling inngår i, vil ofte avgjøre om handlingen vil bli oppfattet og betegnet som en voldsytring. Harde knyttneveslag vil av de aller fleste bli oppfattet som vold i nesten alle sammenhenger. Men hvis slagene faller i en boksering, er de selvsagte og fullt legitime idrettshandlinger som kan være gjenstand for sterk beundring, og ikke fordømmelse. I forskningsmessige arbeid om vold er det viktig å være oppmerksom på at forståelse og definisjon av hva som anses som vold, kan være kontekstavhengig. Skjerpet oppmerksomhet og interesse for dette kan gi inntak for å forstå av hva vold handler om.

Her skal vi forsøke å sette våre forslag til forskningsrettet innsats inn i en samfunnsmessig kontekst som vi håper kan være et rammeverk både til fruktbar forskning, og til fruktbar og meningsfylt leting etter tiltak og endringer som kan bidra til å redusere de problemer som voldshandlinger representerer. Forhåpentligvis vil dette rammeverket både gjøre det enklere å forstå bakgrunnen for våre prioriterte forslag, og samtidig synliggjøre hva vi har lagt mindre vekt på. Samtidig håper vi at vår ramme er så vid at den gir rom for å velge ulike teoretiske og metodiske tilnærminger.

2.2 Omfang og trender i trusler og vold i 1990-årene

Arbeidsgruppen har ikke hatt i oppdrag å foreta en egen analyse av voldens omfang og utvikling. Det vil være en viktig forskningsoppgave i seg selv innenfor et forskningsprogram som skal bidra til å forstå omfang, bakgrunn og kontekst for handlinger som kalles voldelige. Arbeidsgruppen vil nøye seg med å vise til noen utviklingstrekk ved noen viktige typer av politianmeldt voldspreget kriminalitet i tidsrommet 1991-1998. Utviklingen fra 1950-årene til begynnelsen av 1990-årene er behandlet av Olaussen (1995). Dessuten gis en kort presentasjon av hovedmønstre i surveyundersøkelser som har kartlagt befolkningens utsatthet for vold og trusler.

2.2.1 Politianmeldt vold

Siden 1991 har Statistisk sentrálbyrå publisert statistikk over *anmeldt* kriminalitet for hele landet. Som regel er det offeret selv eller en foresatt som anmelder voldshandlinger, men en del blir også anmeldt av politiet. Før politiet kan registrere et anmeldt forhold, må det foretas en *foreløpig beslutning* om hvilket (mulig) lovbrudd som foreligger ut fra det som er kjent på meldingstidspunktet. Det vil si at hendelsen subsummeres under en bestemt straffelovsbestemmelse. Anmeldelsesstatistikken bygger på den *foreløpige* subsumpsjonen. Den kan imidlertid bli endret senere som følge av forhold som kommer fram under etterforskningsarbeidet. Høsten 1994 ble det innført en endring i hva politiet skal registrere som et anmeldt forhold. Endringen medfører at flere forhold enn tidligere vil bli statistikkført.

I det følgende skal vi presentere noen diagram som viser omfang og utviklingstrend for noen viktige typer av voldspreget kriminalitet: vold mot offentlig tjenestemann, voldtekt, voldtektsforsøk, incest, legemsbeskadigelse, grov legemsbeskadigelse, drap, drapsforsøk, utpressing, legemsfornærmelse, trusler, ran og grovt ran. - Det er bare en mindre del av all voldskriminalitet som blir anmeldt til politiet. Endringer i anmeldelsesfrekvens kan derfor lett påvirke omfanget av anmeldt kriminalitet uten at slike endringer avspeiler reelle endringer i kriminalitetsbildet.

Diagram 1: Anmeldte voldstiltfeller

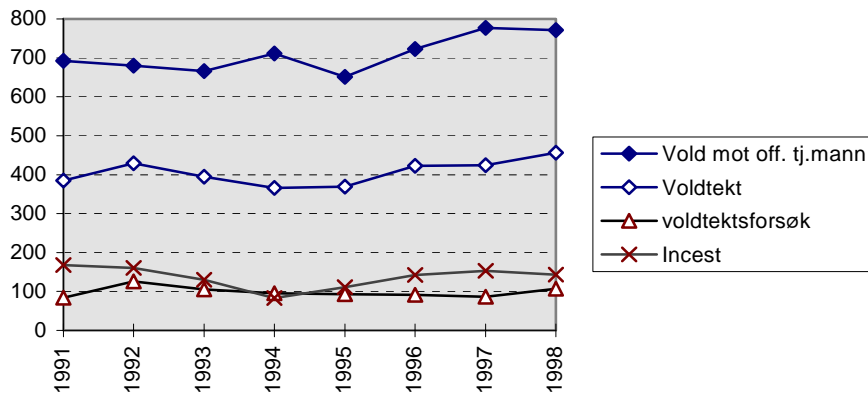

Diagram 1 omhandler anmeldelser for vold mot offentlig tjenestemann, voldtekt, voldtektsforsøk og incest fra 1991 til 1998. Det framgår av diagrammet at det ikke har vært noen brå eller sterk endring i omfanget av disse formene for vold i løpet av 1990-tallet.

Diagram 2: Anmeldte voldstiltfeller

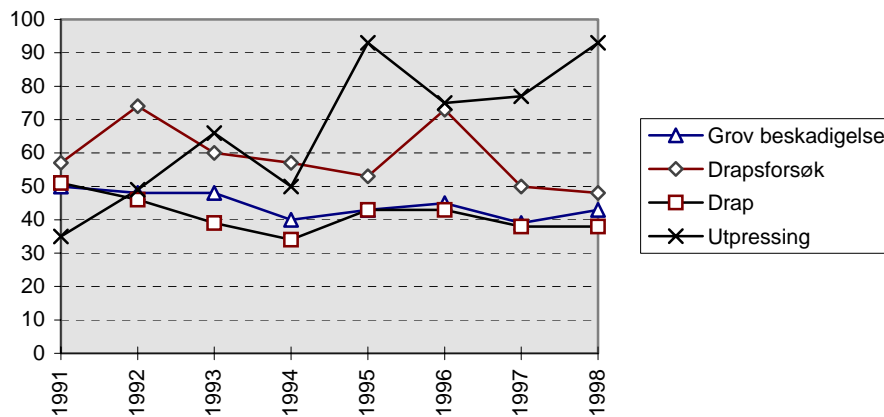
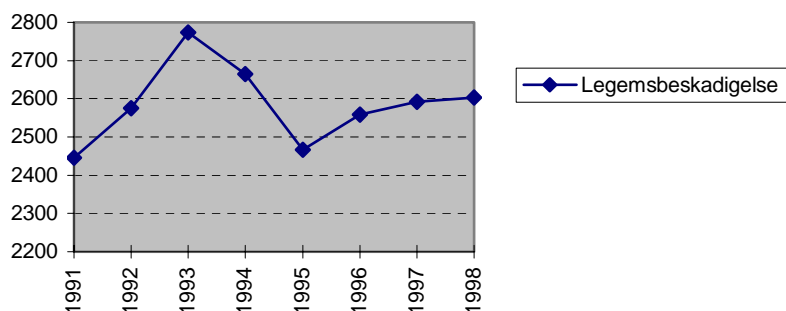

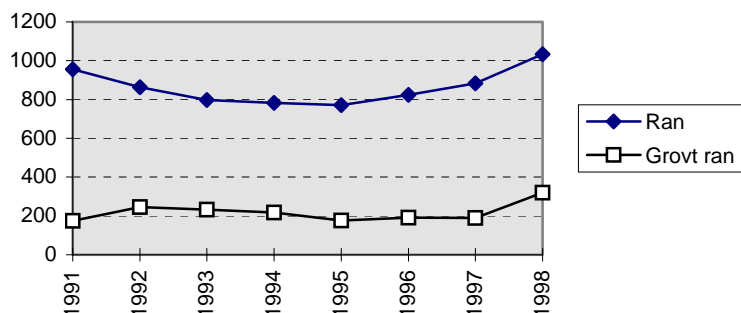
Diagram 2 omhandler grov legemsbeskadigelse, drap, drapsforsøk og utpressing fra 1991 til 1998. For tre av disse voldstypene, drap, drapsforsøk og grov legemsbeskadigelse, viser kurvene en svakt *synkende* tendens. Antallet anmeldte tilfeller av *utpressing* har derimot økt klart siden 1991. Omfanget er omtrent fordoblet i 1998.

Diagram 3: Anmeldte legemsbeskadigelser

Diagram 3 omhandler anmeldelser for *legemsbeskadigelse*. Kurven har en form som egger nysgjerrigheten om hvilke forhold som har skapt den sterke svingningen opp-og-ned i tidsrommet 1991-1995, men arbeidsgruppen har ikke kunnet gå inn i dette. Når hele perioden ses under ett, har det vært en svak *oppgang* i antall anmeldelser for legemsbeskadigelse.

Diagram 4: Anmeldte ranstiltfeller

Diagram 4 viser utviklingen i antall anmeldelser av ran og grovt ran. Utviklingstrenden for grovt ran var svakt *synkende* fram til 1997, men i 1998 var antallet høyere enn noen gang tidligere. Antall anmeldte (simple) ran økte også meget klart fra 1997 til 1998, og når hele tidsrommet 1991-1998 ses under ett, har utviklingstrenden en tydelig “hengekøyeform”, ved å være både synkende og økende i like stor grad.

Diagram 5: Anmeldte tilfeller

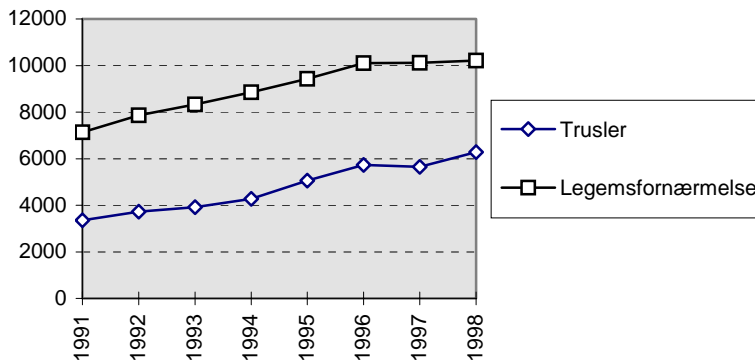

Diagram 5 viser utviklingen for anmeldte trusler og legemsfornærmelser, som antallsmessig utgjør de viktigste typene av vold. Det framgår at de to typene har et svært likt utviklingsforløp, med jevn *stigning* fra 1991 til 1996. De tre siste årene er nivået ganske *konstant*.

Diagrammene viser utvikling og nivå for landet sett under ett. Arbeidsgruppen vil imidlertid understreke at dette ikke utelukker at enkelte trender kan være forskjellig fra dette aggregerte gjennomsnittsbildet i enkelte deler av landet, i hele tidsrommet eller deler av det. Videre kan det ikke utelukkes at noe sterkere satsing siden 1994 på å ha flere politifolk ute på gatene i våre større byer og tettsteder, særlig i tidsrom som det erfaringsmessig er mest vold ute, kan ha påvirket omfanget av anmeldt vold. Arbeidsgruppen har ikke hatt som mandat å forsøke å klargjøre slike forhold.

2.2.2 Surveykartlegginger

Statistisk sentralbyrå har inkludert spørsmål om utsatthet for trusler og vold i samtlige levekårsundersøkelser - i 1983, 1987, 1991, 1995 og 1997. Hovedspørsmålene har vært den samme i alle undersøkelsene, og prosedyrer ved utvalgstreking og datainnsamling har også vært så stabilt at det ikke byr på ekstraordinære metodeproblemer å bruke data til å foreta sammenligninger over tid. *Tabell 1* (neste side) viser prosentandelen av befolkningen i ulike undergrupper (prevalensen) som selv rapporterer å ha vært utsatt for trussel som var så alvorlig at den spurte ble redd, vold som medførte synlig merke eller skade, eller vold som

ikke medførte synlig merke eller skade. Prosentandelen inkluderer alle typer, og trusler utgjør den klart vanligste typen.

Siden vi her utelukkende ønsker å belyse hovedtrekk ved utviklingen de senere årene, viser vi til at prevalensen er svært *stabil* siden 1987 både i hovedtallene (menn og kvinner) for landet under ett og i samtlige undergrupper av befolkningen. Dette materialet gir derved i hovedtrekk det samme bildet som diagrammene over politianmeldt vold. Arbeidsgruppen har ikke kjennskap til noe datamateriale som gir grunnlag for å hevde at omfanget av vold er klart endret i løpet av det siste tiåret. Det må imidlertid understrekes at utsattheten for vold eller trusler kan være endret i mindre undergrupper av befolkningen uten at dette kommer fram i surveyundersøkelser med et så vidt lite utvalg personer. - Dessuten er det viktig å påpeke at disse undersøkelsene bare vil inkludere folk som er 16 år eller eldre, har fast adresse som finnes i folkeregisteret, som er forholdsvis lett å treffe hjemme, som snakker norsk og som ønsker å la seg intervjuet. Viktige grupper av befolkningen faller utenfor, men undersøkelsene skulle gi et rimelig pålitelig volds- og trusselbilde for folk flest i Norge.

Tabell 1: Prosentandel utsatt for vold eller trussel i løpet av siste året.

	1983	1987	1991	1995	1997
Alle	4	5	5	5	6
Menn	4	6	6	7	5
Kvinner	4	5	5	4	6
Bostedstype					
100.000 el. flere	7	8	7	7	9
20-99999	5	7	7	6	7
Under 20 000	3	4	5	4	5
Spredtbygd	2	3	2	5	3
Landsdel					
Oslo & Akershus	5	7	6	7	7
Østlandet ellers	3	5	4	5	5
Agder og Rogaland	3	4	7	5	6
Vestlandet	4	4	5	5	4
Trøndelag	4	4	4	4	4
Nord-Norge	4	8	5	5	6
Menn					
16-24 år	11	13	12	18	12
25-44 år	3	6	7	6	7
45-66 år	2	3	3	4	2
67-79 år	0	2	0	1	0
80 år og over	-	-	0	2	2
Kvinner					
16-24 år	6	8	9	7	12
25-44 år	4	5	5	5	7
45-66 år	3	3	2	3	3
67-79 år	3	4	2	1	2
80 år og over	-	-	0	2	0
Antall intervjuede	3929	3952	3644	3708	3363
Svarprosent	78.2	78.2	74.9	75.4	68.9

Kilde: 1983, 1987, 1991 og 1995: SSBs trykte publikasjon.

2.3 Trusler og vold i samfunnsmessig kontekst

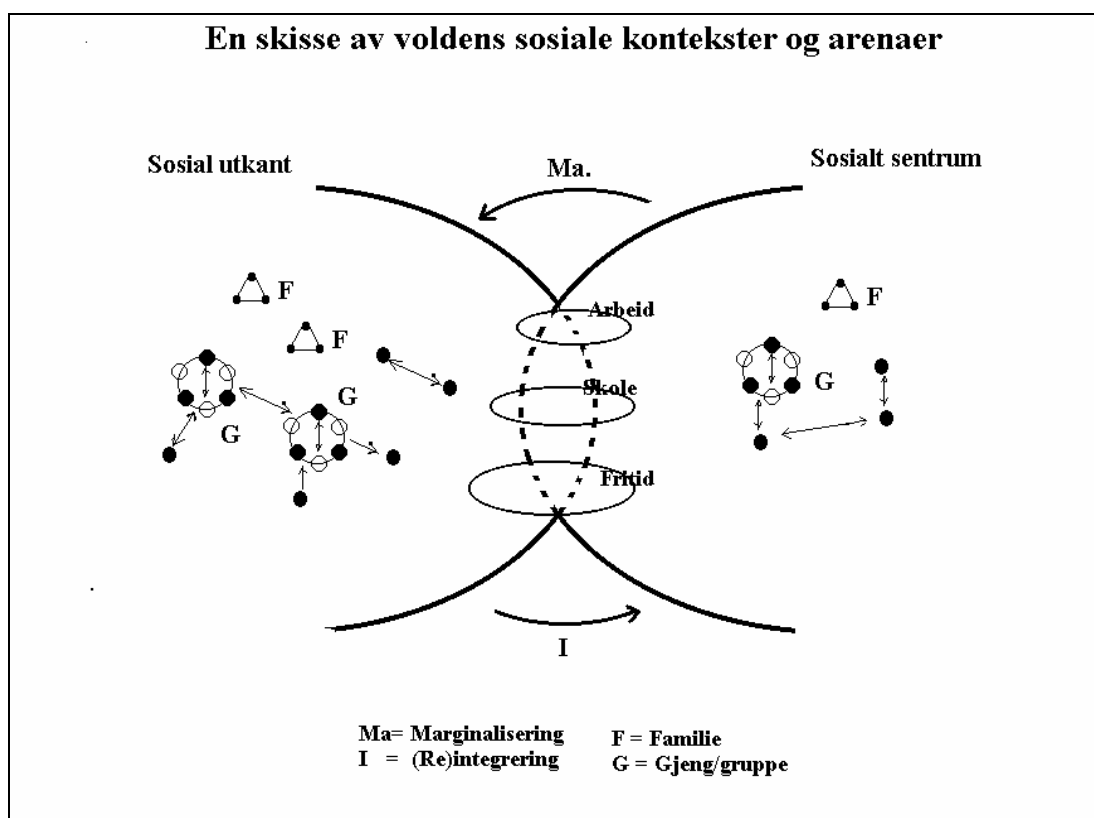
De oversiktsbildene som ble gitt ovenfor, gir ingen muligheter for å forstå hva slags hendelser som var anmeldt eller fanget opp i surveyene, eller hvorfor handlingene hadde funnet sted. Det skyldes at handlinger og hendelser ble rapportert uten antydninger om hvilke kontekster de hadde inngått i. Arbeidsgruppen mener at en generell svakhet ved en del forskning om vold, både norsk, nordisk og i andre land, består i at voldens sosiale kontekst som regel trekkes for lite inn i undersøkelsene. Arbeidsgruppen vil derfor foreslå at den sosiale kontekst som aktørene inngår i og de arenaer der voldshandlingene finner sted, bør utgjøre et meget sentralt tyngdepunkt i videre forskning om vold. Dette bør gjelde uavhengig av hvilke teoretiske eller metodiske utgangspunkter som blir vektlagt i den enkelte undersøkelsen.

Et sentralt utgangspunkt for våre mer konkrete forslag er at vold i Norge kan undersøkes, forstås og forklares fruktbart med utgangspunkt i en *tvedeling* av det norske samfunn. Den store majoritet av befolkningen kan kalles samfunnets sosiale *sentrum*. De øvrige kan i denne sammenhengen kalles befolkningsgrupper som i hovedsak lever i en sosial *utkant*. - Dette skillet faller ikke nødvendigvis sammen med sentrum og utkant i geografisk forstand.

Utgangspunktet for en slik tvedeling er at ikke hele befolkningen er like sterkt sosialt forankret i den samfunnsmessige veven. Det store flertallet, *sentrum*, av befolkningen er godt innvevd gjennom mange sosiale bånd og aktiviteter som fyller liv og hverdag. De aller fleste har et rimelig godt forhold til familie, slekt, venner og naboer. Flertallsbefolkningen har et ryddig, normalt og i hovedsak problemfritt forhold til de fleste sentrale sider ved og aktiviteter i tilværelsen, som bolig, jobb, utdanning eller fritid. Videre er likhetspreget, likhetstanken og likhetsidealene så sentrale trekk ved norsk kultur, at det som regel bare er mindre uenighet om hva som er viktig i livet, om hvordan verden, livet og hendelser skal forstås, og om hvordan makt, rikdom og innflytelse er fordelt og bør fordeles. Majoriteten, sentrumsbefolkningen, er også viktig i den forstand at den på ulikt vis setter standardene for hva som er det gode liv, og hva som er akseptabel atferd.

Samtidig er det norske samfunn også preget av at mindre deler av befolkningen har en

livssituasjon som gjøre det rimelig å betegne enkelte personer, grupper og familier som en *sosial utkant*, fordi de er marginalisert i forhold til mye av det som preger flertallets liv. Den sosiale utkanten består av folk som av høyst ulike grunner har langt løsere koblinger til viktige ankerfester i den samfunnsmessige veven enn flertallet har. Marginaliserte personer, grupper og familier har ofte tynne og svake bånd til institusjoner og aktiviteter som knytter folkeflertallet sammen i det som ble betegnet som det sosiale sentrum. I forhold til fordeling av viktige velferdsgoder, samt makt, prestisje og innflytelse i det samfunnsmessige liv, er utkantbefolkningen som regel også perifer. Enkelte blant: unge, arbeidsledige, rusmiddelavhengige, innvandrere og flyktninger - samt personer som tidvis begår mye kriminalitet av ulikt slag - kan i perioder leve uten vanlig tilknytning til utdanningsinstitusjoner, arbeidsliv, familie, bolig eller organiserte aktiviteter av kulturell art. Av disse grunner kan deres livsform og atferdsmønster tidvis være ganske ulikt det som er typisk for flertallet. Og det kan være (store) forskjeller mellom deler av “utkant” og “sentrum” når det gjelder standarder for atferd - også for hva som oppfattes som rimelig akseptable handlinger - eller som trusler og vold.

Figur 1

Helt sentrale trekk ved voldskriminaliteten i vårt land de siste tiårene kan være vanskelig å forstå med mindre man analyserer utviklingen i lys av utviklingstrekk som preger befolkningsgruppene som utgjør samfunnets *sentrum* og *utkant* - samt *møtene* mellom dem. *Figur 1* illustrerer hvordan vold og trusler kan forankres i denne enkle sosiale strukturdelingen. Til høyre finner man vold på ulike arenaer eller livssammenhenger (arbeid, bolig, fritid, skole). En del av denne volden vil være *intern sentrumsvold* i den forstand at både offer og gjerningsperson tilhører samfunnets sosiale sentrum. Til venstre i figuren finner man ulike typer av vold som kan kalles *intern utkantvold* i den forstand at de impliserte parter tilhører den sosiale utkant (vold internt i gjenger/grupper, mellom gjenger/grupper, mellom enkeltpersoner og gjenger/grupper, mellom enkeltpersoner og innen noen marginaliserte familier). En tredje type av vold (av mange slag) henger sammen med ulike *møter* mellom personer som hører hjemme i hver sin sosiale "verden" Den kan kalles *utkant ↔ sentrumsvold*. Hvem som er offer og hvem som er gjerningsperson i slike "møter" vil variere med handlingstyper og sosiale arena.

Den kunnskapsmessige status i dag er at vi helt er uten forskning som er egnet til å kaste lys over hvilke deler av volden som er *intern sentrumsvold*. Vi har heller ingen presise kunnskaper om omfang og art av vold som er *intern utkantvold*, i den forstand at de impliserte parter tilhører den sosiale utkant. Situasjonen er den samme når det gjelder vold der partene befinner seg i hver sin del av den samfunnsmessige veven, det som ble kalt *utkant ↔ sentrumsvold*.

2.4 Et kort utsyn over seks delområder for ny forskning

Den nevnte mangelen på forskningsbaserte kunnskaper danner utgangspunkt for strukturering av enkelte nye forslag til forskning om vold, i håp om at det vil generere kunnskaper som gjør det mulig å forstå nye sider ved volden som fenomen, hvilke trusler den representerer, hvilke deler av befolkningen som rammes og trues, hvilke situasjoner folk rammes i, og hvilke mekanismer som genererer atferd som blir betegnet vold. Slik kunnskap kan i sin tur gi grunnlag for å utarbeide politiske strategier og tiltak som kan medvirke til å redusere de problemer som volden utgjør.

Et bredt utsyn over feltet som forskningsprogrammet skal gjelde for, er forsøkt skissert i *figur 1*. Det viser til at både voldshandlinger og forskningsbasert kunnskap om disse vil ha tilknytning til mange og ulike sosiale kontekster. Det kan være fruktbart og hensiktsmessig å skille mellom:

- vold innen det sosiale sentrum
- vold innen den sosiale utkant
- vold i kontaktflater/-punkter mellom utkant og sentrum
- vold mot særlig utsatte/svake grupper

Nedenfor blir denne inndelingen utdypet litt nærmere som innledning til delområder for ny forskning som tas opp i pkt. 2.4.

2.4.1 Vold innen det sosiale sentrum

Det er viktig å legge til rette for forskning som kan gi oss økt forståelse av hvilke handlinger som blir oppfattet som vold av folk flest. Og det er behov for å undersøke i hvilken grad folk flest blir utsatt for vold eller trusler om vold i sin hverdag. Det bør legges særlig vekt på å undersøke om enkelte deler av befolkningen er mer utsatt enn andre, og å finne ut hvorfor det (eventuelt) er slik. Forskning om vold og trusler innen familien/mot særlig svake grupper som barn og eldre, bør være et viktig satsningsfelt. Likeledes vil det være viktig å undersøke hvor

vidt valg av livsstil som hyppig deltakelse i alkoholpreget uteliv, innvirker på sannsynligheten for å bli involvert i vold. Videre er det viktig å bygge ut forskning som kan belyse (særlig utsatte) yrkesgruppers utsatthet for vold. - I alle sammenhenger er det viktig å forsøke å undersøke trekk ved ofrene, gjerningspersonene og (samhandlings)situasjonen som kan gi inntak til å forstå hvorfor handlingen fant sted.

2.4.2 Vold innen den sosiale utkant

Det bør undersøkes om de som lever i den sosiale utkanten av samfunnet, som på ett eller flere betydningsfulle områder skiller seg ut fra flertallet, er mer eller mindre utsatt for vold og trusler enn folk for øvrig. Det er særlig viktig å undersøke om eksponeringen for vold henger sammen med ofrenes livssituasjon eller aktivitetsmønster for øvrig. Forskning med tilknytning til vold innen (marginaliserte) familier bør legge vekt på en så bred tilnærming at det også er mulig å belyse hvilken total livssituasjon familiene og familiemedlemmene befinner seg i. Det kan gi viktige kunnskaper om vold innen familier er et generelt problem, eller om det i noen grad kan være heftet sammen med at en del familier i korte eller lange perioder kan gjennomleve ulike former for “krise” eller konflikter med en viss varighet.

Tidvis kan livet være ganske konfliktfylt for deler av utkantbefolkningen. Blant annet på grunn av involvering i ulike typer av kriminalitet (tyverier, smugling, heleri osv.) eller rusmiddelavhengighet kan både enkeltpersoner og grupper/gjenger utøve vold mot hverandre. Også innenfor en gruppe/gjeng kan det tidvis av ulike grunner bli utøvd vold. Siden gjenger/grupper som kan være involvert i vold, kan ha forskjellig grunnlag (ideologisk: rasister/antirasister, motorsykkjelgjenger, etnisk grunnlag, osv.) er det viktig å undersøke sammenhenger mellom voldsutøvelse og andre aktiviteter som gruppen driver med. Mekanismer som leder til gjengdannelser, gjengkonflikter og gjengoppløsning bør derfor være et viktig forskningsfelt.

2.4.3 Vold ved kontakt mellom sentrum og utkant

En del av volden som ofte får umiddelbar og omfattende omtale i massemediene og dermed skaper “moralske panikker”, gjelder f. eks. ran av kiosk, forretning, bensinstasjon, post/bank, eller drosjer, eller det dreier seg om trusler og vold mot/overfall av privatpersoner, dørvakter, servitører osv. Det er behov for forskning som kan gi bedre kunnskaper om hvilke

sammenhenger det er mellom slike former for vold, livet i samfunnets utkantbefolkning og samfunnsmessige trekk som beforder og kan redusere forekomsten av slike problemer. Samtidig er det også av interesse å øke våre kunnskaper om trusler og vold fra personer og grupper i samfunnets sentrum mot marginaliserte personer og grupper, jfr. pkt 2.4.4.

2.4.4 Vold mot særlig svake/utsatte personer/grupper

Arbeidsgruppen vil framheve at forskningen har et særlig ansvar for å frambringe kunnskap om livssituasjon og livsbetingelser for grupper av befolkningen som av ulike grunner befinner seg i utsatte posisjoner. Det er viktig å stimulere til forskning som kan belyse omfang og aspekter ved vold som rammer personer og grupper som kan være i en særlig utsatt posisjon, og som kan ha særlig vanskelig for å bli hørt. Eksempler på slike personer/grupper kan være: unge, eldre, innvandrere, funksjonshemmete, homofile, flyktninger, hjemløse, rusmiddelavhengige, innsatte i fengsel, prostituerte, pleiepasienter, institusjonsklienter m.v. Dels kan de rammes av vold eller trusler fra andre i samme situasjon, dels fra personer som har en omsorgs- eller myndighetspreget funksjon (politi, fengselsansatt, pleiere, institusjonsansatte, vektere o.l.), og dels kan voldsutøverne være blant folk flest. Noen kan bli særlig utsatt fordi de tilhører en kategori mennesker som andre har lagt for hat eller ser ned på. Jøder er en slik gruppe, homofile kan være en annen, prostituerte en tredje, og hjemløse alkoholikere og stoffbrukere kan være eksempler på en fjerde gruppe.

Deler av temaet blir berørt også andre steder i rapporten. I denne sammenhengen vil vi framheve fire trekk som samlet tilsier at enkelte personer og grupper har et ekstra behov for forskningsmessig oppmerksomhet.

- **Avhengighet**

Det er ofte et avhengighets- eller et tillitsforhold mellom overgriper og offer. Dette er sentrale temaer i forskning om vold og seksuelle overgrep mot barn, der en voksenperson er overgriper. Også forskning om vold mot eldre (Hydle og Johns 1992 og Malmedal 1998 og 1999), viser at det ofte er avhengighetsrelasjoner mellom overgriper og offer. Sørheims (1998) undersøkelse av kvinner med funksjonshemming ved Seksjon for medisinsk antropologi (UiO), betoner også dette. Mens tidligere forskning om funksjonshemmede hovedsaklig har behandlet kvinner og menn som én gruppe, tar denne studien utgangspunkt i den sosiale betydningen av å være kvinne og funksjonshemmet. I undersøkelsen, som er en

kvalitativ studie basert på 22 dybdeintervjuer og fokusgruppediskusjon med ytterligere 15 kvinner, ble det avdekket at forholdsvis mange av de intervjuede hadde vært utsatt for ulike former for seksuelle overgrep. Åtte kvinner rapporterte om seksuelle overgrep, og flere av disse hadde vært utsatt for ulike former for overgrep. Overgrepene hadde følgende karakter: voldtekt, incest, seksuell utnyttning, beføling av kjønnsorganer og bryster, og “tvang” til å se på onanering. De fleste av overgrepene var utført av personer kvinnene hadde et tillits- og avhengighetsforhold til, f.eks. omsorgspersonale.

- **Fravær av vitner**

Mange av de som blir utsatt for vold eller andre former for overgrep, som er i et avhengighetsforhold til overgriperen, eller der overgriperen er en omsorgs- eller myndighetsperson, vil leve i en situasjon der det er minimale sjanser for at noen utenforstående vil kunne være vitner til det som skjer. Dette gjør det vanskelig å nå fram med formelle klager eller anmeldelser, og svekker de svakes rettssikkerhet (Bratholm 1998).

- **Troverdighet**

Et kjerneproblem i debatten og prosessen som fulgte etter forskningen om politivold (Nordhus og Vogt 1981 og Bratholm 1987), var at ofrenes troverdighet ble trukket sterkt i tvil. Dette ble særlig vanskelig fordi det ble framholdt at gjerningspersonenes troverdighet var så utvilsom, og ledet til at ti av ofrene for politivold ble dømt for falsk anklage.² Mange andre personer og grupper (prostituerte, fengselsinnsatte, barn, senil demente og institusjonsklienter og hjemløse rusmisbrukere) kan også stå overfor et troverdighetsproblem som er så stort at de alene vil ha vanskelig for å nå fram.

- **Mulighet for å bli hørt**

Et nokså gjennomgående kjennetegn ved de personer og grupper som her kalles svake, er at deres svakhet i betydelig grad skyldes at de har færre muligheter enn mange andre for å bli hørt. De er som regel henvist til å bringe fram sitt budskap alene, uten å ha støtte fra en slagkraftig organisasjon. I så måte er det en betydelig kontrast mellom disse gruppene og personene og de som blir offer for trusler, vold eller mobbing på sin arbeidsplass. Den siste gruppen kan hente støtte hos kolleger med ansvar for arbeidsmiljøet, eller i en fagforening, og fagorganisasjoner har på eget initiativ engasjert forskere for å kartlegge vold mot

---

² Se kap. 3.4.10 og kap. 4 for nærmere omtale av politivoldforskningen.

arbeidstakere som de selv organiserer. Dette er umulig for de gruppene som dette avsnittet handler om. Også derfor har de behov for særlig oppmerksomhet.

I all forskning om vold og overgrep er det viktig å holde fast ved at forskningen *ikke* kan begrenses til bare å omfatte tilfeller som omhandler vold og overgrep der det kan føres rettslig holdbare bevis for at en bestemt person har utført en handlingen. Også i denne typen av forskning må forskere legge til grunn at folk i hovedsak gir korrekte opplysninger. Og forskere må på vanlig vis vurdere, verifisere og dokumentere sitt materiale så godt det lar seg gjøre, og er forpliktet til vanlig metodisk åpenhet om behandlingen av det.

2.4.5 Marginalisering og (re)integrering

Mye tyder på at en god del vold er knyttet til og springer ut av det liv som sosialt perifere eller marginale personer og grupper lever, særlig i noen av våre største byer. I et forebyggende perspektiv medfører dette at det er viktig å forsøke å forhindre at utkantgruppene størrelse øker. Det må i stedet være et viktig siktemål å sette inn ulike tiltak som redusere antall personer og grupper som har en marginal tilknytning til samfunnet. For å få til dette er det viktig å undersøke hvilke mekanismer som leder til sosial avstand, utstøting og utestenging, og på den andre siden mekanismer som kan bygge ned sosial avstand og utstøting og fremme (re)integrering.

2.4.6 Vold i og utenfor Norge

Arbeidsgruppen ser det som viktig å peke på at framtidig forskning om vold også bør se vold i Norge i en mer internasjonal sammenheng. Sammenlignende undersøkelser av voldskriminalitetens omfang og karakter i Norge, med tilsvarende forhold i andre land, viser at Norge kommer ganske gunstig ut (van Dijk 1992 og von Hofer 1997). Etter arbeidsgruppens oppfatning er det imidlertid behov for undersøkelser som kan forklare hvorfor det ser ut til å være nokså stabile forskjeller i forekomst av vold mellom mange land. Slike studier kan gi viktig innsikt i sammenhenger mellom vold og kultur og samfunnsforhold i bred forstand.

En annen grunn til at oppmerksomheten i forhold til internasjonale forhold bør skjerpes også i forskningen om vold, er at visse sider ved voldskriminaliteten i Norge ikke kan forstås uten å trekke inn enkelte aspekter ved den internasjonale situasjonen, jfr. pkt. 3.5.

2.5 Kontekst og mekanismer

I dette kapitlet har arbeidsgruppen pekt på at forskning som tar sikte på å undersøke hvilke mekanismer som skaper eller vedlikeholder konflikter, hendelser og atferdsmønstre som kan få et voldelig forløp, fortrinnsvis bør gis en kontekst- eller arenaspesifikk innretning. Dette bør gjelde uavhengig av hvilke teoretiske eller metodologiske utgangspunkter den enkelte undersøkelsen har. Begrunnelsen for dette er at normativ oppfatning av atferd - herunder hva som kan bli ansett som vold eller uakseptable trusler - ikke er identisk i alle sosiale sammenhenger. Dessuten vil muligheter for å takle, styre eller kontrollere hendelser eller konflikter trolig være sterkt betinget av arena eller sosial kontekst. Dermed vil mange mekanismer som leder til vold eller hindrer vold, kunne ha varierende vekt og betydning fra en arena til en annen. Det er viktig at dette reflekteres bedre i framtidig forskning om vold, både fordi det vil gi økt innsikt i volden som fenomen og problem, og fordi en slik tilnærming har størst mulighet til å kunne bidra til kontekst- eller arenaspesifikke tiltak som kan forebygge vold.

3. Forskningen om vold i Norge

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil arbeidsgruppen gjøre rede for forskning om ulike former for registrert vold og surveybaserte undersøkelser. Undersøkelsenes datagrunnlag tas opp, hvilke typer av vold som har blitt undersøkt, samt sentrale tema som har vært gjenstand for forskningsmessig belysning. Videre vil undersøkelser av vold på et utvalg av arenaer, samt forskning om gruppebasert vold, bli nærmere presentert.

3.2. Undersøkelser av registrert vold

De fleste undersøkelsene av vold er basert på data om vold som har blitt kjent for og registrert hos offentlige etater, dels i politiet og dels av medisinske akuttmottak/legevakter og dessuten ved krisesentre for kvinner. Det er vel kjent at dette gir et begrenset og skjevt tilfang av data om vold og trusler. Til gjengjeld er det grunn til å anta at skjevheten heller i retning av at de mest alvorlige formene for vold i større grad fanges opp av de nevnte registreringssystemene enn mindre alvorlig vold.

I slike registerdata vil man finne alle deler av befolkningen, vold mellom personer og grupper i samfunnet sosiale utkant, vold mellom personer i det sosiale sentrum, og voldshandlinger mellom utkant og sentrum. Siden aktørenes sosiale tilhørighet og grad av sosial forankring verken har noen formell betydning for hvordan straffesaker skal behandles eller hvilken medisinsk behandling som er adekvat, er slike registerdata ofte dårlig egnet som grunnlag for forskning som vil undersøke vold i en bredere og mer generell sosial kontekst. Men enkelte registerbaserte undersøkelser gir likevel noe informasjon om hvilke arenaer volden har funnet sted på, jfr. pkt. 3.4.3.

3.2.1 Politiregistrert vold

Ingen del av Kriminalstatistikken, som i utgangspunktet bygger på politianmeldt vold, gir opplysninger om hvem som blir ofre for vold. Det finnes imidlertid slike data i de registrene som nå ligger til grunn for statistikken (STRASAK), og SSB har planer om å starte regelmessig publisering av offerdata.³ Statistisk bearbeidelse og publisering også av offerdata vil gi et vesentlig bidrag til kunnskap om vold som blir anmeldt. Hvis også data om relasjoner mellom offer og gjerningsperson, samt åsted (som også inngår i STRASAK), kunne gjøres tilgjengelig i byråets årlig publikasjon, ville mye være vunnet. Det ville gi enkle, men viktige opplysninger som i dag bare kan skaffes ved å foreta tidkrevende spesialundersøkelser som forutsetter tilgang til og bearbeiding av store mengder av straffesaksdokumenter.

Et bredt spekter av politiregistrert voldskriminalitet er undersøkt.⁴ I tillegg er det gjort enkelte undersøkelser av mer avgrensede deler av volden. Det er foretatt undersøkelser av voldtekt og andre seksualforbrytelser⁵, politianmeldt vold på offentlig sted⁶ og av samtlige drapssaker i tidsrommet 1980-1989 og andre former for grov vold⁷. Dessuten er det foretatt flere undersøkelser⁸ av utviklingen i politiregistrert voldskriminalitet.

3.2.2 Legeregistrert vold

Det er foretatt flere undersøkelser basert på ofre for vold som har henvendt seg til legevakt/akuttmedisinsk behandlingssted. Bergersen-Lind (1969) undersøkte slike henvendelser til legevakten i Oslo. Det samme har Melhuus og Sørensen (1997) gjort. Dahl m.fl. (1976) undersøkte voldsofre innlagt ved kirurgisk avdeling i Stavanger sykehus, og Nordhus og Vogt (1981) bygget på henvendelser til legevakt, leger og tannleger i Bergen og nærmeste omegn. Blichfeldt (1995) bygget på henvendelser om vold til akuttmottak i Drammen og Steen og Hunskår (1997 a og b) bygget på data ved legevakten i Bergen. Disse undersøkelsene gir gode supplement til slike som er basert på forhold som er anmeldt til

---

³ Foreløpig er Haslund (1993) og Gundersen (1998) det eneste som er publisert.

⁴ Giertsen (1974), Meling (1975) og Jon (1992 og 1996)

⁵ Lykkjen (1976), Grünfeldt og Noreik (1986 og 1998) og Schafft (1989). Stipendiatene Ragnhild Hennem og Elisiv Bakketeig ved Institutt for kriminologi (UiO) arbeider med en undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn i Oslo.

⁶ Olaussen (1997)

⁷ Bødal og Fridhov (1995) omhandler drap, Bødal og Fridhov (1993) andre former for grov vold.

⁸ Se Christie (1971, 1975), Olaussen (1995a) og Clausen (1996).

politiet, fordi ofre som henvender seg til politiet og legevakt ikke er sammenfallende grupper, jfr. Haaland (1997). Dessuten gir legevaktundersøkelsene jevnt over et bedre bilde av ulike fysiske skadefølger av volden og hvorvidt ofrene var alkoholpåvirket. Nyere undersøkelser gir også verdifulle opplysninger om voldens arenaer og om relasjon mellom offer og gjerningsperson. Malterud (1982) undersøkte mishandle kvinner som kontaktet legevakten i Oslo, og Bovim m.fl. (1993) undersøkte mishandling av kvinner i ekteskap og samboerforhold i Trondheim med ti års mellomrom. Ofre for voldtekt i Oslo som har henvendt seg til legevakten/mottaket for voldtekts ofre er undersøkt av Bang.⁹ Enkelte undersøkelser av drap¹⁰, har dessuten benyttet data fra Dødsårsaksstatistikken.

3.3 Surveybaserte voldsundersøkelser

Den voldsforskningen som er basert på survey der et tilfeldig utvalg av hele befolkningen eller en undergruppe utgjør datagrunnlaget, er rimelig godt egnet til å gi et bilde av hvilke deler av den alminnelige befolkningen (det sosiale *sentrum*, jfr. kap. 2) som er direkte involvert i vold, som offer eller som gjerningsperson. Personer som tilhører ulike sosiale utkantgrupper vil sjelden bli inkludert i nevneverdig grad i slike data, dels fordi størrelsen på slike grupper er for liten i forhold til utvalgene som vanligvis inngår i surveyene, og dessuten fordi frafallet vanligvis er høyt for slike personer og grupper.

Med visse mellomrom er det foretatt surveyundersøkelser for å kartlegge hele den voksne befolkningens utsatthet for trusler og vold siden begynnelsen av 1970-tallet. Hauge (1971 og 1975) og Olaussen (1982) benyttet like dataopplegg for å kunne foreta sammenligninger over tid. Siden begynnelsen av 1980-årene har SSBs levekårsundersøkelse inkludert identiske spørsmål for å kartlegge utsatthet for trusler og vold (med og uten synlige merker/skader). Slike undersøkelser er nå foretatt i fem ganger i tidsrommet 1983-1997. Samlet gir de et brukbart underlag for å kartlegge hovedtrekk i voldens omfang og utvikling, jfr. Olaussen (1995a), men med nettoutvalg på mellom 3500 og 4000 personer blir utvalgene for små til å foreta analyser som bare omfatter deler av volden, f. eks. vold som har medført synlige skader. Av tilsvarende grunner er det vanskelig å følge voldsutviklingen for undergrupper i den voksne befolkningen.

---

⁹ Se oversikt over Bangs mange publikasjoner i Norges Forskningsråd (1997)

¹⁰ Christie (1971), Grünfeldt og Steen (1984), Rognum (1985), Olaussen (1995b)

Undersøkelser som er basert på utvalg av unge, gir også verdifull informasjon om ungdommers erfaring med vold. Meling (1978) undersøkte utsatthet for vold blant unge norske innflyttere i Oslo. Det siste tiåret er det ved Ungforsk/NOVA foretatt flere store ungdomsundersøkelser som også gir viktig kunnskap om vanlige ungdommer som *utøvere* av vold. Den første var en landsomfattende undersøkelse som ble foretatt i 1992. Senere er det gjennomført tilsvarende undersøkelser i flere byer.¹¹

Ved forskningsstiftelsen FAFO har Gautun (1996) foretatt en sureveyundersøkelse blant unge i Oslo og i enkelte kommuner uten bystatus. Undersøkelsen kartla både utsatthet for vold og trusler blant de unge, om ungdommene hadde vært vitner til vold, om de var redde for å bli utsatt for vold, og hvordan de forholdt seg i forhold til vold som de fryktet å bli rammet av. Ved at undersøkelsen fokuserer på ungdom som *offer* for vold og trusler, gir den et verdifullt supplement til undersøkelsene utført ved Ungforsk/NOVA.

En levekårsundersøkelse blant lesbiske og homofile (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999), omhandler blant annet utsatthet for trusler og vold. Andelen ofre for vold blant homofile menn er omtrent like høy som for menn i den øvrige befolkningen. Andelen ofre for vold blant lesbiske kvinner er imidlertid nesten dobbelt så høy som blant kvinner i den øvrige befolkningen, og blant lesbiske kvinner under 25 år var det særlig mange som rapporterte å ha vært utsatt for vold. Utsatthet for trusler var høyere for begge kjønn blant de lesbiske og homofile enn i den øvrige befolkningen. Tre firedeler av homofile menn og seks av ti lesbiske kvinner som hadde vært offer for vold eller trusler siste året, mente at minst en av hendelsene hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. Undersøkelsen gir likevel ikke grunnlag for å trekke konklusjoner om volden eller truslene er motivert av hat eller ringeakt overfor lesbiske og homofile, blant annet fordi undersøkelsen ikke skiller mellom vold og trusler fra en annen lesbisk/homofil og fra andre folk. Høy utsatthet for vold og trusler blant lesbiske kvinner, og for trusler blant mennene, bør også ses i sammenheng med at beruselse på alkohol er noe høyere blant homofile menn enn blant andre menn, og svært mye høyere blant lesbiske kvinner enn blant andre kvinner, og da igjen særlig blant kvinner under 25 år. Det er vanlig at utsatthet for vold og trusler er høy i grupper med hyppig beruselse på alkohol, jfr. Olaussen (1995d).

De senere år har også enkelte grupper av arbeidstakere/profesjonsgrupper tatt opp mobbing og trakassering, vold og trusler som problem på arbeidsplassen. Dette har initiert forskning med sikte på å undersøke omfang av og bakgrunn for slike problemer. Denne forskningen tas

---

¹¹ Trondheim 1994, Stavanger 1995, Bodø og Oslo 1996 og Skien 1997 og i enkelte landkommuner, jfr. Bakken (1998).

opp under pkt. 3.5.2 nedenfor. Det er også gjennomført omfattende forskning om mobbing i skolen som omtales under pkt. 3.4.9.

De surveybaserte undersøkelsene av vold gir som sagt viktig kunnskap om hvilke deler av befolkningen som har personlig erfaring med vold, som offer eller som gjerningspersoner. Flertallet av undersøkelsene har imidlertid den hovedsvakheten at volden som respondentene har erfaring med, er fullstendig uten kontekstmessige opplysninger. Undersøkelsene gir derfor et svakt grunnlag for å forstå hvilken karakter volden og truslene hadde, og hvorfor den voldspregete atferden fant sted. Til tross for dette bør de periodevise surveyene fortsette for å vedlikeholde en tidsserie som er et viktig supplement til kriminalstatistikkens opplysninger om anmeldt og etterforsket voldskriminalitet, som også bør benyttes til å gjenta mer detaljerte undersøkelser av anmeldt vold, jfr. Jon (1992). I framtidige surveyundersøkelser bør det legges vesentlig mer vekt på også å samle data om voldens sosiale kontekst.

3.4 Sentrale tema i voldsforskningen

På grunnlag av den forskningen som har vært utført, er noen hovedtrekk i voldsbildet rimelig klare. Det er imidlertid langt større grad av usikkerhet om hvordan mange sider ved dette bildet skal forklares. Her skal vi legge vekt på de mest sentrale temaer i forskningen om vold.

3.4.1 Ulikheter i involvering i vold

En gjennomgående trekk ved svært mye vold som blir anmeldt til politiet, eller som blir registrert av legevakter/akuttmottak er at det er *menn* som er involvert, både som offer og gjerningsperson. Av politianmeldt vold (forbrytelser mot liv, legeme og helbred) som ble oppklart i 1996, utgjorde mennene 90% av gjerningspersonene, og Jon (1992) fant at mennene utgjorde 64% av de som hadde vært utsatt for politianmeldt vold i Oslo i 1988. Også i undersøkelser ved legevakter i våre større byer dominerer menn som ofre for vold. Ved legevakten i Bergen fant Steen og Hunskaar (1997) at mennene utgjorde 76% av pasientene som ble behandlet for voldsskader. I en tilsvarende undersøkelse i Oslo, Melhuus og Sørensen (1997), var andelen 73%. Men det finnes selvsagt former for alvorlig vold der det nesten utelukkende er jenter/kvinner blant ofrene - voldtekt og andre seksuelle overgrep. På 1990-tallet har det årlig blitt anmeldt 420-450 voldtekter pluss omkring 100 voldtektsforsøk, mens antallet anmeldelser for incest har vært 120-140 pr. år. Dessuten er det ingen tvil om at kvinnene utgjør en solid majoritet blant de som utsettes for trusler eller vold fra ektefelle eller samboer, pkt. 3.4.7. Jon (1992) fant at 14.5% av legemsfornærmelsene og 12.5% av

legemsbeskadigelsene som politiet i Oslo etterforsket i 1988, fant sted mellom personer som hadde vært eller var gift/samboende. Av levekårsdata for 1997 kan det anslås at ca. 1% av kvinner som er eller hadde vært gift/samboende hadde vært utsatt for trussel eller vold fra et familiemedlem (inklusive ektefelle/samboer) i løpet av ett år.

I surveyundersøkelser som har kartlagt hvor store andeler av befolkningen som årlig blir rammet av trusler eller vold, har det bare vært mindre forskjeller mellom kvinner og menn. I Levekårsdata for 1997 oppgir 5% av mennene og 6% av kvinnene å ha vært utsatt i løpet av året. Bare omkring 13% av dette blir politianmeldt, framgår det av de samme data. Svært få av voldshandlingene var så alvorlige at det var aktuelt for offeret å oppsøke lege på grunn av fysisk skade.

Det føyes til at det særlig er *ynge* personer som ofte finnes blant ofre og gjerningspersoner. I Levekårsundersøkelsen for 1997 oppgir omkring 12% av både kvinner og menn i alderen 16-24 år at de har vært offer for trusel eller vold. Det aller meste gjelder trusler. I aldersgruppen 25-44 år er den tilsvarende andelen 7%, og den er 3% for aldersgruppen 45-66 år. Blant siktede for vold (forbrytelser mot liv, legeme og helbred) utgjør personer i aldersgruppen 18-40 år 70-75% av alle siktede, og blant ofre ved legevakten i Oslo, (Melhuus og Sørensen 1997), utgjorde aldersgruppen 16-40 år 80% av pasienter med skader etter vold. Gjennomsnittsalderen for mennene var 29.7 år, og 33.4 år for kvinnene. Fordelingen var omtrent den samme i Bergen (Steen og Hunskaar 1997).

Det må anses som godt dokumentert at vold og trusler primært utøves av yngre menn, og i stor grad går ut over menn i omtrent samme alder som gjerningspersonen. Forklaringene på hvorfor det er slik er imidlertid ganske usikre. Forskjeller i fysisk styrke mellom kjønnene må antas å være et en del av forklaringen på at menn lettere opptrer fysisk aggressivt enn kvinner. Dessuten kan sosialisering til utpreget aggressiv kjønnsrolleatferd hos noen menn bidra til at de lettere kommer i konflikt med andre, og at de lettere tyr til fysisk aggressiv atferd. Vold blant og fra ungdommer har dels blitt forstått som utslag av at noen unge lever ut en karikert mannsrolleatferd. Dessuten kan sosialisering (i familie eller jevnaldergruppe) som medfører at forsvar av ære blir viktig, medføre at fysisk angrep framstår som det beste forsvar når konflikter oppstår eller når ære står på spill. Hvilken rolle nye medier som TV, film og video kan spille i slike sammenhenger, er forskningsmessig uavklart.¹² Historikere som har undersøkt vold tidligere i norsk historie hevder at angrep på ære sto sentralt i hendelser som utviklet seg til voldelige oppgjør som fikk rettslig etterspill, jfr. Sandnes (1990) og Sandmo (1992).

---

¹² En oppsummering finnes i Feilitzen (1998).

I SSBs levekårsundersøkelser inngår respondenter fra 16 år og oppover. Antall personer i aldersgruppen 16-19 år er imidlertid så lavt (182 personer i 1997) at det er vanskelig å anvende det til mer inngående analyser. Vold blant unge i alderen 15-24 år ble undersøkt av Gautun (1996) på bakgrunn av telefonintervju med 1002 unge i Oslo og 401 i landkommuner/kommuner uten bystatus. De unge ble både spurt om de selv i løpet av det siste året hadde vært offer for vold med synlig merke, uten synlig merke, eller alvorlig trussel, og om de hadde sett at andre (ikke nødvendigvis ungdommer) bli utsatt for slag, spark, knivstikking, sterk mobbing, utpressing e.l. (ikke på film, video, TV).

Det var svært små forskjeller mellom unge i Oslo og i landkommunene med hensyn til vold som ungdommene hadde sett, også grovere former for vold. Offerfrekvensene mellom by og land var også ganske like - med unntak for *trusler*. Her var frekvensen blant unge i Oslo nesten dobbelt så høy som i landkommunene. Når trusler og vold ble sett under ett, hadde en av fem Oslo ungdommer vært utsatt, mot en av ti i landkommunene. Videre viste intervjuene med Oslo-ungdommene at flere gutter enn jenter rammes av vold. Til gjengjeld er flere jenter (25%) enn gutter (15%) utsatt for trusler. Flere gutter enn jenter hadde sett at noen ble utsatt for slag og spark, men ellers var det bare mindre forskjeller mellom kjønnene når det gjelder å ha sett at andre ble utsatt for vold. Gautun fant at aldersgruppen 15-20 år både ble mer utsatt og så mer vold enn aldersgruppen 21-24 år. Dette kan skyldes at slåssing og mobbing avtar som følge av modning, og at de litt eldre unge er ute av skolen.

Gautun fant ingen forskjell mellom norsk ungdom og innvandrerungdom i Oslo med hensyn til å ha vært vitne til vold, med ett unntak: 11% av innvandrerungdom hadde vært vitne til at noen ble stukket med kniv, mot 5% av norske unge. Derimot er det slik at utsattheten (offerfrekvensen) for vold er klart høyere blant unge innvandrere enn blant norsk ungdom i Oslo. Det var ingen signifikante forskjeller i offerfrekvens mellom bydelene. Nærmere statistisk analyse av materialet viste at både kjønn, alder, bosted (by/land) og etnisitet (norsk/innvandrer) hadde selvstendig effekt med hensyn til utsatthet for vold/trusler blant de unge. Sosial bakgrunn (foreldres inntekt/utdanning) hadde ingen selvstendig effekt. Gautun viser til at dette kan skyldes at undersøkelsen ikke fanget opp ungdommer som er på kant med samfunnet.

Gautuns materiale ga små muligheter for å undersøke hvorfor det ble funnet noe høyere offerandeler i enkelte undergrupper i materialet. Data ga ikke grunnlag for å skille mellom miljøintern slåssing, slåssing mellom søsken, slagsmål mellom gjenger osv. Det gis heller ingen forklaring på at det ikke var noen forskjell mellom norsk og innvandrerungdom med hensyn til å ha sett andre bli utsatt for vold, samtidig som offerfrekvensen var høyest blant

unge innvandrere. Ungdommene både i Oslo og i landkommunene mente at unge menn med innvandrerbakgrunn begår flere voldshandlinger enn unge norske menn.

Bakken (1998) har oppsummert noen hovedfunn i Ungforsk/NOVAs undersøkelser av ungdommer som har utøvd vold. De unge besvarte et spørsmål om de hadde “vært i slåsskamp der du har brukt våpen (f. eks. kniv)”. For Osloungdommenes vedkommende foretar Bakken også en sammenligning mellom andeler som rapporterte å ha vært i slåsskamp der våpen ble brukt i 1992 og i 1996. Konklusjonen er at slik slåssing er mer utbredt blant gutter i 1996 (10%) enn i 1992 (6%). Opplegget for datainnsamling og frafall i undersøkelsene er imidlertid så vidt ulikt i de to undersøkelsene at sammenligningen blir ganske usikker. Data for 1996 viser videre at innvandregutter, både vestlige og ikke-vestlige, rapporterer en noe høyere involvering i voldskriminalitet (13-14%) enn gutter med norske foreldre (9%). Det var ingen forskjeller mellom jenter med ulik bakgrunn. Bakken gir ingen forklaringer på de forskjellene som ble funnet, men Pedersen (1999) hevder at nærmere analyser av materialet viser at volden ikke rammer blindt blant Osloungdommene. Drøyt 5% av ungdommene har blitt “skadet så sterkt at det krevde legebehandling”, uten at det er spurt nærmere om hvordan volden ble påført. Gutter rammes tre ganger så ofte som jenter, og det er sterke forbindelser til sosiodemografiske kjennetegn: Ungdom med foreldre som er arbeidsløse eller på trygd, er utsatt. Det samme gjelder unge fra arbeiderklassen. Og risikoen er særlig høy for unge fra indre østlige bydeler. Unge som utsetter andre for vold, er selv utsatt, og begynnende alkoholproblemer gir enda høyere risiko for å bli utsatt. Å bære kniv eller annet som kan brukes som våpen, høyner også risikoen. Jenter opplever seksualisert vold fra jevnaldrende gutter. Og heller ikke denne formen for vold rammer blindt. Jentene som er utsatt har tidlig alkoholdebut, høyt alkoholkonsum, og lite tilsyn fra foreldre. Guttene er mest utsatt og voldens form er ulik for kjønnene. Risikofaktorene for unge gutter og jenter er imidlertid ganske like.

I en undersøkelse av norske ungdommer i alderen 13-14 år fant Pape og Storvoll (1999) at både gutter og jenter som var tidlig kjønnsmodne, rapporterte mer problematferd (ulike typer av kriminalitet, skoleskulking, og verbal aggressivitet mot lærer) enn de som hadde en senere pubertet. Undersøkelsen gjelder altså ikke voldspreget atferd spesielt, men kan likevel ha betydning også for å forstå involvering i vold i ung alder. Forklaringen på den nevnte sammenhengen kan være at de unges forhold til venner og foreldre endres markert i pubertetsfasen. For begge kjønn fant Pape og Storvoll at både pubertetsutvikling og problematferd var forbundet med å ha venner med problematferd, å ha tilknytning til gjeng og å vise maskulin kjønnsrolleidentifisering. Dessuten var både problematferd og pubertetsutvikling (ikke for guttene) korrelert med grad av foreldretilsyn, foreldreomsorg og foreldrenes alkoholvaner. Unge med tidlig pubertet var underlagt svakere tilsyn og kontroll

fra foreldrene, og foreldre med tenåringsbarn som ser voksne ut for alderen, legger mindre bånd på eget alkoholkonsum. For guttenes del fant de at vennevariabler (å ha venner med problematferd, og gjengtilknytning) formidlet sammenhengen mellom fysisk modning og problematferd. For jentene var det ingen formidlingsvariable som pekte seg ut som særskilt viktig.

Gautun (1996) fant at frykt for trusler og vold var ganske utbredt blant de unge, og at frykten i liten grad var begrunnet i at de unge selv hadde vært offer for vold eller hadde vært vitne til vold. De unge henviste først og fremst til *mediene* og til samtale med *venner* som kilder for sin frykt. Frykten førte til at unge lot være å oppsøke spesielle steder, de gikk ut sammen med andre, og til at noen (1-8%) utstyrte seg med slagvåpen, kniv, spraygass e.l. Jenter gikk oftere enn gutter med slike våpen. Innvandrerungdom bevæpnet seg ikke oftere enn annen ungdom for å føle seg trygg. Bevæpning på grunn av frykt kan medføre at konflikter og vold får et mer alvorlig forløp.

I løpet av 1990-årene har det blitt hevdet flere ganger at utlendinger bosatt i Norge begår mer kriminalitet enn andre. Falck og Støkken (1990) har gjort grundig rede for hvilke muligheter og problemer man står over for ved forskningsmessig belysning av denne problemstillingen. I en undersøkelse av politianmeldt kriminalitet i 1990-91, herunder vold, fant Falck (1992) at fastboende utenlandske statsborger var overrepresentert for voldtekter og legemsfornærmelser, men underrepresentert for andre sedelighetsforbrytelser og annen (grovere) vold enn legemsfornærmelser. Det vises for øvrig til Danielsens (1998) gjennomgang av forskning i Skandinavia.

3.4.2 Vold og alkohol

I skandinavisk forskning om vold har alkoholbruk utgjort en sentral forklaring siden begynnelsen av 1900-tallet. Også hos historikeren Sandnes (1990) som undersøkte vold på 1500- og 1600-tallet i Norge, framstår alkoholrus som en sentral forklaringsfaktor. Hauge (1990) og Lenke (1990) gir god oversikt over nordisk forskning på dette området. Oversikt over internasjonal forskning finnes hos Collins (1982) og Pernanen (1991).

Undersøkelser som bygger på medisinsk journalmateriale bekrefter alkoholens sentrale betydning også i nyere tid. Dahl m. fl. (1979) fant at 64% av menn og 49% av kvinner innlagt som ofre for vold, var alkoholpåvirket ved innleggelsen på kirurgisk avdeling i Stavanger i første halvdel av 1970-tallet. Det framgår også at 21% av mennene og 13% av kvinnene

hadde tidligere innleggelser som stoff- eller alkoholmisbrukere, og 8% av mennene og 13% av kvinnene hadde tidligere vært innlagt for medikament-/alkoholforgiftning. Dette gir klare indikasjoner på at disse ofrene nok tilhører den sosiale utkant av befolkningen, jfr. kap. 2. Melhuus og Sørensen (1997) som undersøkte voldsofre som henvendte seg til Oslo legevakt i 1994, fant at 64% var alkoholpåvirket i skadesituasjonen. Av norske menn var 76% påvirket og av norske kvinner 59%. Tilsvarende tall for utlendinger var 45% og 9%. Av norske menn i alderen 18-40 år som ble skadet i Oslo sentrum lørdag og søndag ble 92% registrert som alkoholpåvirket. Av åtte offer med alvorlige hodeskader var alle menn, seks ble skadet i Oslo sentrum om natten og sju var betydelig alkoholpåvirket ved innleggelsen. Steen og Hunskaar (1997a) som gjorde en tilsvarende undersøkelse i Bergen, fant at 69% av ofrene ble bedømt av behandlende lege som alkoholpåvirket. Av kvinner som ble skadet privat, var 48% alkoholpåvirket, og 61% av kvinnene som ble skadet på offentlig sted, var alkoholpåvirket. Hele 70% av ofrene ble skadet i tidsrommet fredag-søndag. Steen og Hunskaar konkluderte med at sammenhengen mellom alkoholpåvirkning og vold var tydelig i deres undersøkelse. Nordhus og Vogt (1980) som undersøkte ofre for vold i Bergen midt på 1970-tallet, og Blichfeldt (1995) som undersøkte ofre for vold i Drammen i 1994, gjorde helt parallelle funn.

Også i forskning som bygger på politianmeldt vold, kommer det fram at betydelige andeler av ofre og gjerningspersoner var beruset da volden fant sted. I mange undersøkelser av straffesaker om vold er det et vanlig funn at *gjerningspersonen* ofte er alkoholpåvirket når vold blir utøvd. Giertsen (1988) som undersøkte drapssaker på Vestlandet gjennom 25 år, fant at 75% av utøverne var påvirket av alkohol. Dersom vi tar utgangspunkt i alle drapssakene i Norge i 1991, var 30 av 54 utøvere (55%) påvirket av alkohol alene. I tillegg var noen få påvirket av alkohol og annet berusende middel. Bødal og Fridhovs (1995) undersøkelse av 250 fengselsdømte for drap i tidsrommet 1980-89, dokumenterer at alkoholpåvirkning og alkoholproblemene er meget framtrødende i norske drapssaker. Av norske gjerningspersoner var omtrent to av tre påvirket av alkohol. Av de kvinnelige gjerningspersonene var 71% alkoholpåvirket, og blant de som hadde begått annen kriminalitet forut for drapet var 78%¹³ alkoholpåvirket. Mange undersøkelser av fengselsinnsatte, blant annet Bødal og Fridhov (1993), viser at alkoholproblemer er framtrødende blant fengselsdømte også for annen vold enn drap.

---

¹³ Inkluderer både "recidivistene" og "de tunge recidivistene"

Samtidig er det også kjent at mange av de som blir *offer* for vold, også er påvirket av alkohol. Dette blir enda oftere oversett og fortiet. I drapssakene på Vestlandet gjennom 25 år (Giertsen 1988) var 60% av ofrene alkoholpåvirket. Av de 55 som ble drept i Norge i 1991, var 23 (42%) påvirket av alkohol. Av Bødal og Fridhov (1995) framgår det meget klart at alkoholpåvirkning og alkoholproblemer er framtrepende også blant ofrene for drap. Så mye som hvert annet offer (51%) i saker der gjerningspersonen var norsk var påvirket av alkohol. I drapssaker med kvinnelig norsk gjerningsperson og der gjerningspersonen var en mannlig residivist¹⁴ (inkl. tunge residivister), var andelen alkoholpåvirkede offer enda høyere, henholdsvis 65% og 60%. Drap innen familien, av ektefelle/samboer, barn, foreldre eller søsken, er i mindre grad knyttet til alkoholbruk og alkoholproblemer. Derfor er andelen alkoholpåvirkede gjerningspersoner og offer noe lavere i de grupper av gjerningspersoner som Bødal og Fridhov (1995) kaller “debutantene”, “de 16 eldste”, blant “tenåringene” og blant “utlendingene”.

Olaussen (1995d) undersøkte sammenhengen mellom vold og alkoholbruk i et tilfeldig utvalg av hele befolkningen som både hadde oppgitt sine alkoholvaner, om de hadde vært utsatt for vold eller trusler, samt hvor ofte de deltok i utelivet. Det kom fram at sannsynligheten for å bli rammet av trusler og vold er klart betinget av hvilke alkoholvaner man har. Det er de som er ofte beruset, som har særlig høy sannsynlighet for å bli utsatt for vold eller trusler. Blant de som sjeldnere er beruset, er utsattheten som regel redusert til omtrent det halve eller enda lavere. Av menn som har vært utsatt for trusler eller vold, tilhører 59% gruppen som ofte drikker seg beruset. Blant kvinnelige offer er denne andelen 30%. Nærmere analyser viser i tillegg at menn som drikker seg beruset, blir i gjennomsnitt utsatt for flere voldshandlinger pr. år enn de som ikke drikker alkohol eller aldri drikker så mye at de blir beruset. Og de mest alvorlige voldshandlingene som menn oppgir å bli utsatt for, har nesten utelukkende rammet de som beruser seg på alkohol. Hele 96% av voldshandlinger som medførte at mannen ble synlig skadet, rammet menn som drikker seg beruset. Blant kvinnene er alvorlige voldshandlinger (vold som medførte skade) jevnere fordelt, men rammer særlig sjelden kvinner som ikke drikker alkohol. Denne forskjellen mellom menn og kvinner skyldes trolig at vold mot kvinner i hjemmet også rammer andre enn de kvinnene som ofte drikker seg beruset. Og når utsattheten for vold er noe lavere blant kvinner enn blant menn, er nok forskjeller i alkoholvaner mellom kvinner og menn noe av grunnen. Den samme undersøkelsen viser også at det er de som deltar hyppigst i det alkoholtilknyttede uteliv (pub, bar,

---

¹⁴ Residivistene er registrert for å ha begått kriminalitet tidligere.

diskotek og andre dansesteder), som oftest blir rammet av vold eller trusler, og særlig de som ofte drikker seg beruset.

Træen (1996) undersøkte negative erfaringer i forbindelse med eget alkoholbruk blant folk i Oslo. De negative erfaringene var anger for noe som var sagt eller gjort, å ha kranglet med noen, samt vært i slagsmål eller håndgripeligheter. Undersøkelsen bygget på to surveyematerialer, et representativt utvalg for Oslos alkoholbrukende befolkning (Oslo-utvalget), og et selvselektert utvalg av gjester på utesteder. Træen fant at de Oslofolk som oftest oppga å ha kranglet med noen under alkoholpåvirkning, var personer som hadde vært hyppig beruset. I kafégjestmaterialet hadde både beruselsesfrekvens og antall timer ukentlig tilbrakt på kafé positiv sammenheng med å ha kommet i krangel med noen. Når det gjelder å ha kommet i slåsskamp med noen, viser analysen av Oslo-utvalget at både beruselsesfrekvens og antall timer pr. uke tilbrakt på kafé har en direkte effekt, størst for beruselsesfrekvens. I kafégjestmaterialet var korrelasjonen mellom å ha havnet i slagsmål og beruselsesfrekvens mer moderat, og det var bare antall timer pr. uke på utested som viste direkte sammenheng med å ha havnet i slåsskamp. Det å eksponere seg for andre mennesker i kontekster hvor alkohol blir servert, medfører i seg selv en økt sannsynlighet for å komme opp i ubehagelige situasjoner. Træen understreker imidlertid at det ikke nødvendigvis er mengden av tid tilbrakt på utested som i gir utslag. Nærmere analyser viste at det er sannsynlig at det er hardere drikkeepisoder på utesteder som er utslagsgivende for hvor vidt folk blir involvert i negative opplevelser som å krangle eller sloss med noen i beruset tilstand.

De fleste ungdommene som inngikk i Gautuns (1996) materiale, mente at det er en sammenheng mellom bruk av rus og vold. På direkte spørsmål sa 70% av de unge i Oslo seg enig i at rus er den viktigste årsak til at ungdom utøver vold, og i landkommunene ga 83% uttrykk for det samme. Pape og Pedersen (1997) undersøkte involvering i vold blant unge i Osloområdet. Materialet de bygger på er longitudinelt og inneholder opplysninger både om ungdommene som offer og som gjerningspersoner på to tidspunkter, i 1993, da de var 18-20 år, og i 1995, da de samme unge var 20-22 år. Endringer og stabilitet over tid i de unges forhold til vold ble undersøkt, og dessuten hvorvidt involvering i vold hadde sammenheng med ungdommenes bruk av alkohol og deres tendenser til aggressivitet/ konfliktatferd også i andre sammenhenger. Både for menn og kvinner fant man sterk sammenheng mellom alkoholproblemer og utsatthet for vold. Det å vise symptomer på alkoholmisbruk og

avhengighet ga betydelig forhøyet sannsynlighet for å bli offer for trusler/vold. Dette gjaldt for begge kjønn. Blant mennene ga også høyt alkoholkonsum og hyppig beruselse utslag. For begge kjønn er det også slik at de som har vært offer for vold, har en markant forhøyet tilbøyelighet til å vise voldstendenser selv. Graden av overlapping mellom offer og gjerningsperson var mye større for mennene enn kvinnene. Blant menn som var hyppig viktimitisert, var egne voldstendenser den faktoren som i størst grad hang sammen med å ha vært utsatt for krenkelser eller vold. Unge menn som slår eller truer andre, får ofte smake egen medisin. Blant kvinnene var det ikke slik. Men høyt alkoholkonsum var en sterkt utslagsgivende faktor blant kvinner som var hyppig viktimitisert, og det var relativt høy grad av stabilitet over tid med hensyn til viktimitisering blant kvinner, men ikke blant menn. Tidligere viktimitisering var den eneste signifikante prediktoren for senere viktimitisering blant unge kvinner.

I tidlige undersøkelser av vold innen familien ble alkoholpåvirkning registrert som en viktig forklaringsfaktor. Dahl m. fl.(1979) som undersøkte innlagte voldsofre på kirurgisk avdeling i Stavanger i perioden 1973-1977 fant at kvinner utgjorde 19% av de innlagte. Når gjerningspersonen var kjent, var de fleste innlagte kvinner mishandlet av ektefelle, forlovede eller "venn". De utgjorde 62% av alle innlagte kvinner, og var som oftest mishandlet under sjalusi og krangel i hjemmemiljøet. Halvparten av de kvinnelige ofrene var påvirket av alkohol ved innleggelsen. Malterud (1982) fant at 39% av de mishandlede kvinnene var tydelig påvirket av alkohol da de kom til behandling ved Oslo legevakt. Bovim m. fl. (1993) viser til at alkoholinntak og sjalusi ble oppgitt av kvinnene som viktigste utløsende faktorer til mishandlingen. Steen og Hunskår (1997b) fant at av kvinner som ble utsatt for vold på privat sted, var nåværende partner gjerningsperson i 53% av tilfellene og tidligere partner i 18% av tilfellene. Øvrige familiemedlemmer utgjorde 9%. Av kvinner som ble skadet privat, var 48% alkoholpåvirket, mot 61% av kvinnene som ble skadet på offentlig sted. Sigurdardottir og Olafsdottir (1998) som undersøkte vold innen familien i Island, fant at kvinner som hadde vært utsatt for grov vold fra nåværende eller tidligere ektefelle/partner, selv anga alkohol som viktigste forklaring på at de hadde vært utsatt for vold, og dernest sjalusi. Tilsvarende funn blir rapportert av Christensen og Koch-Nielsen (1992) fra en parallell dansk undersøkelse.

Det er omdiskutert hvor vidt sammenhengen mellom vold og alkohol er av årsaksmessig karakter. Videre er det uavklart om det er alkoholens biokjemiske virkninger eller det er sosiale

og kulturelle faktorer som leder til at relativt mye og alvorlig vold utøves når en eller begge parter er påvirket av alkohol. Mange i vår kultur har en tendens til å unnskyld, bagatellisere og bortforklare vold som blir utøvd i påvirket tilstand. Derved rives noen barrierer mot at sinne, sjalusi eller hevntanker får friere løp.

Eksperimentelle undersøkelser synes imidlertid å bekrefte at aggresjon og anvendelse av vold lettere forekommer når personer som samhandler med hverandre, er påvirket av alkohol. Resultater blant annet fra en serie svenske eksperimenter med en såkalt "aggresjonsmaskin" utført av Gustafson (1995), viser at alkoholrus lett kan lede til anvendelse av vold. Slike eksperiment består i at en meget lett beruset person skal lære en annen en del begreper. Hvis innlæringen går greit, uten at "eleven" begår for mange feil, vil den berusede "læreren" vinne en pengesum. Eleven er instruert til å begå feil slik at lærerens sannsynlighet for å vinne pengesummen avtar gjennom forsøket. Når eleven begår feil, blir den berusede læreren frustrert/provosert fordi elevens feil reduserer muligheten for pengegevinst. Læreren kan straffe eleven for begåtte feil ved å påføre ham (falske) elektriske støt, altså opptre voldelig. Til tross for at man av etiske grunner bare benytter svært lave alkoholdoser i slike eksperimenter, finner man at tendensen til å benytte vold (påføring av elektriske støt) stiger dersom den berusede personen blir frustrert eller provosert.

En tilrignet observasjonsstudie som ligner mer på naturlige drikkesituasjoner, og som ble gjort i Finland, Bruun (1959), viser også at aggressiv atferd øker under alkoholrus. Bruun studerte grupper av finske menn i et restaurantlignende rom, plassert i nærheten av en vanlig restaurant. Mennene kunne bestille så mye mat og drikke som de ønsket i løpet av de 6 kveldstimene observasjonen pågikk, og mennene ble gitt problemer som de skulle finne en løsning på. I tillegg til å undersøke normer som regulerte mennenes drikkeatferd, gikk undersøkelsen ut på å studere aggressiv atferd under alkoholrus. Man fant for det første at mengden av aggressiv atferd økte dess senere det ble på kvelden. De to første timene var det 4 mer alvorlige aggressive episoder, i de to neste timene var det 21, og i de to siste timene var det 61 slike episoder. Det andre man fant var at aggresjonen blant gruppemedlemmene skiftet retning, fra forhold utenfor gruppen, til gruppen selv, eller mot medlemmer innen gruppen.

Når sosial samhandling under alkoholpåvirkning kan ende med voldsutøvelse, kan det henge sammen med at alkohol kan påvirke både stemningsleie og persepsjons- og vurderingsevne på en

slik måte at tilsynelatende bagatellmessige hendelser utløser en voldshandling. For vold er ofte kulminasjonen på et handlingsforløp mellom offer og gjerningsperson. I følge Luckenbill (1977) kommer voldshandlingen i et handlingsforløp der partenes *opplevde* handlefrihet skrittvis blir snevret inn, så å si til bare én mulighet gjenstår. Handlefriheten snevres inn som følge av at de handlinger som partene møter hverandre med i en konfliktsituasjon, er av en slik karakter at handlingene gradvis bidrar til å sette begge parter verdighet eller ære på stadig hardere prøve. Konflikten trappes derved opp. Voldshandlingen kommer når én av partene opplever at det ikke finnes rettemuligheter uten at verdighet eller ære går tapt, eller når siktemålet med volden er å gi den andres verdighet eller ære en virkelig alvorlig skrape.

3.4.3 Voldens fordeling på enkelte arenaer

Med noen få unntak har norsk og nordisk forskning om vold i liten grad vært rettet inn mot å forstå mekanismer som leder til vold på ulike arenaer som i eller nær boliger, ute på gaten, på utesteder som barer, restauranter o. l., ved bruk av offentlige kommunikasjonsmidler, eller på andre offentlige eller private steder. Undersøkelser av både politianmeldt vold og voldsofre som har henvendt seg til legevakt, gir imidlertid et visst kjennskap til hvilke åsteder denne volden har. I sin undersøkelse av anmeldt vold i Oslo 1988 fant Jon (1992) at 70% av alle voldshandlingene fant sted på offentlig tilgjengelig sted, 29% på privat sted (bolig, trappeoppgang, vaskekjeller, gårdsrom, hage, bil). Av de mer alvorlige voldshandlingene, legemsbeskadigelsene, skjedde 35% på privat sted, og 64% på offentlig tilgjengelig sted. Vold ute på gaten utgjorde 25% av legemsbeskadigelsene og 22% fant sted inne på eller i kø utenfor utested med offentlig skjenkebevilling. Melhuus og Sørensen (1997) fant at kvinner og menn til dels blir offer for vold på ulike arenaer. Halvdelen av de kvinnelige ofrene hadde blitt utsatt for vold i egen eller en annens bolig, mens 77% av de mannlige ofrene hadde blitt utsatt for vold på gaten eller på et utested i byen. Steen og Hunskaar (1997b) fant at 54% av kvinnelige voldsoffer ved Bergen legevakt hadde blitt offer på privat sted, og at 53% av dem hadde blitt offer for vold fra nåværende ektefelle, samboer eller kjæreste, og at 18% hadde blitt utsatt for vold fra tidligere ektefelle, samboer eller kjæreste. Steen og Hunskaar fant videre at kvinner som hadde blitt offer på offentlig sted, var noe yngre enn kvinner som ble offer på privat sted. I en undersøkelse av befolkningens utsatthet for vold og sjikane fant Olausen (1982) at 27% av kvinnene og 16% av mennene hadde blitt offer i privat bolig. Det er med andre ord et gjennomgående funn at kvinner i større grad enn menn blir offer på privat sted. Personer som blir offer for vold på offentlig sted, rammes oftere av helt ukjente personer, av tilfeldig bekjente, dørvakt o.l. Ofre på privat sted rammes oftere av et familiemedlem eller en annen kjent person.

3.4.4 Skadefølger av vold

Forskning som har inkludert opplysninger om skadefølger av vold¹⁵ og trusler har så godt som utelukkende vært rettet inn mot *fysiske* skadefølger. Guldvog m.fl. (1992) fant at 0.4% av befolkningen i 1990 fikk medisinsk behandling for voldsskade, og at gutter/menn i alderen 15-30 år hadde høyest incidens. I aldersgruppen 30-44 år var den ingen forskjell i incidens mellom menn og kvinner. Det foreligger ingen undersøkelser om (mulige) endringer over tid.

Et viktig unntak fra ensidig fokuseringen på fysiske skadefølger er Dahl (1993) som undersøkte psykiske reaksjoner og mentale helseproblemer blant voldtektsofre som oppsøkte voldtekstmottaket i Oslo. Dahl fant at flertallet av disse voldtatte kvinnene var preget av psykologiske reaksjoner som svarer til posttraumatiske stressforstyrrelser umiddelbart etter voldtekten. I løpet av de tre første månedene deretter ble flertallet av ofrene bedre, mens andre ikke forandret seg, og noen ble dårligere. Ved oppfølgingsundersøkelsen ett år etter voldtekten hadde nesten halvdelen av ofrene utviklet ulike nye forstyrrelser av både seksuell og psykisk karakter. Grad og type av langvarige psykiske problemer var dels betinget av trekk ved voldtekten, dels av psykiske forstyrrelser tidligere i livet, og dels av hvor vidt kvinnene ble klandret av personer i sitt nære sosiale nettvekt. I en islandsk undersøkelse av vold i familien, Sigurdardóttir og Ólafsdóttir (1998), ble psykiske skadefølger av vold mot kvinner utført av ektefelle/samboer undersøkt. Der fant man at volden påførte en del av ofrene langvarige virkninger (som følelse av skam og skyld, tap av selvtillit og angstanfall), mer kortvarige følger (som sinne, frykt, depressiv reaksjon, uro for barn og søvnproblemer) og at kvinnene ble mer forsiktige og fikk vansker med følelsesmessig tilknytning til andre. Et annet område der *psykiske* skadefølger har vært undersøkt, gjelder forskningen omkring trakassering og mobbing i arbeidslivet, jfr. pkt 3.4.8 Arbeidsliv.

Undersøkelser som gir mer detaljerte opplysninger om fysiske skadefølger av vold, har dels bygget på politianmeldt¹⁶ vold, og dels på medisinsk¹⁷ journalmateriale om voldsoffer som

---

¹⁵ Ved Avdeling for katastrofepsykiatri, Gaustad sykehus, er det utført mye forskning om psykiske reaksjoner blant ofre for krigshandlinger, store ulykker, terroraksjoner o.l. Selv om studiene kan ha relevans for ofre for mer "normal" vold, blir de holdt utenfor i denne sammenhengen.

¹⁶ Giertsen (1974), Jon (1992 og 1996) og Olaussen (1997).

har blitt behandlet ved legevakt eller annet akuttmedisinsk mottak. Skadefølger av vold mot kvinner er undersøkt av Malterud (1982), Bovim m.fl. (1993) og Steen og Hunskår (1997b).

Enten undersøkelser bygger på politianmeldt vold eller på medisinsk journalmateriale vil en del voldstilfeller falle utenfor. I en avgrenset undersøkelse fant Haaland (1997) at det kan være liten grad av overlapping mellom ofre i medisinsk journalmateriale og i materiale over politianmeldte forhold. De fysiske skadefølgene i det som fanges opp ved forskning som bygger på slike materialer, vil ikke gi et representativt skadebilde for voldshandlinger. Handlinger med noe mer alvorlige skadefølger vil være overrepresentert. Derved vil slike materialer gi beskrivelser som heller i retning av å være “verstefallsbilder”. Det er imidlertid også grunn til å anta at større andel av vold innen familien faller utenfor slike undersøkelser enn flere andre former for vold.

Et gjennomgående trekk ved anmeldt vold og ved pasienter som henvender seg til legevakten, er at de fysiske skadene offeret er påført, sjelden er svært alvorlig. Steen og Hunskår (1997a) oppgir at 56% av pasientene ved Bergen legevakt ikke fikk noen skadebehandling. (Dette henger sammen med at en meget hyppig skadefølge er hevelser og blodutredelser i huden.) Videre fikk 17% enkel sårbehandling (rensing, bandasjering, taping), 19% måtte syes, 4% fikk bruddbehandling. Ved legevakten i Oslo fant Melhuus og Sørensen (1997) et noe mer alvorlig skadebilde. Andelen som ikke fikk noen behandling var 30%, og 6% fikk medisin (smertestillende/antibiotika) som eneste behandling. Videre fikk 7% enkel sårbehandling, 34% måtte syes eller tapes for kuttskade og 3% måtte gipses. Pasienter innlagt til observasjon utgjorde 5% og i sykehus 4%.

Etter gjennomgang av det som finnes av medisinske undersøkelser av ofre for vold i Oslo konkluderer Melhuus og Sørensen (1997) med at det ikke er grunnlag for å hevde at antall pasienter med behandlingstrengende fysiske skader etter voldsangrep i Oslo har økt dramatisk de senere tiår. Jon (1996) sammenlignet skadebildet i anmeldte voldssaker i Oslo 1983 og 1988. Hun fant at en høyere andel av ofrene (23%) var påført betydelig skade i 1988 enn i 1983 (15%). Arbeidsgruppen kjenner ikke til undersøkelser andre steder i landet som gjør det

---

¹⁷ Bergersen-Lind (1969), Dahl m.fl. (1976), Nordhus og Vogt (1981), Blichfeldt (1995), Melhuus og Sørensen (1997) og Steen og Hunskår (1997a).

mulig å følge utviklingen i fysiske skader over tid. Bovim m.fl. (1993) som undersøkte mishandling i ekteskap og samboerforhold som ble kjent for legevakten i Trondheim, sammenlignet data for 1980-81 med 1989 og fant at antall tilfeller var konstant. Dessuten fant de at alvorlighetsgraden av påførte skader var gått ned i løpet av tiårsperioden.

Arbeidsgruppen mener at det kan være grunn til høyere prioritering av forskning som kan belyse både *omfang* og *variasjoner* i ulike former for skadevirkninger (fysiske, psykiske og sosiale) av voldspreget atferd. Likeledes er det viktig å stimulere til undersøkelser av hvilke *langtidsvirkninger* ulike skadefølger kan ha.

3.4.5 Frykt for vold

Enkelte former for vold, som flykapringer, gisseltaking, plassering av bomber på trafikkerte områder og vold fra gjenger, kan ha til hensikt å spre frykt også blant andre enn de som rammes direkte (Bjørge og Heradstveit 1993). Dette utgjør formodentlig et beskjedent fryktproblem i Norge. Men også mer vanlige former for vold kan skape grunnlag for frykt både hos de som blir rammet direkte av trusler og vold og blant andre som får kjennskap til voldshendelser. Med utgangspunkt i intervjudata fra Levekårsundersøkelsen har Ringen (1975) og Olaussen (1983 og 1995c) undersøkt utbredelse og variasjoner i frykt/angst for trusler og vold i den norske befolkningen. I likhet med tallrike tilsvarende undersøkelser i mange land viser de norske undersøkelsene at sammenhengen mellom personlige offererfaringer og frykt er svak. Et vanlig funn er at frykt er mest utbredt i befolkningsgrupper som har lav utsatthet for vold og trusler. Videre ser det ut til at frykt øker med stigende grad av sosial isolasjon, samt at personer med dårlig psykisk helse i større grad frykter trusler og vold enn personer med god psykisk helse. Som del av en levekårsundersøkelse i Oslo, undersøkte Hagen m. fl. (1994) også frykt for trusler og vold i byens befolkning. Man fant at slik frykt var en av de levekårskomponentene som gikk sterkest sammen med andre levekårsproblemer i befolkningen. De som opplevde utrygghet i forhold til trusler og vold, var systematisk og til dels meget betydelig overrepresentert på alle andre levekårsulemper. Videre fant man at frykt også var mer utbredt i innvandrerbefolkningen i byen enn blant norske. Fra den landsomfattende levekårsundersøkelsen blant innvandrere i 1996 rapporterer Blom (1998) at frykt for å bli utsatt for vold eller trusler er likt fordelt blant ikke-vestlige innvandrere og nordmenn.

Gautun (1996) fant imidlertid ingen forskjeller med hensyn til frykt for trusler og vold mellom innvandrerungdom og andre Osloungdommer, men betydelige forskjeller mellom ungdommer i landkommuner og Osloungdommene. For Osloungdommene er frykten særlig knyttet til sentrumsområdet i byen. I følge de unge selv er det særlig medieomtalen av vold, samt at de hører så mye om vold av venner og andre, som skaper frykten. I undersøkelsen kommer det også fram at mange unge av den grunn lar være å oppsøke spesielle steder i byen, eller de går sammen med andre. En mindre andel (8%) går med slagvåpen, spraygass eller kniv. Slik bevæpning var mer utbredt blant jenter enn gutter. At medieomtale av voldskriminalitet kan skape frykt blant folk, ble funnet av Rød Larsen (1978), og er også konstatert i mange utenlandske undersøkelser¹⁸, mens andre ikke har funnet slike sammenhenger. Åkerström (1996) har dessuten dokumentert at omfattende oppmerksomhet omkring vold blant ungdommer i Sverige skapte en form for moralske kampanjer eller indignasjonsbølger som bygde på overdrevne forestillinger om voldens omfang og farlighet.

Selv om mange hovedtrekk i fordelingen av frykt i befolkningen er kjent, er det behov for mer kontekstuell kunnskap om hvilke kilder slik frykt har i det norske samfunnet: Hvilke kontekster og situasjoner er frykten knyttet til, og hvilke konsekvenser har den? I hvilken grad er frykt knyttet til at enkelte omgivelser kan ha et preg som "varsler fare": Avfall på fortau og gater, ødelagte søppelbokser, vegger med tagging, forfalne hus, støyende mennesker eller folketomme gater o. l.? Videre mangler det undersøkelser av hvor vidt frykt for trusler og vold kan være en del av et bredere eller mer generelt "fryktsyndrom": Er det (i noen grad) slik at de som er redde for å bli utsatt for trusler og vold, også frykter andre fenomener/hendelser/situasjoner (mer enn andre gjør)? Større dybde i våre kunnskaper om frykt for trusler og vold kan både bidra til mer realisme i målsettinger om å redusere frykten, og til å gi inntak til hva som eventuelt kan være mulige virkemidler. Det er også behov for ytterligere undersøkelser av massemedienes betydning for frykt blant folk.

---

¹⁸Se Williams P. og J. Dickinson (1993). Medienes påvirkning på barn/unge oppsummeres av von Feilitzen C. (1998).

3.4.6 Voldskriminalitetens endringer over tid

Undersøkelser av endringer i voldskriminalitet i tiden før 1975, bygger utelukkende på data over politianmeldt vold, som for drapenes vedkommende også har blitt supplert med data fra Dødsårsaksstatistikken. Etter 1975 har det i tillegg vært mulig å belyse voldsutviklingen ved hjelp av surveyundersøkelser som har kartlagt befolkningens utsatthet for vold.

Christies (1971, 1975) undersøkelser av voldskriminalitetens utvikling fra mellomkrigstiden til begynnelsen av 1970-tallet viste at det var en viss nedgang i registrert voldskriminalitet fram mot slutten av 1950-tallet. Da begynte en økning som fortsatte et tiår og ble særlig sterk ved overgangen til 1970-tallet. Drapsutviklingen så ut til å følge et nokså likt forløp når Dødsårsaksstatistikken ble lagt til grunn. Olaussen (1995a og b) undersøkelser har vist at økningen i registrert voldskriminalitet fortsatte gjennom 1970- og 1980-tallet, for så å flate ut på 1990-tallet, med unntak for trusler og legemskrenkelser der økningen har fortsatt også på 1990-tallet. Den nevnte økningen har dels vært forklart med at folks oppfatning av hva som er vold, har endret seg som følge av at folk flest har fått en lettere liv, mindre preget av fysisk slit og smerte. Dermed vil mildere voldshandlinger bli anmeldt til politiet i større grad enn før, og den statistikkførte volden vil øke. For det andre vektla Christie (1975) at sosial nærhet som ikke er for tett, vil skape og opprettholde viktige sosiale barrierer mot å utøve vold. Økt sosial avstand og fremmedhet mellom folk, blant annet som følge av at det norske samfunnet ble mer urbanisert, kunne ventes å øke mengden av registrert vold, kanskje også fordi anmeldelsestilbøyeligheten vil øke med økende sosial avstand mellom offer og gjerningsperson. Stigende alkoholkonsum er et tredje forklaringsmoment som ble påvist av Skog og Bjørk (1988). Et fjerde forklaringsmoment i forhold til økningen på 1980-tallet, som Olaussen har anført, er at oppmerksomheten omkring vold i familien og etableringen av krisesentre kan ha ført til flere politianmeldelser av slike forhold, og til at politiet statistikkførte flere anmeldelser av denne typen. For det femte har flere lovendringer og statistikkomlegginger også ledet til at flere voldshandlinger blir statistikkført, slik at det ikke er mulig å gi noe sikkert svar på hvor mye voldskriminaliteten kan ha økt.

Analyser av foreliggende surveymateriale har konkludert med at det var en økning i mindre alvorlige former for vold i siste halvdel av 1970-årene, kanskje fordi folks oppfatning av hva de anså som vold, endret seg, jfr. Hauge (1975) og Olaussen (1982). Surveydata for det siste tiåret, 1987-1997, gir ingen indikasjoner på at det har funnet sted vesentlige endringer i befolkningens (16 år og eldre) utsatthet for vold. Stabil utsatthet preger bildet også når det gjelder ulike undergrupper av befolkningen (kjønn, aldersgrupper, tettstedstype, landsdel/region).

Grünfeld og Steen (1984) har vist at forekomsten av barnedrap har sunket som følge av

kunnskaper om og tilgang til enkle og effektive prevensjonsmidler. Olaussen (1995b) sannsynliggjør dessuten at utviklingen av rettsmedisin som fagfelt i Norge, økt bruk av obduksjon ved mistanke om drap, utvikling av drapsetterforskning som politifaglig spesialitet, samt enkelte lovendringer, har bidratt til økningen i mengden av statistikkførte drap. Likevel kan det ikke være tvil om at antallet drap økte klart i to ti år fra slutten av 1960-tallet. Andelen drap der offeret var en bekjent (utenom familien) av gjerningspersonen, økte fra omkring 25% i 1960-64 til 36% i 1979-83¹⁹ og til 44% i 1993. Dessuten økte andelen utlendinger og kvinner både blant ofrene og gjerningspersonene. I Rognum (1985) materiale framsto fyllekrangel som den hyppigste bakgrunn for drapene. I 1960-64 hadde 23% av drapene denne bakgrunnen, og fyllekrangelens andel økte til 39% i 1979-83.

Utviklingen i politiregistrert voldskriminalitet begått av barn og unge ble analysert av Clausen (1996). Han fant at økningen fra 1980 til 1992 blant de som blir siktet for vold, først og fremst var dominert av personer over 20 år. Men også blant barn (5-14 år) var det en sterk økning. Antallet ble tredoblet (fra 36 til 114 personer). Økningen i aldersgruppen 15-20 år var klart mindre.

3.4.7 Vold i familien

Vold i familien har gjerne blitt betegnet som den skjulte volden. Det var først på 70- og 80-tallet at vi begynte å få mer systematisk kunnskap om vold i hjemmene. Med opprettelsen av krisesentre for mishandlede og voldtatte kvinner, støttesentre mot incest og tiltak rettet mot eldre som ble utsatt for vold, fikk vi for første gang en mer omfattende og varig offentlig oppmerksomhet om vold i familien. Sett i europeisk sammenheng var Norge et foregangsland med hensyn på å sikre forskningsbasert kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn gjennom egne forskningsprogrammer: Forskningsprogram om kvinnemishandling (1986-1991) og Delprogram om seksualisert vold (1992-1996). Den første fasen av forskning på dette feltet bar i stor grad preg av avdekking av ulike former for vold og overgrep, som kvinnemishandling, barnemishandling, seksuelle overgrep og vold mot eldre. Kvalitative undersøkelser har avdekket en voldsvirkelighet av alvorlig karakter, og ulike omfangsstudier tyder på at en forholdsvis stor andel av volden i samfunnet foregår i hjemmene. Videre fant man at kvinner og barn oftest var ofre for denne volden, og at menn oftest var overgripere. Kjønnsretningen på volden førte til at forskere etter hvert tok i bruk betegnelsen *seksualisert vold*. Denne betegnelsen ble benyttet som et samlende begrep som kunne omfatte ulike former

---

¹⁹ Data fra 1979-83 og 1960-64 er hentet fra Rognum (1985).

for fysiske, psykiske og seksuelle overgrep mot kvinner og barn både i og utenfor familien. Forskningsprogrammene om kvinnemishandling og om seksualisert vold har derfor rommet forskning om prostitusjon, kvinnemishandling, voldtekt, seksuelle overgrep mot barn, motstand mot kunnskap om seksualisert vold, forskning om rettsapparatets behandling av vold og seksuelle overgrep, og forskning om menn som overgripere mot kvinner og barn. I rapporten *Forskning om seksualisert vold* som ble utgitt av Norges forskningsråd i 1997, finnes en presentasjon med prosjektsammendrag av alle forskningsprosjektene som ble finansiert av Delprogram om seksualisert vold.

Begrepet seksualisert vold slik det har blitt brukt i tilknytning til forskningsprogrammet, har åpnet for forskning om ulike former for vold og overgrep. Samtidig har denne bruken av begrepet nok skapt forvirring, fordi mange oppfatter begrepet som avgrenset til forskning om seksuelle overgrep.

I den videre framstillingen vil hovedfokus rettes mot vold i familien. Samtidig vil det mer utvidede perspektivet som representeres med begreptilnærmingen *seksualisert vold* bli forsøkt ivaretatt.

3.4.7.1 Omfangsundersøkelser

I den første undersøkelsen om omfanget av seksuelle overgrep mot barn i Norge, fant Sætre, Holter og Jæbsen (1986) at 16% av alle unge hadde vært utsatt for handlinger som de selv oppfattet som overgrep før 18-årsalderen. I denne undersøkelsen, som også omfatter seksuelle tilnærmelser uten fysisk kontakt, fant man at omlag halvparten av overgrepene skjedde utenfor familien. Videre fant man at jenter var overrepresentert som ofre, men forholdsvis mange gutter rapporterte også om overgrep. I ettertid har det pågått diskusjoner om hvorledes seksuelle overgrep mot barn skal defineres, og hvilke handlinger som skal inkluderes ved kartlegging av utbredelse (se f. eks. Normann, Tambs og Magnus 1992). I 1994 ble omfanget av seksuelle overgrep mot barn påny kartlagt. En undersøkelse i regi av Statens institutt for Folkehelse, der et representativt utvalg av den voksne befolkning ble spurt om de var blitt tvunget, presset eller lurt til seksuelle handlinger før fylte 18 år, viste at 31% av kvinnene og 16% av mennene hadde opplevd dette. I denne spørreskjemaundersøkelsen var imidlertid svarprosenten kun på 37%, og omfangstallene bør derfor behandles med varsomhet.

Ved NOVA er seksuelle overgrepserfaringer blant barn og unge kartlagt i tilknytning til en prospektiv longitudinell studie der 465 ungdommer (249 jenter og 216 gutter med en gjennomsnittsalder på 19,3 år) ga informasjon om tidligere overgrepserfaringer. 17,3% av jentene (43) og 0,9% av guttene (2) oppga at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep. Fordi kun to gutter i utvalget rapporterte om overgrepserfaringer, baseres den videre gjennomgangen av undersøkelsen til overgrepsmaterialet blant jentene. Over halvparten av overgrepene jentene rapporterte om, blir klassifisert som alvorlige eller meget alvorlige.

Overgrepene plasseres i to kategorier: barndomsovergrep, og overgrep i tenårene. Ved barndomsovergrep, var overgriper oftest en nærstående voksen mann (far, stefar, bestefar eller nabo). Halvparten av overgrepene besto av oral, anal eller vaginal penetrasjon. Ofrene for seksuelle overgrep i barndommen viser økt risiko for alkoholrelaterte problemer i slutten av tenårene.

Ved overgrep i tenårene, er overgriper oftest en jevnaldrende gutt. Videre er overgriper oftest en offeret kjenner, og i en tredjedel av tilfellene var de kjærester. Det dreide seg her om enkelthendelser, og de mest alvorlige karakteriseres som voldtekt (Pedersen og Skrondal 1996, Pedersen 1997).

I Norge har vi foreløpig ikke kjennskap til omfanget av barnemishandling, kvinnemishandling og vold mot eldre i hjemmet. Ut fra mer avgrensede kartlegginger av vold mot eldre, anslår imidlertid Hydle og Johns (1992) at mellom 1 og 3% av de eldre har blitt mishandlet i hjemmet.

Hva angår kvinnemishandling, finnes det mindre omfangsundersøkelser med utgangspunkt i geografisk avgrensede områder, politianmeldt vold og registreringer ved legevakter, som kan gi oss et visst inntrykk av voldens omfang. Vi har valgt å presentere noe av dette tallmaterialet.

Nina Jon (1992), som har undersøkt etterforskede voldslovbrudd ved Oslo politikammer i 1988, fant at omlag 40% av de anmeldte legemsfornærmelsene hadde funnet sted mellom ofre og gjerningspersoner som kjente hverandre. 20% av volden fant sted blant folk i en eller

annen form for familierelasjon. I legemsbeskadigelsessakene var offer og gjerningsperson kjente i 50% av de anmeldte sakene, og 18,5% av volden kan plasseres til familierelasjoner.

Jon konkluderer med at jo alvorligere volden er, desto oftere skjer den mellom personer som kjenner hverandre, desto oftere skjer den på privat sted, og desto oftere befinner offeret seg hjemme hos seg selv, eller offeret lever selv i et utsatt miljø.

Jon gir imidlertid ingen oversikt over kjønnsfordelingen blant ofre og voldsutøvere ut fra hvorvidt volden finner sted på privat eller offentlig arena eller hvilken relasjon det er mellom offer og voldsutøver.

I 1997 ble det foretatt nok en innholdsanalyse av registrerte voldsanmeldelser ved Oslo politidistrikt (Grytdal og Wirum 1998). Av totalt 2172 voldsanmeldelser dette året, var kvinner ofre i 740 tilfeller. I 346 anmeldelser fra kvinner oppga de nåværende eller tidligere partner som voldsutøver, og 298 av voldssakene skjedde hjemme hos en av partene. Det opplyses videre at 40% av de registrerte gjerningsmennene var ruspåvirket, mot 22% av ofrene. Det må imidlertid anføres at opplysningene om ruspåvirkning er beregnet på basis av det totale antall saker, der også kategorien "uopplyst" inngår. Dermed framkommer denne kategorien som "ikke ruspåvirket" i prosenteringen. Det kan derfor tenkes at andelen ruspåvirkede reelt sett er høyere enn det som framgår av disse tallene.

En annen informasjonskilde om vold i Oslo er de registreringene som foretas ved Oslo Legevakt. I en analyse av alle voldssaker behandlet ved Oslo Legevakt i 1994, får vi vite at 9% av sakene (224 saker) dreide seg om kvinnemishandling (Melhuus og Sørensen 1997). 51% av volden mot kvinner ble utøvd i hjemmet eller annen privat bolig, mens 77% av volden mot menn ble utøvd på gaten eller utesteder.

Ved Bergen legevakt ble det foretatt en lignende registrering av vold i 1994-95 (Steen og Hunskaar 1997, a). I løpet av en 12-månedersperiode, ble det registrert 994 pasienter med voldsskader, herav 241 kvinner og 753 menn. 54% av kvinnene ble utsatt for vold på den private arena. 53% av disse kvinnene var blitt mishandlet av nåværende ektefelle, samboer eller kjæreste. 18% var blitt utsatt for vold fra eksmann, ekssamboer eller kjæreste, og resten av andre. For det totale antall voldssaker, var 93% av voldsutøverne menn, og 6% var

kvinner. Blant kvinner utsatt for vold på offentlig sted, var det kvinnelig voldsutøver i 31% av tilfellene. Steen og Hunskaar (1997, b) antar registreringene angående kvinnemishandling dreier seg om minimumstall, fordi andre undersøkelser har vist at mange mishandlede kvinner ikke oppgir den rettmessige årsaken til skader, og at disse sakene dermed ikke vil avdekkes i en registreringsundersøkelse som omfatter voldssaker. I undersøkelsen framgår noen forskjeller mellom vold mot kvinner på privat og offentlig arena. De kvinnene som utsettes for vold på offentlig sted, og som søker legebehandling, er yngre enn de kvinnene som blir utsatt for vold i hjemmet. Videre er både offer og gjerningsperson oftere beruset når vold finner sted på den offentlige arena. I hjemmet var i hovedsak menn registrert som voldsutøvere, og det var nære bånd mellom offer og voldsutøver. På offentlig sted var flere utsatt for vold fra en de ikke kjente, og det ble registrert flere kvinnelige voldsutøvere.

Blant de øvrige nordiske land, har Danmark, Island og Finland gjennomført større omfangsundersøkelser som gir grunnlag for å uttale seg om den generelle forekomsten av vold mot kvinner i befolkningen.

I en dansk undersøkelse (Christensen og Kock-Nielsen 1992) blant et representativt utvalg av befolkningen, fant man at 5% av danske kvinner og 12% av danske menn hadde blitt utsatt for fysisk vold siste året. 19% av kvinnene og 36% av mennene hadde opplevd vold minst én gang i sitt voksne liv. Omlag 65% av mennene oppga andre ukjente menn som voldsutøver. 1% av kvinnene har blitt mishandlet av nåværende ektefelle eller samboer, 8% har blitt mishandlet av tidligere ektefelle eller samboer, og resten har blitt utsatt for vold fra andre.²⁰ Når såvidt mange som mellom 8 og 9% av danske kvinner blir eller har blitt utsatt for vold i samliv med en mann, forteller det oss at problemet er av omfattende karakter.²¹

---

²⁰ Utvalg: 2000, svarprosent: 77,4 %.

²¹ Den Islandske undersøkelsen kan beskrives som en utvidelse av den danske undersøkelsen. Begge undersøkelser registrerer utsatthet for fysisk vold. Overgrepene inndeles i 2 kategorier ut fra alvorlighetsgrad, der den minst alvorlige kategorien: "lettere vold" omfatter hvorvidt offeret har blitt slått, dyttet eller ristet. Kategorien "grovere vold" omfatter slag med knyttet neve eller gjenstand, dytting mot møbler, vegger eller ned trapper, og mer livstruende angrep for eksempel forsøk på kveling. I tillegg til de spørsmål som er kartlagt i den danske undersøkelsen, har den islandske undersøkelsen også informasjon om egen voldsutøvelse og videre har den inkludert menn i utvalget.

I den islandske undersøkelsen fra 1996, der 2225 kvinner og menn i alderen 18 til 65 år ble spurt om voldserfaringer, rapporterte 9,4% av mennene og 2,8% av kvinnene at de hadde vært utsatt for vold i løpet av de siste 12 måneder (Sigurdardottir og Olafsdottir 1998). Herav hadde 0,4% av kvinnene og 0,1% av mennene vært utsatt for vold fra nåværende eller forhenværende ektefelle én gang i løpet av de siste tolv måneder. Videre hadde 0,9% av kvinnene og 0,7% av mennene vært utsatt for vold flere ganger i løpet av det siste året fra nåværende eller tidligere ektefelle. Disse tallene viser at ved forekomst av vold i et samliv, dreier det seg oftest om gjentagne voldshendelser. Totalt rapporterte 1,3% av kvinnene og 0,8% av mennene at de var utsatt for vold fra nåværende eller tidligere ektefelle i løpet av det siste året. Blant de som rapporterte om utsatthet for vold fra ektefelle, var 54% av kvinnene og 38% av mennene utsatt for grov vold. Oppsummeringsvis utsettes kvinner på Island hyppigere for vold fra ektefelle enn menn, og flere kvinner rapporterer om grov vold.

Angående utsatthet for vold i løpet av livet fra nåværende eller tidligere ektefelle/partner, rapporterte 4,8% av kvinnene og 1,5% av mennene utsatthet for vold fra nåværende ektefelle/partner, og 9% av kvinnene mot 2,4% av mennene utsatthet for vold fra forhenværende ektefelle/partner.

I den islandske undersøkelsen hva angikk registrering av vold i løpet av livet uansett relasjon til overgriper, rapporterte skilte kvinner betraktelig høyere utsatthet enn gifte eller samboende kvinner. 53% av de skilte kvinnene i undersøkelsen hadde vært utsatt for vold mot 23% av gifte eller samboende kvinner. En forklaring på dette kan være at mange av de fraskilte kvinnene har brutt ut av ekteskapet på grunn av vold. I Norge har skilsmisseforskningen vist oss at ulike grader av dominans og undertrykking er en vesentlig årsak til at mange kvinner forlater ekteskapet. Kari Moxnes (1990) fant i sin undersøkelse om skilsmisse at kvinner rapporterte som skilsmissegrunn alt fra fysisk vold og mishandling til at mannen ikke tok sin andel av husarbeid og omsorgen for barna, og at de ikke opplevde at de ble respektert av mannen. Av de som oppga mannsdominans som skilsmissegrunn, var det ca. 1/3 som rapporterte om fysisk mishandling. I levekårsundersøkelsen fra 1991 fant man at enslige mødre er spesielt risikoutsatt hva angår vold. Videre viser en undersøkelse av registrerte voldsanmeldelser ved Oslo Politikammer fra 1997, at forholdsvis mange voldsanmeldelser der kvinner er offer, dreier seg om vold fra forhenværende partner i forbindelse med overlevering av barn etter samvær (Grytdal og Wirum 1998). I Danmark har man også funnet

at enslige mødre er mer utsatt for vold enn andre kvinner. I hovedsak er det tidligere ektefelle eller samboer som utøver volden (Rigspolitichefen 1998).

Totalt rapporterte 14% av kvinnene og 4% av mennene i den islandske undersøkelsen at de hadde vært utsatt for vold enten av nåværende eller tidligere ektefelle. Flesteparten av disse hadde vært utsatt for mange voldshandlinger fra ektefellen. At kvinnemishandling er gjentakelsesvold, går også igjen i andre undersøkelser.

4,5% av kvinnene i den islandske undersøkelsen hadde vært utsatt for voldtekt. Over 80% av kvinnene kjente gjerningsmannen. Kun 13,5% av kvinnene anmeldte voldtekten. 9% av de voldtektene der kvinnen kjente overgriper ble anmeldt, mot 30% av voldtektene der kvinnen ikke kjente overgriper.

En spesiell side ved den islandske undersøkelsen som bør kommenteres, er at den også omfatter data om selvrapporing av egen voldsutøvelse. 4% av kvinnene og 1,9% av mennene oppgir at de har utøvd vold mot nåværende ektefelle eller partner. 3,9% av kvinnene og 2,2% av mennene oppgir å ha utøvd vold mot forhenværende ektefelle eller partner. Totalt oppgir omtrent dobbelt så mange kvinner som menn at de har utøvd vold mot nåværende eller forhenværende ektefelle/partner. Det er overhodet intet samsvar mellom selvrapporert utsatthet og selvrapporert utøvelse av vold mellom ektefelle/partner. Forskerne finner disse resultatene svært interessante, og viser til at de understøtter teorien om at de to kjønn oppfatter vold forskjellig. Menn er kanskje mer tilbøyelige til å ikke betrakte mindre alvorlig vold - både den de selv utøver, og den de blir rammet av - som vold. Omvendt antas kvinner å ha en bredere definisjon av vold, som fører til mer omfattende rapportering både om egen voldsutøvelse og om utsatthet for vold.

Den islandske undersøkelsen viser også at kvinner som rapporterer egen voldsutøvelse i langt høyere grad også har vært offer for vold enn mannlige voldsutøvere. 70% av kvinnelige voldsutøvere hadde også vært utsatt for vold, mot 37% av mennene. Kvinnene rapporterte også at egen voldsutøvelse mot ektefelle eller partner langt oftere dreide seg om selvforsvar enn hva mennene rapporterte.

I den internasjonale forskningen om vold i parforhold, finnes det nå endel kunnskap om vold fra kvinner mot menn. I Norge er dette temaet drøftet i Skjørten (1988) og Skjørten (1994, a). Ved behandlingssenteret Alternativ til vold i Oslo, som ble opprettet som et behandlingstilbud til menn som mishandler, er det i senere tid etablert behandlingstilbud til kvinner som utøver vold i familien. I tilknytning til dette, er det skrevet en hovedoppgave i psykologi om kvinnelige voldsutøvere, Jareg og Askeland (1995).

I Finland fant man på basis av en spørreskjemaundersøkelse blant et representativt utvalg kvinner (4.955 kvinner i alderen 18-74 år) at 22% av alle gifte eller samboende finske kvinner har vært offer for fysisk eller seksuell vold eller voldstrusler fra ektefellens side. 9% har opplevd dette i løpet av siste 12. mnd. Totalt oppga 40% av kvinnene at de hadde vært utsatt for fysisk eller seksuell vold eller voldstrusler fra menn etter fylte 15 år. 14% har opplevd dette i løpet av det siste året.²²

Finland er også det eneste land i Norden som har gjennomført en mer omfattende forekomstundersøkelse om vold mot eldre. Utvalget besto av 1225 personer over 65 år fra en landsby sørvest i Finland. 3% av mennene og 9% av kvinnene rapporterte utsatthet for overgrep i løpet av pensjonsalderen.

Ut fra den kunnskap vi har om vold ser det ut til at kvinner i større grad enn menn utsettes for vold fra en person de kjenner. Offerundersøkelser viser at en vesentlig større andel kvinnelige ofre enn mannlige ofre oppgir å ha blitt utsatt for vold i privat bolig, og mens kvinnene i hovedsak oppgir ektemann, samboer eller eksmann som voldsutøver i privat bolig, oppgir i hovedsak mannlige voldsofre andre menn som voldsutøvere på denne arenaen, jmf. Olaussen (1982).²³ Også opplysninger om politianmeldt vold, viser samme mønster.

---

²² Den finske undersøkelsen er foretatt av Statistikkcentralen på vegne av Delegationen för jämlikhetsärenden ved Social och hälsovårdsministeriet. Presentasjon av hovedfunn finnes i NAV - Nettverksavis for voldsofferarbeid, vol.4, nr. 2, 1998.

²³ I denne undersøkelsen av selvrapporert utsatthet for kriminalitet oppga 27% av de kvinnelige ofrene utsatthet for vold i privat bolig mot 16% av mennene. Kun 1% av mennene oppgir ektefelle/samboer som voldsutøver.

3.4.7.2 Perspektiver

Som beskrevet innledningsvis rommer seksualisert vold og vold i familien mange ulike former for overgrep. Av den grunn bør det både søkes mer spesielle perspektiver og avgrensede forklaringer og mer overordnende og allmenne perspektiver for å forstå disse formene for vold. I det følgende vil noen av de bredere forståelsene av disse formene for vold og overgrep bli presentert.

Sosial læringsteori har stått sentralt som forklaring på vold i familien. Med en slik tilnærming kan voldsatferd forstås enten som lært gjennom erfaring (prøving og feiling) eller ved observasjon av andres atferd (modellering), eller på begge måter. Den første formen for læring forutsetter ikke oppvekst i en voldsfamilie. I familievoldsforskningen er det særlig den siste formen for læring som har blitt viet oppmerksomhet, og forskere har vært opptatt av overføring av vold mellom generasjoner. I den tidligste familievoldsforskningen var sosial læringsteori den sentrale forklaringen på volden, og det ble hevdet at barn som var blitt utsatt for vold i familien, selv ville bli voldsutøvere. For en drøfting av denne forskningen, se Skjørten (1994, a). Også hva angår sedelighetslovbrytere, og kanskje spesielt de som begår seksuelle overgrep mot barn, har egen utsatthet for seksuelle overgrep i barndommen vært en hovedforklaring på voksen overgriperatferd.

Økt kunnskap om vold i familien har etterhvert ført til en mindre deterministisk forståelse av volden. Ulike forskningsresultater viser at utsatthet for vold i barndommen ikke nødvendigvis fører til en voldelig karriere. Videre er det en forholdsvis stor andel av voksne voldsutøvere som ikke har blitt utsatt for vold i barndommen. Gjennomgang av forskning på forholdet mellom utsatthet for barnemishandling og vold mot egne barn, viser for eksempel at 2/3 av foreldre som selv har blitt utsatt for barnemishandling, ikke opptrer voldelig mot egne barn. Flesteparten av de som mishandler barna sine, har ikke selv blitt mishandlet som barn, jmf. Bootsman (1995). Forenklede årsaks-virkningsforklaringer har måttet vike for mindre deterministiske - og mer nyanserte tilnærminger til læringsteori hvor mennesket som aktivt handlende subjekt har fått innpass. På grunnlag av dagens viten om familievold, tar man ikke lenger for gitt at alle som utsettes for vold, vil reagere likt. Det etterlyses nærmere kunnskap om hvilken mening og fortolkning den enkelte skaper på bakgrunn av tidligere voldserfaringer, og hvilken innflytelse dette kan ha for senere atferd, jmf. Skjørten (1994, a).

Men nå er ikke senere voldsatferd eneste skadevirkning av barnemishandling. Forskning om langtidseffekter av fysisk barnemishandling viser at traumatiske barndomsopplevelser kan føre til ulike former for psykiske og sosiale problemer senere i livet. Men også på dette feltet er kunnskapen mangelfull. Vi vet lite om hvorfor denne alvorlige formen for senskader kun rammer noen av de som utsettes for alvorlige overgrep, jmf. Bootsman (1995).

Hva angår forholdet mellom ruspåvirkning - og da særlig alkoholpåvirkning - og voldsutøvelse, har alkoholrus en mindre sentral plass under forklaringene på vold i familien enn hva angår for eksempel vold på offentlig sted. Dette har dels sammenheng med at ulike undersøkelser har vist at en vesentlig større andel av volden i familien finner sted i situasjoner hvor både offer og utøver er edru. Dette gjelder også til en viss grad den politianmeldte volden, og da særlig kvinnemishandlingen. Innenfor forskningen om vold i familien har man derfor vektlagt andre forklaringer på voldshandlingen. Men samtidig er det også dokumentert at en viss andel av volden skjer i familier med rusproblemer, eller ved påvirkning av alkohol. I et voldsforhold med varighet over flere år, er det forholdsvis vanlig at volden utøves både i situasjoner hvor enten utøver eller både utøver og offer er ruspåvirket, og i situasjoner hvor begge parter er edru. I forskningen om vold mot eldre ser det ut til å være en overrepresentasjon av mannlige stordrikkere blant den gruppen som utøver vold mot foreldre.²⁴ Selv om dagens kunnskap om ruspåvirkning og vold i familien tilsier at ruspåvirkning ikke kan gi noen fullgod forklaring på denne formen for vold, bør det rettes større oppmerksomhet mot den delen av familievolden som skjer under beruselse.

I den kvalitative forskningen på området har man avdekket ulike sammenhenger mellom alkohol og vold i familien. For det første kan ruspåvirkning føre til lavere barrierer mot voldsutøvelse. Under påvirkning av alkohol kan menn bli voldelige i situasjoner hvor de ellers ikke ville utøvd vold. Videre kan volden bli mer alvorlig og ukontrollert under alkoholrus. Ruspåvirkning kan derfor øke faren for alvorlige skader som følge av voldsutøvelse. Dette forhold gir en sterk begrunnelse for mer kunnskap om sammenhengen mellom alkohol og vold, og muligheter til forebygging. Forskningen om vold i familien viser imidlertid også andre interessante sammenhenger mellom alkohol og vold. Det er blant annet dokumentert at alkoholbruk i seg selv kan være en kilde til store konflikter i familien. Diskusjoner om pengeforbruk og fravær fra hjemmet som følge av drikking på utesteder o.l. er registrert som et vesentlig konfliktgrunnlag direkte forut for voldshandlinger. Hva angår vold mot eldre, kan pengebehov som følge av rusmisbruk være motiverende faktor for vold og utpressing.

I sum fører dette til at alkohol trekkes fram som en av de viktigste årsaker til vold i familien i undersøkelser der ofre har blitt bedt om å forklare hvorfor de ble slått. Andre forklaringer som går igjen i slike undersøkelser, er sjalusi og konflikter om økonomi, barn og husarbeid (Dobash & Dobash 1998, Sigurdardóttir & Olafsdóttir 1998).

---

²⁴ Kompetansesenteret for voldsofferarbeid (1998): Notat om overgrep mot eldre, kunnskapsstatus og forskningsbehov. Notatet gir en oppsummering av den viktigste forskningen om vold mot eldre.

Mannlig seksualitet har også hatt en plass i forklaringene på vold og seksuelle overgrep mot kvinner og barn. I forskningen om seksuelle overgrep mot barn, er hovedforklaringene knyttet enten til overgriperens seksualitet, eller til makt og kontroldimensjoner. Den første typen forklaringer viser til rent seksuelle motiver hos overgriper. I følge slike forklaringer har overgripere en seksualdrift som i hovedsak rettes mot barn. Den andre typen forklaringer hevder at motivene er pseudo-seksuelle eller ikke-seksuelle. Her anses voksnes seksuelle interesse for barn å være et uttrykk for en forvrengt behovsstruktur. Det er ikke seksuelle behov den voksne primært ønsker tilfredsstilt gjennom overgrepene, men behov for makt, kontroll og nærhet til et annet menneske, jmf. Martens (1989). Også i forskningen om vold og seksuelle overgrep mot kvinner i familien, har mannlig seksualitet en forholdsvis framtrædende plass blant forklaringene, jmf. Lundgren (1993).

Forskjellige kartleggingsundersøkelser av voldens omfang tyder på at familievold er et omfattende samfunnsproblem. Mange forskere har derfor søkt forklaring på volden i sammenheng med mer generelle trekk ved samfunnet. Særlig innenfor den feministiske forskningen om kvinnemishandling har mer generelle trekk ved vår kultur gitt viktige perspektiver for forståelse av volden. Kvalitative undersøkelser basert på intervjuer med mishandlede kvinner og menn som mishandler, ga innblikk i en verden der volden både har en klart undertrykkende funksjon, og hvor nettopp mannens ønske om en dominerende rolle i familien er et vesentlig motiv for volden. Volden er et middel til å få gjennomslag for sin vilje på ulike områder, og fører i sum til en sterk kontroll og undertrykking av kvinnene i mishandlingsforholdet. Volden blir satt i sammenheng med tradisjonelle kjønnsrollemønstre, og den mer generelle kvinneundertrykkingen i samfunnet. Ved sammenlikning av menns vold mot kvinner og menns vold mot andre menn, ser man at disse ulike formene for vold skaper manskidentitet på ulikt vis. Menns vold mot andre menn bidrar til å styrke en aggressiv, uredd mannlig identitet, og i menns beretninger om denne volden, blir selve voldshendelsen gjerne beskrevet i detalj. Overfor andre menn kan involvering i slagsmål - uavhengig av hvorvidt man vinner eller taper kampen - gi anerkjennelse og respekt. Dermed får selve voldshendelsen en viktig symbolsk og identitetsskapende funksjon. Hva angår menns vold mot kvinner i familien, ser det ut til at denne volden er identitetsskapende på annet vis. Her er det mest vesentlige for manskidentiteten å stadfeste at kvinnen er underordnet. I menns beretninger om volden legges det ikke så stor vekt på selve voldshendelsen som på utfallet og motivet for volden (Newburn & Stanko 1994, Dobash & Dobash 1998).

I forskningen om kvinnemishandling har forståelsen av kjønn og utforming av kjønnsroller i familien stått sentralt i forklaringene på volden. I den feministiske forskningen om kvinnemishandling blir volden langt på vei beskrevet som et rasjonelt handlingsprosjekt, der

målet er makt og kontroll over kvinnen. Og det er veldokumentert at endel av volden kan tolkes innenfor en slik ramme, og forklares i sammenheng med kvinneundertrykking, kjønnsidentitet basert på mannsdominans, og holdninger som bidrar til å legitimere volden. En slik voldsvirkelighet stemmer dårlig overens med dagens likestillingsorienterte samfunn. Menn har ikke lenger legitim autoritet i familien, forstått som at de rådende normer i samfunnet gir menn rett til å bestemme, og kvinner og barn plikt til å adlyde. Særtrekk ved vold i familien, som at volden ofte skjules for omverdenen, og at mannen gjerne benekter og bagatelliserer volden, kan ses i sammenheng med at kvinnemishandling ikke er sosialt akseptert.²⁵ Innenfor den feministiske forskningen på området er det flere framtreddende forskere som hevder at menn som slår kona, bare følger det kulturelt foreskrevne mønsteret for forholdet mellom kjønn i vårt samfunn (Lundgren 1990, Dobash og Dobash 1998). Andre forskere har som utgangspunkt for forståelse av volden at vi idag lever i et samfunn med mange ulike bilder på kvinnelighet og mannlighet, og på hvorledes samliv bør utformes. Blant annet gir holdningsundersøkelser grunnlag for å dele norske menn inn i ulike grupper ut fra hvorledes de forholder seg til likestilling mellom kjønnene, jmf. Holter (1989). Det ser ut til at nye forventninger til samliv lever side om side med de gamle patriarkalske verdiene. Dette fører til ulike utforminger av familieliv, og sammensatte forestillinger om familien hos hver enkelt av oss.

Selv om vi på noen områder har kommet ganske langt hva angår likestilling mellom kjønn, er historien om vold i familien også en historie om at det tar tid å endre maktstrukturer generelt og mer spesielt forholdet mellom kjønn på den private arena. I den feministiske forskningen anses likestilling mellom kjønnene som den viktigste strategi for å bekjempe vold mot kvinner. Utjevning av maktforskjeller mellom kvinner og menn vil skape en gjensidig sårbarhet, som kan sette grenser for maktmisbruk.

Med økt kunnskap om vold i familien, kan vi etter hvert få et grunnlag for en differensiert tilnærming i forståelse av volden. Det er rimelig å anta at vold i familier preget av store rusproblemer og andre sosiale problemer må håndteres på annet vis enn vold i andre familier. Det er også rimelig å anta at noe av familievolden kan ha sammenheng med mer omfattende personlighetsavvik. Videre trenger vi mer kunnskap om eventuelle forskjeller mellom familier der volden kun rettes innad i familien, og familier der den som utøver vold, er voldelig både i og utenfor familien. Forskningen om vold i familien viser at vi har behov for et bredt spekter av tilnærminger for å forstå ulike former for vold.

---

²⁵ Benekting og bagatellisering er også veldokumentert blant de som begår seksuelle overgrep mot barn.

Innenfor familievoldsforskningen har det vokst fram et eget forskningsfelt som har rettet oppmerksomheten mot “motstand mot kunnskap om vold og overgrep”. Et nøkkelbegrep i denne forskningen er “tabuisering”. Forskere har vært opptatt av årsaker til at viten om overgrep holdes skjult, og hvorledes man skal kunne nå fram med kunnskap på dette området. Forskningen om motstand mot kunnskap om vold og overgrep gir verdifulle bidrag til videre voldsforskning, både med hensyn til muligheter og begrensninger ved ulike tilnærminger for å innhente kunnskap om vold, og med hensyn til formidling av kunnskap.(Benum og Anstorp 1994, Leira 1994, 1997, Toverud 1998).

I nyere norske bidrag til forskning om seksuelle overgrep mot barn under Delprogram om seksualisert vold, har Mossige (1995, 1997) undersøkt hvorledes mødre til overgrepsutsatte barn agerer etterhvert som de får mistanke om seksuelle overgrep. Denne undersøkelsen gir også kunnskap om møtet mellom disse mødrene og hjelpe- og kontrollapparatet. Toverud (1998) har undersøkt det terapeutiske rom i seksuelle overgrepssaker mot barn. Disse doktorgradsavhandlingene gir verdifull kunnskap om hvorledes hjelpeapparatet kan bidra til en bedre praksis i møte med overgrepsutsatte barn og deres pårørende. Christie og Ruud (1997) har studert hvilke faktorer som hemmer og hva som fremmer barns formidling av seksuelle overgrep med utgangspunkt i dommeravhør av barn. Nyhagen og Hennem (1997) avslutter nå et doktorgradsarbeid om rettsapparatets behandling av seksuelle overgrep mot barn. Brantsæter (1997) og Åsli (1997) har intervjuet menn som er domfelt for seksuelle overgrep mot barn. Brantsæter er i ferd med å avslutte sin doktorgradsavhandling om menn og seksuelle overgrep.

3.4.7.3 Nye utfordringer for forskning

I bakgrunnsdokumentene vedrørende et nytt forskningsprogram om vold framgår det at programmet bør ta spesielt hensyn til ivaretagelse av forskningsmiljøer og videreutvikling av kunnskap på feltet kvinnemishandling og seksualisert vold.²⁶ Delprogram om seksualisert vold hadde i utgangspunktet 4 hovedområder for forskning som programmet skulle prøve å dekke:

- forskning om seksuelle overgrep mot barn
- forskning om menn som overgripere
- forskning om motstand mot kunnskap på feltet
- forskning om representasjon av seksuelle overgrep i bilde og tekst

---

²⁶ For en nærmere presentasjon av miljøer og forskning tilknyttet Program om kvinnemishandling og Delprogram om seksualisert vold, se evaluering av programmene, og sluttrapport med prosjektbeskrivelser. (utgiver: Forskningsrådet)

Av disse fire hovedområdene var det ett område der programmet ikke fikk initiert forskning, nemlig representasjon av seksuelle overgrep i bilde og tekst. Dette feltet bør derfor dekkes i en ny programsatsing. Ser vi på den internasjonale forskningen, har det etter hvert kommet noen analyser av ulike former for mediedekning. Denne forskningen forteller oss at kartlegging av representasjon av seksualisert vold i bilde og tekst kan gi oss viktig kunnskap om hvilke sider ved overgrep som eventuelt forsterkes gjennom den offentlige presentasjonen, og hvilke sider som tones ned. Videre er det foretatt interessante analyser av samspill mellom mediepresentasjoner og offentlig politikk. Her er det spesielt spillet mellom mediedekning av enkeltsaker og utforming av kriminalpolitikk som har blitt gjenstand for analyser. Innenfor dette temaområdet bør vi også frambringe kunnskap om eventuelle sammenhenger mellom ulike former for mediepresentasjoner og folks forståelse av problemet.

Et stadig tilbakevendende spørsmål er hvor mange som utsettes for vold i familien. Gode kartleggingsundersøkelser er svært kostbare, og når temaet dreier seg om vold i familien, møter man også spesielle metodiske problemer ved gjennomføringen av undersøkelsene. Vi må heller ikke vite eksakt omfang av volden for å iverksette og utvikle tiltak for å forebygge vold og hjelpe ofrene. I den forbindelse kan det være mer fruktbart med videreutvikling av kontekstrelatert kunnskap om volden.

Et argument for likevel å gjennomføre en kartleggingsundersøkelse i Norge, er at vi i dag ofte får presentert omfangstall uten vitenskapelig tyngde. En gjennomarbeidet omfangsundersøkelse vil nok kunne gi oss bedre grunnlag til å uttale oss både om voldens utbredelse, og ulike sider ved denne volden. I Regjeringens handlingsplan "Trygghet og nærhet i hverdagen" (1996) blir kartlegging av omfanget av kvinnemishandling satt på dagsorden. De siste årene har metoder for kartlegging av vold i familien stadig blitt videreutviklet i den internasjonale forskningen. Vi kan derfor dra nytte av de erfaringer man har gjort i andre land som for eksempel Canada, Danmark og Island, ved utforming av en eventuell omfangsundersøkelse her til lands. Det er også behov for mer eksakt viten om utbredelse av barnemishandling og vold mot eldre.

Flere prosjekter ved Delprogram om seksualisert vold har behandlet spørsmål tilknyttet rettsvesenet og seksualisert vold. Både nasjonalt og internasjonalt er dette et område hvor rettsvesenet har gjennomgått store forandringer i de seneste årene, med nye lover, økte strafferammer, nye straffereaksjoner blant annet med utprøving av ulike former for behandling, og endrede arbeidsinstruksjoner mm. I Norge har vi ingen tradisjon for at rettsreformer følges opp med evalueringer av endringene. Dermed vet vi lite om effekten av slike lovendringer. Kunnskap om virkninger av lovendringer vil kunne gi oss et bedre

grunnlag for en videre diskusjon av kriminalpolitikken på område. I noen andre land følges lovendringer mer systematisk opp med forskningsevaluering. Som eksempel på dette kan nevnes at National Institute of Justice i USA disponerte 1,3 millioner dollar i 1996 til forskning som skulle evaluere ny lovgivning om kvinnemishandling.

Mye tyder på at familierelasjoner mellom gjerningsperson og offer skaper spesielle utfordringer og problemer i et eventuelt møte med strafferettsapparatet. Vi ser idag en tendens til at forskere som arbeider med temaet vold i familien i økende grad er skeptiske til bruk av strafferettsapparatet i denne typen saker. Mer inngående kunnskap om møtet mellom voldskriminalitet som finner sted i ulike relasjoner og rettsapparatet vil kunne gi økt innsikt i hvorledes ulike former for voldskonflikter bør håndteres, og eventuelle omkostninger tilknyttet ulike former for konfliktløsning.

Generelt sett har kvinners posisjon i samfunnet blitt styrket. Hva angår utdanning, er det slik at kvinner langt på vei begynner å oppnå samme kvalifikasjoner som menn. Den store veksten i utdanningsnivå blant kvinner kan karakteriseres som en stille revolusjon, som forhåpentligvis etterhvert vil sette sitt preg på samfunnet. Men samtidig med at vi kan oppsummere en utvikling i positiv retning, er det noen grupper av kvinner som ikke har fått del i denne utviklingen. Avstanden kvinner imellom er blitt større. Fra krisesentrene side, er det nå noen sentre i Norge som har valgt å rette seg mer generelt mot kvinner i krise. Begrunnelsen for dette er at vi begynner å få en gruppe kvinner som i tillegg til en voldsbakgrunn, har problemer av så omfattende karakter at disse kan overskygge voldsproblematikken. Det kan dreie seg om fattigdomsproblemer og hjemløshet som følge av det, og for mange innvandrerkvinner kan problemkomplekset i tillegg til voldsproblemene være svært omfattende. Omlag 20% av kvinnene som oppsøker landets krisesentre har idag innvandrerbakgrunn. I de største byene er prosentandelen innvandrerkvinner særdeles høy, og i Oslo har nå over 50% av de som oppsøker krisesenteret innvandrerbakgrunn. Vi bør få bedre kunnskap om deres situasjon og behov. Fra det fremmedkulturelle kan vi lære noe om hvorledes vi bør møte slike former for vold når viktige rammer er storfamilien og utvidede nettverk. Den kunnskapen vi eventuelt kan få på dette området, kan sannsynligvis også være relevant i arbeidet med familievold innenfor visse norske miljøer. Med den dokumentasjon vi idag har om vold mot enslige mødre utøvd av tidligere samlivspartner, bør vi også her innhente mer kunnskap om hva som kan gjøres for å trygge kvinner og barns situasjon etter samlivsbrudd. Ny forskningsinnsats på dette området bør rette spesiell oppmerksomhet mot de kvinner og barn som har den svakeste og mest sårbare posisjon i samfunnet.

Hva angår overgrep mot barn i familien, har forskning om barnemishandling i en periode kommet i skyggen av forskning om seksuelle overgrep mot barn. På 80- og 90-tallet har

kunnskapen om seksuelle overgrep mot barn blitt vesentlig styrket, og det er iverksatt tiltak for å hjelpe ofre for seksuelle overgrep og sikre kompetanseoppbygging blant profesjonelle på feltet. De fleste forskningsprosjekter under Delprogram om seksualisert vold var relatert til temaet “seksuelle overgrep mot barn”. Denne forskningen gir ny kunnskap om menn som overgripere i slike situasjoner, og om behandlingsapparatets møte med overgrepssproblematikken. En oversikt over denne forskningen og publikasjoner finnes i rapporten “Forskning om seksualisert vold” (Forskningsrådet: 1997).²⁷

En utfordring for videre forskning om barn og unge er nå å sikre økt kunnskap også om andre former for overgrep mot barn i familien. Samtidig bør et nytt voldsforskningsprogram bidra til å videreutvikle den forskningsmessige kompetansen om seksuelle overgrep mot barn som er bygd opp gjennom Delprogram om seksualisert vold. Norsk forskning (Pedersen 1996, Sætre m.fl. 1986) og internasjonal forskning om seksuelle overgrep tyder på at en vesentlig andel av overgripere er i ungdomsalderen. Ved NOVA pågår nå en studie av ungdoms holdninger til seksuelle overgrep mot barn (Mossige og Slagsvold). Det er behov for å utvikle mer kunnskap om ungdom og overgrep.

Hva angår vold mot eldre, har Kompetansesenteret for voldsofferarbeid på bakgrunn av kunnskapsstatus på feltet fremmet følgende forslag til videre forskning:

Vi trenger mer kunnskap om utbredelse av vold mot eldre, årsaker til volden og konsekvenser av overgrepene med sikte på utforming av strategier for avdekking og tiltak for bekjemping, forebygging og hjelp til ofrene. Forskning har avdekket ulike former for overgrep mot eldre, i form av fysiske, psykiske, seksuelle, og økonomiske overgrep. Vi vet imidlertid ikke hvorledes ulike former for overgrep fordeler seg. Hva angår seksuelle overgrep mot eldre, er dette et lite utforsket felt, både i Norge og internasjonalt. Videre etterlyses forskning om vold mot eldre med innvandrerbakgrunn, samt forskning om overgrep mot eldre i institusjoner og ulike former for hjemmebasert omsorg. I forskningen om vold mot eldre i familien, kommer det fram at en vesentlig andel av mannlige voldsutøvere også var rammet av mentalsvikt i form av demens, og det er derfor behov for mer kunnskap om eventuelle sammenhenger mellom demens og aggressiv atferd.

Selvrapporteringsstudier om utsatthet og utøvelse av vold er i høy grad fundert på hva folk oppfatter som vold. Dersom det finnes tydelige kjønnsforskjeller, bør det søkes nærmere kunnskap om dette, for å kunne tolke tallmaterialet fra omfangsundersøkelser på en rimelig sikker måte.

---

²⁷ Det er også utarbeidet en skandinavisk litteraturoversikt over forskning om seksualisert vold etter oppdrag fra Senter for kvinneforskning og Delprogram om seksualisert vold.

Den forskningen vi har pr. idag, har vist oss at begrepene vold og seksuelle overgrep rommer mange fenomener. Mindre kvalitative studier av ofre og overgripere viser til ulike utforminger av voldsrelasjoner og nyanser som er viktig å løfte fram både med tanke på mer detaljert kunnskapsutvikling, og ved utforming av ulike tiltak innenfor forebygging, hjelp og kontroll av denne volden. Som et bidrag til å gjøre denne kunnskapen mer anvendelig, ville det være nyttig om alle enkeltbidrag innen forskning om seksualisert vold ble gjennomgått med et overordnet blikk med tanke på ulike brukergrupper.

3.4.8 Mobbing, trusler og vold i arbeidslivet

Fra slutten av 80-tallet har vi etterhvert fått kunnskap om mobbing, seksuell trakassering og vold på arbeidsplassen. I det følgende vil noen hovedfunn fra et utvalg studier bli presentert.²⁸

Ved Seksjon for arbeids- og organisasjonspsykologi, Universitetet i Bergen, ble det foretatt en undersøkelse av et utvalg på 4742 personer tilknyttet forskjellige arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, med spørsmål om utsatthet for mobbing på arbeidsplassen i løpet av siste halvår fra kolleger, ledere og kunder/klienter/publikum. I rapporten framgår det at omlag 5% av arbeidslivsbefolkningen mobbes på sitt arbeidssted. Flesteparten av disse oppgir kolleger og ledere som mobbere (Einarsen m.fl. 1994). I senere studier viste det seg at omlag 50% av mobbeofrene ble mobbet av sine sjefer, og 50% oppgir kollegaer som mobbere (Einarsen 1998).

Arbeidsforskningsinstituttet har kartlagt vold og trusler om vold mot medlemmer i Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO). Av et tilfeldig utvalg på 1500 medlemmer, returnerte 57% spørreskjema, og 29% av disse svarte bekreftende på at de var blitt utsatt for fysisk vold på sin nåværende arbeidsplass. 40% oppga at de var blitt utsatt for trusler om vold. Undersøkelsen omfattet vold og trusler fra klienter og brukere mot ansatte i helse- og sosialtjenesten (Skarpaas og Hetle 1995, 1996). Andre norske

---

²⁸ I rapporten "Omfanget av vold" (1997), utarbeidet av Marianne Sætre ved Kompetansesenteret for voldsofferarbeid, finnes også en oversikt over norsk og internasjonal forskning om vold på arbeidet. I rapporten går det imidlertid ikke fram hvorvidt tallene baseres på overgrep fra publikum eller fra kolleger.

og nordiske undersøkelser tyder på at ansatte i helse- og sosialsektoren og hotell- og restaurantnæringen er spesielt utsatt for vold og trusler om vold i sitt arbeid.²⁹

I en dansk voldsofferundersøkelse fra 1995/96, blir vold på arbeidet sammenlignet med fysisk vold på gaten og i hjemmet.³⁰ Antall registrerte voldshendelser på arbeidsplassen utgjorde 35% av det totale omfanget av vold. I denne undersøkelsen viser det seg at vold på arbeidet har flere fellestrekk med vold i hjemmet. Begge steder rapporteres det relativt høyt offerresidiv, d.v.s. at de som utsettes for vold, ofte opplever slike overgrep flere ganger. De mannlige ofrene på arbeidsplassen oppgir å være utsatt for gjennomsnittlig 2,9 voldshandlinger, og de kvinnelige voldsofrene oppgir gjennomsnittlig 4 voldshandlinger. Kvinnene utgjorde 54% av alle ofre for vold på arbeidsplass, og 62% av alle voldshandlingene rammet kvinner. Flesteparten av voldsutøverne var menn (81%), uansett om menn eller kvinner ble rammet av volden. Det er også langt sjeldnere at offer og gjerningsperson er alkoholpåvirket når volden finner sted i hjemmet eller på arbeidsplassen sammenlignet med gatevolden. Som oftest er gjerningspersonen en offeret vet hvem er (77% av alle arbeidsvoldstilfellene). En markert forskjell mellom vold i hjemmet og på arbeidet, er imidlertid at de som utsettes for vold på jobben, i de fleste tilfellene ikke var alene når volden fant sted (39% av arbeidsvoldsoffrene var alene mot 77% av familievoldsofrene).

Med utgangspunkt i den totale voldsofferregistreringen, viste det seg at 14% av de mannlige voldsofrene ble utsatt for vold på arbeidet, mot 30% av de kvinnelige voldsofrene. Vold på arbeidsplassen utgjør dermed en vesentlig andel av volden i det danske samfunn.

I følge en tidligere dansk voldsofferundersøkelse, er det viktige kjønnsforskjeller angående vold på arbeidet. Christensen og Koch-Nielsen (1992) fant at kvinner oftest blir utsatt for vold fra noen som er avhengig av deres omsorg og/eller andre ytelser. Menn blir oftest utsatt for vold fra noen de skal utøve autoritet over, eller fra ukjente. I offerundersøkelsen fra 95/96 bekreftes dette. Mens det kunne identifiseres flere likhetstrekk mellom vold i hjemmet og den volden i arbeidslivet som fant sted mellom kjente, viste det seg at vold mellom fremmede på

---

²⁹ Se f.eks. Raknes og Einarsen 1995, Toomingas og Nordin 1995, Bergström 1995, AT-rapport 1994.

³⁰ "Vold på gaden, i hjemmet og på arbejdet. Oversigt over resultater fra voldsofferundersøgelsen 1995/96." København: Information fra Rigspolicefen.

arbeidsplassen i større grad hadde likhetstrekk med gatevolden. I jobbsituasjoner der voldsutøver var en fremmed person, var overgriper nesten utelukkende unge menn. Vold fra fremmede var i 97% av tilfellene begått av menn, og i 81% av tilfellene var menn ofre. De som ble utsatt for vold på arbeidet fra en person de ikke kjente, rapporterte at overgriper i de fleste tilfeller var beruset, og volden ble ofte anmeldt. Volden fant ofte sted på vertshus eller offentlige områder, og i hovedsak på kvelds- og nattetid.

Denne volden ble hyppigst politianmeldt, og over halvparten av gjerningsmennene ble pågrepet av politiet. Det antas i rapporten at årsaken til den høye politianmeldelsen og oppklaringsprosenten for disse voldslovbruddene, er at man generelt har svært lav toleransegrense for denne typen vold. Det var en markant forskjell i anmeldelsestilbøyelighet blant kvinner og menn. 65% av mannlige ofre anmeldte overgrepet, mot 6% av kvinnelige ofre. Som tidligere nevnt ble kvinner i hovedsak utsatt for vold av personer som sto i et avhengighetsforhold til dem. Det ser ut til at ofre for slik vold utviser stor toleranse, og ser på volden som en form for arbeidsrisiko. I Arbeidsforskningsinstituttets kartlegging av vold blant FO-medlemmer, fant de at ofrene ofte skilte mellom vold begått med intensjon om å skade, og vold som ikke ble begått med en slik intensjon. Det er klart at en vesentlig andel av den volden som begås mot personer i omsorgsykker, f. eks. ved pleie av eldre, ikke dreier seg om intendert vold på samme måte som det man kan finne i andre kontekster. I AFI's kartleggingsundersøkelse viste det seg også at terskelen var høy for å betegne hendelser som vold. Mange FO-medlemmer kommenterte spørreskjemaet med at hendelser som i og for seg kan kalles vold, i deres egen vurdering mer må anses som en side ved den generelle arbeidssituasjonen. Økt oppmerksomhet om vold på arbeidet, og krav om innberetning av slike hendelser, kunne også oppleves som ubehagelig blant ansatte, fordi de selv oppfattet at utsatthet for overgrep kunne tolkes som at de ikke mestrer jobbsituasjonen sin (Skarpaas og Helte 1996).

Hva angår seksuell trakassering på norske arbeidsplasser, viser en kartlegging utført av MMI i 1992 at 20% av kvinner mellom 18-50 år hadde opplevd uønsket seksuell oppmerksomhet som hadde gitt psykiske, fysiske eller arbeidsmessige konsekvenser (Brantsæter og Widerberg 1992, Frøberg og Sørensen 1992). I en mer tidsavgrenset undersøkelse blant 2000 norske fagforeningsmedlemmer, rapporterte omlag 8% av kvinnene at de hadde blitt utsatt for uønsket seksuell tilnærming i jobben i løpet av siste halvår (Einarsen m.fl. 1993). Nasjonale

og internasjonale studier av seksuell trakassering i arbeidslivet, tyder på at unge kvinner og kvinner i mannsdominserte yrker er mest utsatt (Sætre 1997).

Ulike former for vold i arbeidslivet er først nylig blitt avdekket. I tidligere nordiske voldsofferundersøkelser, var forskere lite oppmerksom på arbeidsplass som arena for overgrep, og dette ble derfor i liten grad fanget opp i offerundersøkelser. Avdekkingen av relativt stort omfang av overgrep på arbeidet, var derfor ganske uventet. I de siste årene har fagforeninger begynt å interessere seg for vold og overgrep på arbeidsplassen, og både i Norge og andre nordiske land har forskjellige fagforeninger gått ut og oppfordret medlemmer til å innberette om overgrep, for å synliggjøre problemets eksistens og omfang. Fagforeninger har også på eget initiativ engasjert forskere for å kartlegge omfang av vold mot sine fagorganiserte. Det finnes også eksempler på at fagforeninger fremmer krav om økte bevilgninger og bedre bemanning som følge av registreringer om vold mot sine medlemmer, slik Norsk Fængsels- og Friomsorgsforbund gjorde i forbindelse med Justisdepartementets offentliggjøring av antall registrerte tilfeller av vold og trusler mot ansatte i norske fængsler i 1997.³¹ Kontekstbasert forskning om slike former for vold og trusler på arbeidsplassen kan gi oss bedre kunnskap om ulike måter overgrep kan reduseres. Det er rimelig å anta at slike konflikter dreier seg om mer enn bemanningsproblemer.

Hvorvidt denne oppmerksomheten mot vold på arbeidet, kan ha ført til endringer i folks oppfattelse og definering av hva som kan betegnes som vold i slike kontekster, er en interessant problemstilling for videre forskning. Endringer i registreringspraksis og påtrykk om å melde fra om skader, kan medvirke til å skape en arbeidskultur som øker anmeldelsestilbøyeligheten om utsatthet for vold på arbeidet (Åkerstrøm 1997). I følge kriminalstatistikken er det registrert en økning i antall anmeldelser om vold mot offentlig

---

³¹ Se Aftenposten 11. mars 1998. Her presenteres Justisdepartementets tall på trusler og overgrep mot ansatte i norske fængsler: Det ble registrert 101 tilfeller i 1997, herav 29 tilfeller av fysisk vold. Av disse var det 8 tilfeller som trengte legebehandling og/eller medførte sykemelding. 1/3 av de ansatte oppga som årsak til voldshendelsen aggresjon fra innsatte pga avslåtte søknader. Omtrent like mange oppga umotivert aggresjon. Av andre mulige forklaringer som fremmes, vises det til kulturkonflikter og en vesentlig økning av fangebefolkningen med store rusproblemer. De sistnevnte har større problemer med å tilpasse seg fængselslivet. Leder av Norsk Fængsels- og Friomsorgsforbund, Roar Øvrebø, fremmer her krav om økt bemanning med henvisning til sykefravær og overgrep.

tjenestemann. Hva som skjuler seg bak denne økningen, er et forskningsmessig interessant spørsmål.

Med avdekking av ulike former for vold, trusler og mobbing i arbeidslivet følger også behov for kunnskap om hvorledes man kan gå fram for å forebygge overgrep, og hvilke tiltak som kan iverksettes etter at overgrep har funnet sted. Manglende kunnskap på området avspeiles i at det finnes få retningslinjer for håndtering av overgrepssproblemer i arbeidslivet. I følge Arbeidsforskningsinstituttet fører dette igjen til at overgrepserfaringer i jobbsammenheng ofte blir privatisert (dvs. at den enkelte som utsettes, bebreider seg selv), mens årsakene kan ligge på et organisatorisk nivå (f.eks. vaktordninger). Ubearbeidede volds- og mobbeopplevelser kan føre til traumer som igjen kan skape sykefravær, og mye ubehag for den enkelte og arbeidsmiljøet som helhet (Skarpaas og Hetle 1996). Arbeidsforskningsinstituttet etterlyser forskning som kan gi innsikt i hvorledes vold og trusler som arbeidsmiljøproblem kan håndteres på et organisatorisk nivå. Kunnskap på dette feltet kan bidra til å skape tryggere arbeidsplasser, og redusere andelen av voldsrelatert sykefravær. Forskning om vold i arbeidslivet bør også ses i sammenheng med utviklingen på arbeidsmarkedet, der stadig flere får en tilhørighet til deler av arbeidslivet der det ofte kan oppstå konflikter mellom yrkesutøver og publikum.

Mens mobbeforskningen ved Seksjon for arbeids- og organisasjonspsykologi (UiB) hovedsaklig har fanget opp mobbing mellom ansatte og ledere på samme bedrift, har AFI avgrenset kartleggingen om vold og trusler mot FO-medlemmer til vold fra klienter mot ansatte. I mobbeforskningen er fysisk vold nærmest fraværende. Forskningen viser imidlertid at verbal vold og mer skjulte former for mobbing også har store helsemessige konsekvenser for de utsatte, og at en forholdsvis stor andel av mobbingen utføres av ledere mot de ansatte i bedrifter (Einarsen og Hellesøy 1998). Dagens situasjon på arbeidsmarkedet er preget av store omstruktureringer og omstillinger. I videre forskning på dette feltet, bør man søke kunnskap om hvilke konsekvenser dette kan ha for mer skjult og indirekte mobbing på arbeidsplassen.

Som tidligere nevnt er kartlegging av vold, trusler, mobbing og seksuell trakassering på arbeidsplassen et forholdsvis nytt forskningsfelt. Det kanskje mest framtrædende trekk ved den nyere norske forskningen, er at vi i hovedsak har kartlagt vold og trusler fra publikum, klienter og kunder mot ansatte, og mobbing mellom ansatte. Vold, trusler, mobbing og

seksuell trakassering fra ansatte mot publikum, klienter osv. er i mindre grad utforsket. Et forskningsprogram om vold bør bidra til å fremme forskning om vold utøvd i sammenheng med yrkesutøvelse, og bidra til å inkludere temaer der det ikke kan forventes at forskning initieres på annet vis (f.eks. fra fagforeninger). En ny forskningssatsing om vold bør gi rom for forskning som tar opp spørsmål om vold fra offentlig tjenestemann (i følge registreringer hos Riksadvikaten og i Justisdepartementet har vi hatt en økning i antall anmeldelser om vold fra polititjenestemenn) og spesielt vold og trusler mot klienter i mer tvangspregede situasjoner (f.eks. institusjonsbefolkningen). Et sentralt spørsmål her vil være å studere mer vage overganger mellom legitim og illegitim maktbruk.

3.4.9. Mobbing i skolen

Mobbing er ofte, men ikke nødvendigvis, en form for gruppebasert aggresjon. I de fleste tilfeller blir offeret trakassert av en liten gruppe på to-tre elever, gjerne anført av en lederskikkelse som trekker de andre med seg. I drøyt en tredjedel av tilfellene er det imidlertid én enkelt elev som mobber en annen (Olweus 1996:333). En regner med at minst 15 prosent av elevene i grunnskolen er involvert i mobbing, enten som offer (ca. 9-10 prosent) og/eller som mobber (6-7 prosent). Skolemobbing defineres her som at en elev blir utsatt – gjentatte ganger og over tid – for negative handlinger fra en eller flere medelever. Mobbing kan gi seg uttrykk i fysisk vold, men kan også bestå av andre former for negativ og trakasserende atferd (Olweus 1992, 1996). Generelt blir yngre og fysisk svakere elever mobbet av eldre og sterkere. Gutter er mer utsatt enn jenter. Gutter er også oftere utøvere av mobbing enn jenter, spesielt når det gjelder den mer fysisk voldelige formen for mobbing.

En rekke vanlige oppfatninger om mobbing har blitt avkreftet i forskningen. Det er ingen direkte sammenheng mellom størrelsen på skolen eller klassen og omfanget av mobbing (Roland 1998, Olweus 1996). Mobbernes aggressive atferd synes ikke å være en reaksjon på frustrasjoner over å mislykkes i skolesammenheng. Mobbere – spesielt de mer aktive – har ikke svakere selvbilde enn andre elever, snarere tvert imot. De har et positivt syn på vold, er ofte aggressive også mot voksne, og synes å ha et behov for å dominere andre. Det at noen blir mobber, synes ikke å ha noen sammenheng med deres families sosioøkonomiske kår (inntekt, klasse, foreldrenes utdanning, m.m.). Derimot er forholdene innenfor familien svært avgjørende for utvikling av en mobberkarriere: For lite kjærlig omsorg og mangel på

grensesetting i barndommen er forhold som bidrar sterkt til utvikling av et slik aggressivt reaksjonsmønster, hevder Olweus (1996:346-349). Han har også i en longitudinell studie vist at mobberne har en sterkt forhøyet risiko for å komme inn i en kriminell løpebane. Rundt 60 prosent av de guttene som ble karakterisert som mobbere (av lærere og klassekamerater) på 6 til 9. klassetrinn, hadde minst ett kriminelt forhold på rullebladet når de var 24 år, mens 35-40 prosent hadde minst tre registrerte forhold (mot bare 10 prosent i kontrollgruppen). Skolemobberne hadde altså som unge voksne et fire ganger så høyt nivå på relativt alvorlig kriminalitet som kontrollguttene (Olweus 1992:37).

Det synes heller ikke som om spesielle fysiske særegenheter (tykk, rødt hår, briller, etc.) kan forklare hvorfor noen blir mobbeofre. Det er bare en liten undergruppe av mobbeofrene som framstår som spesielt provoserende for sine omgivelser (pga. hyperaktivitet e.l.). De fleste framstår heller som passive og ettergivende, og derfor lette å ta. Mobbingen de utsettes for, bidrar imidlertid sterkt til å forsterke deres negative selvbilde, tristhet og sosiale isolasjon. Det har vært flere tilfeller hvor skolebarn har tatt sitt eget liv som følge av mobbing.

Forskning om mobbing i Norge er i sterk grad knyttet til professor i psykologi ved Universitetet i Bergen, Dan Olweus, som også internasjonalt har vært en av pionerene innen feltet siden tidlig på 1970-tallet. På grunnlag av inngående forskning har han utviklet et tiltaksprogram mot mobbing i skolen. Programmet er evaluert flere ganger i Norge og andre land, og kan vise til en reduksjon av mobbingens omfang på 30-70 prosent i skoler hvor programmet var implementert (Olweus 1992, 1999). Jo flere elementer i tiltakspakken som ble gjennomført på den enkelte skole, dess sterkere var effekten. Tiltakene er innrettet mot både skolenivå, klassenivå og individnivå. Hovedelementene er: 1) Øke kunnskap og bevissthet om mobbeproblemet; 2) Aktiv involvering av lærere og foreldre i å ta ansvar for hva som skjer blant barna, og sende klare signaler om at mobbing ikke aksepteres; 3) Utvikle klare regler mot mobbeatferd; 4) Støtte og beskyttelse til ofrene. En amerikansk ekspertkomité har nylig valgt ut Olweus' kjerneprogram som ett av 10 "modellprogram" som vil bli implementert i et nasjonalt voldsforebyggende initiativ i USA de nærmeste årene.

Det andre sentrale forskningsmiljøet om mobbing i Norge er Senter for atferdsforskning ved Høgskolen i Stavanger.³² I deres empiriske undersøkelser i grunnskolen er det særlig lagt vekt på virkningen av ulike skolerelaterte variabler på omfanget av mobbing. Dette gjelder spesielt betydningen av lærerens ledelse av klassen, og hvordan den sosiale strukturen og samhandlingen i klassen har innvirkning på mobbenivået (Roland 1998). Senter for atferdsforskning har i hovedsak vært sosialpsykologisk orientert. De har fokusert på den sosiale konteksten som mobbingen skjer i, og hvordan selve mobbehandlingene foregår. Deres profil på tiltak er forebyggende og rettet bredt inn på å bedre skole- og klassesituasjonen generelt, noe som også reduserer mobbing. Olweus' program er til sammenlikning mer intervensjonsrettet og fokuserer noe smalere på å redusere mobbeatferd, noe som i sin tur viser seg å ha en gunstig virkning på skolesituasjonen generelt.

3.4.10 Politivold

Politifolk i tjeneste har legitim rett til å anvende fysisk makt for å gjennomføre den tjenesten de har. Men samtidig er det både rettslige og etiske grenser for hvor langt maktanvendelsen kan gå før den blir illegitim. Maktanvendelse som overskrider grensen, er det vanlig å kalle politivold. Grensetrekkingen mellom legitim maktbruk og politivold er vanskelig. Stipendiat Vidar Halvorsen har gjort dette til tema for sin doktorgradsavhandling³³ om det normative grunnlaget for politiets bruk av makt.

Anklager og rapporter om politivold er et gammelt fenomen, både i Norge og i andre land.³⁴ Det var imidlertid publiseringen av boken *Volden og dens ofre* (Nordhus og Vogt 1981) som for alvor satte fokus på politivold som fenomen og problem i Norge.³⁵ Dette var en generell

---

³² Hovedarbeider om mobbing fra Senter for atferdsforskning er Roland (1998), Roland og Vaaland (1996), Roland & Munthe (1997), Idsøe (1998) og Bru og Boyesen (1996) og Bru, Boyesen, Munthe & Roland (1998).

³³ Arbeidet med avhandlingen, *The Legitimacy of Force*, utføres ved Institutt for retts sosiologi (UiO) med faglig tilknytning til Forskningsrådets Etikkprogram.

³⁴ Bratholm (1986 og 1987) gir en oversikt over mange sentrale arbeider. Se også Heiberg m.fl. red. (1989) og Finstad og Gjetvik (1980).

³⁵ Bratholm (1987 og 1991) dokumenterer etterfølgende forskning og hendelsesforløpet i det som har blitt kalt "politivold-komplekset" i Bergen. Viktige etiske spørsmål som har blitt skarpt belyst i forbindelse med politivoldforskningen tar vi opp i Kap. 4.

undersøkelse av voldsoffer som var registrert av akuttmedisinske mottak og tannleger i Bergen midt på 1970-tallet. Boken som oppsummerte hovedfunnene fra hele undersøkelsen, inkluderte et kapittel om rapporterte tilfeller av politivold. I dette materialet viste det seg at 15% av ofrene som ble funnet i medisinske registre, hadde vært offer for politivold. Dessuten kom det fram i forskernes intervju av ofrene at mange hadde vært utsatt for vold fra politiet tidligere. På grunnlag av de behandlede tilfellene av politivold anslo forskerne at det forekom 18 så alvorlige tilfeller pr. år i Bergen. Totalt antall tilfeller ble anslått til 46 pr. år. Mens bare 9% av politivoldofrene som inngikk i det medisinske registermaterialet oppga å ha anmeldt den volden de hadde fått behandling for, hadde 34% av øvrige offer anmeldt forholdet. Andelen av politivoldtilfeller som ble omtalt i pressen, var også klart lavere enn for annen vold.

I undersøkelsen kom det fram at bakgrunnen for at politifolk hadde utøvd vold, var ganske variert. I en betydelig andel av tilfellene mente offeret at det ble brukt vold fordi politiet ønsket å straffe, avskrekke eller "oppdra" offeret. Andre større grupper gjaldt vold for å oppnå en tilståelse eller for å få en opplysning, klar maktoverskridelse i forbindelse med arrestasjon eller innbringelse, og vold som gjengjeldelse for verbal eller fysisk krenkelse av en polititjenestemann. Et betydelig antall tilfeller framsto som uforklarlige.

Over 70% av politivoldstilfellene skjedde mens offeret var i politiets varetekt, i eller like ved en politibil eller politistasjonen, 12% på gaten eller annet offentlig sted, 5% i eller utenfor skjenkested og 5% i eller utenfor privat hjem. Politibilen, heisen ned til fyllearresten og selve fyllearresten var særlig sentrale voldsarenaer. Offeret var dermed som regel alene sammen med en eller flere politifolk, i en situasjon der det sjelden var utenforstående vitner til det som skjedde.

Voldsutøvelsen besto i hovedsak av neveslag og spark, men også hundebitt forekom. Mens vold i andre sammenhenger ofte (93%) ble rettet mot hode og ansikt, var tilsvarende andel for politivolden 51%. Hele 39% av politivolden var rettet mot mage-/kjønnsregionen. Slag/spark mot dette området gir ofte stor smerte samtidig som volden sjelden etterlater synlige merker. I undersøkelsen kom det fram at ofrene for politivold rapporterte sterkere smerte som følge av volden enn andre ofre som inngikk i undersøkelsen.

Det var særlig mange unge blant ofrene for politivold. Politivoldsofrene som gruppe hadde også vært mer utsatt for vold enn andre tidligere i sitt liv, både som barn og voksne. Dessuten skilte politivoldsofrene seg klart ut som en ressurs svak gruppe blant ofrene, særlig de som hadde vært utsatt for politivold to eller flere ganger. De var preget av vanskelige oppvekstforhold, lav inntekt og utdanning, angst- og nerveproblemer, arbeidsledighet, uvanlig mange var sosialhjelpsmottakere og hadde stort forbruk av alkohol. Mange var også idømt fengselsstraff.

Den eneste delen av Nordhus og Vogts undersøkelse som har reist tvil og debatt, er den delen som omhandler politivold. Forskerne ble angrepet i mediene, og ble beskyldt for å være uetterrettelige, både av politiets fagforeninger og andre. Det ble hevdet at det ikke forelå beviser for vold fra politiets side, og at forskerne formidlet usannheter, både om enkelthendelser og om det totale omfanget av politivold som forskerne hadde anslått. Dette medførte blant annet at det ble nedsatt en kommisjon som skulle vurdere politivoldsdelen i undersøkelsen og undersøke forekomsten og arten av politivold. På bakgrunn av kommisjonens egne vurderinger av det materialet forskerne bygde på og den framgangsmåten de hadde benyttet, uttalelser fra høyt kvalifiserte sakkyndige på flere fagområder, samt informasjon fra intervjuer og høringer som kommisjonen arrangerte, konkluderte kommisjonen med at Nordhus og Vogt hadde utført en meget verdifull undersøkelse om bl. a. politivold i Bergensområdet. Kommisjonen fant at undersøkelsen var preget av grundighet og nøyaktighet, og at politivold er langt mer utbredt og delvis har et langt mer alvorlig preg enn tidligere antatt.³⁶

I en vurdering av forskningsmetodene som Nordhus og Vogt anvendte, har Hansen (1988) og Hellevik (1991) påpekt viktige prinsipielle forskjeller mellom forskning og politietterforskning som begrunner at forskere og etterforskere vil komme fram til ulikt resultat når det gjelder forekomst av et fenomen som for eksempel politivold. Fordi personenes identitet har svært forskjellig interesse i forskning og i etterforskning, og fordi forskere kan tilby fullstendig anonymitet og verken gir belønning eller straff betinget av hvilke opplysninger som blir gitt, har forskere bedre muligheter for å få fram sannheten enn etterforskere har. Hellevik påpekte dessuten at det strafferettslige prinsippet om at “det er bedre at 9 skyldige

---

³⁶ Bratholm A., Stenberg-Nilsen og Sulland (1982).

går fri enn at 1 uskyldig blir dømt”, vil lede til en systematisk tendens til at materiale som krever rettslig holdbare bevis for skyld, vil underestimere forekomsten av blant annet politivold meget sterkt. Feilklassifiseringer av “skyldig/ikke skyldig” innen samfunnsforskning vil være mer tilfeldig, og jo flere tilfeller en forsker ser på, jo riktigere blir bildet av en forekomst som en forsker undersøker. Derfor er det i samfunnsforskning verken vanlig eller nødvendig å kreve fullstendig sikkerhet i hver enkelt observasjon for at et forskningsmateriale skal ha verdi. Hansen viste også til at selv om man legger til grunn at det er forholdsvis høy statistisk sannsynlighet for at hvert enkelt rapportert tilfelle kan være usant, så er likevel sannsynligheten for at en betydelig andel av tilfellene er sanne, ganske høy i et større materiale. Og samtidig vil sannsynligheten for at alle tilfeller er usanne, være forsvinnende liten, selv med urimelig høy sannsynlighet for at hvert enkelt tilfelle er usant. Slik usikkerhet både kan og må man leve med i samfunnsforskningen - men ikke i strafferetten når det er tale om skyld og straff. Og Hellevik konkluderte med at det er forskningen - og ikke etterforskningen - som har mulighet for å gi et korrekt bilde av forekomsten av et fenomen som politivold.³⁷

Det siste tiåret er det registrert en betydelig økning i anmeldelser av vold fra polititjenestemenn. Dette aktualiserer behovet for ny forskning på området.

3.4.11 Gruppebasert vold

Mange voldshandlinger er utført av enkeltpersoner og rettet mot enkeltpersoner. Men det skjer også voldshandlinger hvor utøverne handler som gruppe, eller at (ønsket om) gruppetilhørighet er en vesentlig motiverende faktor bak handlingen. I en del tilfeller blir også personer utsatt for vold og trakassering i egenskap av å tilhøre en bestemt gruppe eller kategori mennesker. Gruppedimensjonen kan altså være av stor betydning både på voldsutøversiden og på offersiden.

Vold i gruppesammenheng har en egendynamikk som på mange måter er forskjellig fra individuell vold. En sterk tilhørighet i en voldsorientert gruppe kan bidra til at mange av de hemmende mekanismene som normalt ville hindre en person i å begå voldelige handlinger,

---

³⁷ Se kap. 4 for diskusjon av flere forskningsetiske problemstillinger som politivoldforskningen reiste.

blir satt ut av spill. Personer som neppe ville utført voldelige handlinger på egen hånd, kan utvikle seg til å bli sterkt voldelige i bestemte gruppesammenhenger. Tilhørighet til en gruppe med et sterkt og skremmende image er i seg selv meget tiltrekkende for en del unge mennesker – spesielt unge gutter som ikke har lyktes i å bygge seg opp en tilfredsstillende identitet på andre arenaer. For å vinne aksept og status i en slik gruppe er mange villige til å gå langt i retning av å begå voldshandlinger og andre kriminelle handlinger. Det å bli akseptert inn i gruppen, innebærer også at en selv blir sosialisert inn i et sett av verdier, virkelighetsoppfatninger og atferdsmønstre som ofte står i bevisst kontrast til de verdier og atferdsregler som gjelder i samfunnet rundt dem. Deltakerne vil gjerne ha et ønske om å leve opp til gruppens verdier og handlingsmønstre, og blir ofte sosialisert inn i et virkelighetsbilde hvor bruk av vold framstår som naturlig og akseptabelt. Noen blir også utsatt for direkte gruppepress for å delta i voldshandlinger.

Slike prosesser er inngående behandlet i den allmenne gruppesosiologiske og gruppepsykologiske litteraturen. Det finnes også en omfattende internasjonal litteratur som omhandler sammenhenger mellom tilhørighet til voldelige grupper og graden av egen voldsutøvelse. Den amerikanske gjengforskningen viser blant annet at det å bli medlem av en gjeng, fører til en økning i ungdommens egen kriminelle og voldelige aktivitet. Rekruttering til voldelige gjenger skjer i hovedsak gjennom venner og eldre søsken som selv er medlemmer (Klein 1995; Decker and Van Winkle 1996; Huff 1996).

Norske studier av gruppebasert vold og voldelige grupper har for en stor del vært basert på kvalitative metoder, særlig intervjuer med deltakere i miljøene, og feltarbeid med ulike grader av deltakende observasjon. Dette har gitt inntak til analyser av den sosiale konteksten som voldshandlinger skjer i, noe vi har etterlyst som en mangel ved det meste av den mer kvantitative voldsforskningen. I en del av den kvalitative forskningen har det vært et underliggende spørsmål hvilken mening de involverte partene tillegger voldshandlingene, og hva volden handler om.

3.4.11.1 Grupper, identitet og kjønn

Noen voldshandlinger foregår mellom grupper som står i en fiendtlig relasjon til hverandre som grupper. Det kan dreie seg om rivaliserende ungdomsgjenger, eller motorsykelklubber som Hells Angles og Bandidos – grupper som i hovedsak tilhører den samme subkulturen.

Tilsvarende har det i noen av våre naboland foregått store slag mellom “hooligans” som støtter ulike fotball- eller ishockeyklubber – et fenomen vi i hovedsak har vært spart for i Norge. Men det kan også handle om fiendskap mellom grupper som flagger motsatte politiske identiteter, som “nasjonalister” og “antirasister”, eller mellom andre rivaliserende subkulturer (jfr. Fangen 1995, Bjørge 1997). Gruppekonfrontasjoner kan også være knyttet til lokalpatriotisme, bosted eller sosial klassetilhørighet, som ofte er overlappende dimensjoner. “Sosser” mot “bøger”, “vestkantungdom” mot “østkantungdom”, “byfolk” mot “bønder”, eller “A-bygda” mot “B-bygda” er eksempler på slike kategoriseringer som har gitt grunnlag for voldelig mobilisering. Denne typen voldelige konflikter synes å være bedre beskrevet i norsk skjønnlitteratur enn i forskningslitteraturen (jfr. Prøysen 1950; Fønhus 1960; Saabye Christensen 1984). Flere forskere har også påvist hvordan politiske eller ideologiske kategorier som “rasister” og “niggerelskere” brukes for å artikulere underliggende sosio-økonomiske eller andre konflikter, og til å legitimere voldsbruk gjennom slik demonisering (jfr. Eidheim 1993; Lien og Haaland 1998).

Et hovedfunn i mange av studiene av voldelige grupper er at voldsutøvelsen i stor grad må forstås som ledd i bygging av identiteter. Dette skjer dels ved at gruppen setter seg i respekt med å skape seg et “farlig” image i forhold til andre grupper og omgivelsene for øvrig. Like viktig er det at den enkelte deltaker bygger opp sin status og anseelse innenfor gruppen gjennom å vise lojalitet, vågemot og vilje til å bruke vold – spesielt i situasjoner hvor det er om å gjøre å stille opp for hverandre. Dette kan igjen ses i sammenheng med en bestemt form for maskulin kjønnsidentitet som kommer til uttrykk innen mange og tilsynelatende svært forskjellige typer gjenger og (sub)kulturer. I slike *machismo*-kulturer legges det vekt på å vise fysisk styrke, mot, ære, aggressivitet, virilitet og dominans over kvinner.

De fleste gjenger med slike verdisystem er naturlig nok sterkt mannsdominerte. Jenter er vanligvis med i rollen som kjærester. Likevel finnes det egne jentegjenger med mange av de samme aggressive og voldelige atferdsmønstrene som en finner i guttegjenger. Samtidig er det noen viktige særtrekk ved disse jentegjengene som skiller dem fra guttene, særlig når det gjelder konfliktmønstre. Beskyldninger om å være “hore” er vanlige innledninger til voldshandlinger, enten fra den som beskylder eller den som får beskyldningen mot seg. Det finnes flere utenlandske studier av jenter i gjenger og jentegjenger (f.eks. Campbell 1993, Tylor 1993), men lite fra en norsk eller skandinavisk kontekst. Den viktigste studien så langt

er en artikkel av Fangen (1997) om en nasjonalistisk jentegruppe. Löow (1992) har studert kvinners roller i rasistiske grupper i Sverige. Det som savnes, er særlig studier av jenter innenfor andre typer voldelige gjenger, og ikke minst jentegjengene som har vokst fram i bl.a. Oslo.

3.4.11.2 Hatkriminalitet

Et gjennomgangstrekk ved gruppebaserte voldshandlinger er at voldsutøver ikke nødvendigvis har noe spesielt imot den bestemte personen som volden rettes mot. Fiendtligheten er primært basert på egen og den andres gruppetilhørighet. Voldelige konfrontasjoner mellom rivaliserende grupper er oftest relativt symmetriske konflikter i den forstand at begge parter deltar som både voldsutøvere og volds ofre, og veksler i rollene. I såkalt *hatkriminalitet* blir også personer angrepet i egenskap av å tilhøre en bestemt kategori mennesker som utøverne har lagt for hat, men disse forblir ofte passive ofre uten selv å utføre motvold (ut over ev. selvforsvar i selve situasjonen). Noen grupper og subkulturer har adoptert en hatideologi som begrunner og motiverer til aggresjon og vold mot utpekte kategorier mennesker i samfunnet (f.eks. jøder, innvandrere, homofile, kommunister, kapitalister eller nazister). Ideologien tilskriver dem en rekke iboende negative egenskaper samtidig som disse fiendene dehumaniseres. Hatet kan altså være begrunnet ideologisk, men det kan variere mellom grupper – og innen gruppene – hvor sterk innvirkning ideologien har på atferden. For mange er det bare et fenniss som dekker over helt andre motiver og behov. Noen voldsutøvere handler ut fra et sterkt hat mot bestemte grupper uten at de synes å ha noen overordnet eller bevisst ideologisk begrunnelse.

Den mest omtalte formen for hatkriminalitet er rasistisk og fremmedfiendtlig vold, som særlig er rettet mot innvandrere og etnisk minoriteter. I Norge og Skandinavia er dette feltet behandlet av flere forskere (Bjørge 1989, 1995, 1997, Bjørge og Witte 1993, Carlsson 1995, Carlsson og von der Lippe 1997, Löow 1993, 1998b). Disse forskerne har lagt hovedvekt på studier av voldsutøverne og de gruppene de tilhører, og samfunnets reaksjoner.

I Sverige har Sikkerhetspolitiet hatt ansvaret for et eget registreringssystem for tilfeller av fremmedfiendtlig og rasistisk vold og trakassering, noe som etter hvert har gitt rimelig gode data på omfang og svingninger i denne typen kriminalitet. I mangel av et egnet apparat for å registrere slike hendelser har det ikke latt seg gjøre å tallfeste omfanget av rasistisk og

fremmedfiendtlig vold på en tilsvarende måte i Norge.³⁸ Det som synes klart på bakgrunn av studier fra flere land, er at rasistisk vold ofte kommer i markerte bølger – ofte samme type handlinger på mange geografisk atskilte steder. Disse bølgetoppene og -dalene kan bare et stykke på vei forklares ut fra makrofaktorer som endringer i arbeidsledighet eller innvandringspolitikk. Mediedekning av slike hendelser spiller en viktig rolle i å skape smitteeffekter. Enkelt personer eller -aktivister kan spille viktige roller i å skape fremmedfiendtlige miljøer rundt seg, og kanalisere frustrerte ungdommers aggresjon over på innvandrere eller andre syndebukker. Prosesser på lokalsamfunnsnivå og gruppenivå har som regel stor forklaringskraft. Hvordan de sosiale omgivelsene reagerer på et fremmedfiendtlig angrep, kan være avgjørende for hvorvidt dette forblir en enkeltstående hendelse, eller om en får gjentatte tilfeller av vold og framvekst av rasistiske ungdomsmiljøer i det aktuelle lokalsamfunnet. Overdreven mediefokusering har ofte vist seg å bidra til å sette fart i gruppedannelsen gjennom nyrekruttering og utvikling av et mer uttalt rasistisk eller nasjonalistisk gruppeimage. Men bagatellisering og passivitet fra politi, kommune og det sivile samfunn har også vist seg å kunne virke forsterkende på tendensene til fremmedfiendtlig vold, blant annet ved å gi utøverne opplevelsen av (eller i det minste anledning til å påstå) at de har en taus majoritet bak seg som egentlig støtter det de gjør (Bjørø 1997). Flere lokalsamfunn har oppnådd gode resultater i å motvirke framveksten av slike voldelige og rasistiske ungdomsmiljøer gjennom samordnede og tverretatlige tiltak for å forebygge og bekjempe. I noen tilfeller har det vist seg å ha spesielt stor betydning dersom de offentlige tiltakene har vært knyttet sammen med mobilisering av sivilsamfunnet for å markere grenser mot rasisme og vold (jfr. Carlsson 1995). En sentral del i Bjørøs avhandling undersøker hvorfor ungdom går inn i rasistiske miljøer, hva som skjer med dem, hvorfor og hvordan de fleste før eller senere trekker seg ut, og hva som eventuelt hindrer dem i dette. Generelt går ungdom inn i slike grupper fordi de oppfyller en del grunnleggende sosiale og psykologiske behov disse ungdommene har, og som de ikke har fått oppfylt i mer “normale” sammenhenger. Tilsvarende prøver de å trekke seg ut av gruppene når disse ikke lenger oppfyller ungdommenes (ofte endrede) behov, og når de tror de kan få behovene oppfylt på en bedre måte andre steder. Kunnskapen om disse prosessene ligger til grunn for opprettelsen av tiltaksprosjektet “Exit – ut av voldelige ungdomsgrupper”.³⁹

---

³⁸ For en diskusjon om datagrunnlag og statistikk om fremmedfiendtlig og rasistisk vold, se Bjørø (1997).

³⁹ Prosjekt Exit presenteres på hjemmesiden <http://home.powertech.no/vfb/exit.htm>

Fangen (1995, 1997, 1998a, 1998b) har gjort en inngående studie av de norske nasjonalist- og skinheadmiljøene, basert på feltarbeid med deltakende observasjon i miljøet. Hovedvekten av voldshandlingene finner sted i forbindelse med voldelige konfrontasjoner med militante antirasister, ikke angrep på innvandrere. Nye voldshandlinger fra miljøets egen side skjer også ofte i perioder med mye intern splid og dårlig stemning. Dette medfører som regel stor medieoppmerksomhet og skjerpet overvåkning fra politiets side. I sin tur bidrar dette til å styrke samholdet i miljøet. Også etter alvorlige angrep fra blitzerne, samles miljøet. Da øker hevnlysten, og de får større behov for å stå sammen mot fienden. Dersom nasjonalister har gjennomført oppsiktsvekkende voldshandlinger, kan det føre til at mange nye ungdommer tar kontakt med miljøet. Etter bomben mot Blitzhuset i 1994 fordoblet nasjonalistmiljøet antall deltakere i løpet av ett år. Slike hendelser tiltrekker seg unge gutter med behov for spenning, og som ønsker å delta i kampen, hevder Fangen (1995). Studien viser også at det er utbredt i miljøet å begå ikke-politiske kriminelle handlinger, og at dette i stor grad tolereres. Hun gir også viktig forståelse av karriereveier i miljøet. Fangen er i ferd med å bearbeide materialet fra denne undersøkelsen videre til en doktoravhandling. Flere deler av dette arbeidet er publisert i artikkelform (Fangen 1997, 1998a, 1998b).

I forbindelse med Aksjonsplan Brumunddal ble tre forskere engasjert til å dokumentere og analysere bakgrunnen for de mange voldelige hendelsene, og etablere kunnskap som kunne benyttes til å løse volds- og rasismeproblemene både i Brumunddal og andre lokalsamfunn som måtte få liknende problemer med fremmedfiendtlig vold. Krogh (1993) undersøkte flyktningegruppenes opplevelser av vold, trusler og diskriminering. Eidheim (1993) og Carlsson (1995, 1997) anvendte et lokalsamfunnsperspektiv på å undersøke voldelige gruppekonflikter som gir seg uttrykk i fremmedfiendtlighet og rasistisk vold. Spesielt Eidheim legger vekt på at det egentlig var mer klassebaserte og sosio-kulturelle konflikter som i Brumunddal ble artikulert gjennom idiomene rasisme/antirasisme. Hun viser også hvordan en del antirasistiske uttrykksformer bidro til sosial utstøtning og brennemerking av en stor gruppe arbeidsledige og frustrerte ungdommer. Hun er kritisk til bruken av rasismebegrepet for å beskrive og forstå det som skjedde i dette lokalsamfunnet. Carlssons bidrag er særlig nyttig på grunn av hans analyse av hvordan offentlige etater og det sivile samfunn håndterer situasjoner med fremmedfiendtlig vold og påfølgende stigmatisering av lokalsamfunnet. De gode erfaringene med å bruke forskere som ressurspersoner i forbindelse med Aksjonsplan

Brumunddal gav støttet til opprettelsen av “Veiledningstjenesten for lokalt arbeid mot rasisme og fremmedfiendlighet”. Ti forskere og ti praktikere med relevant erfaringsbakgrunn inngår i ordningen, som administreres av Utlendingsdirektoratet.

Som nevnt har de fleste studiene av rasistisk vold i Norge (og Skandinavia for øvrig) fokusert på voldsutøverne og lokalsamfunnets reaksjoner. Det er behov for studier som mer systematisk fokuserer på *ofrene* for rasistisk vold, slik en har lange tradisjoner for bl.a. i England (jfr. Gordon 1990; Bowling 1998, m.fl.). Det finnes noen ansatser til slike studier, bl.a. av Krogh (1993) og en undersøkelse av innvandreres egne erfaringer med rasistisk vold utført av Rogaland Innvanderråd (1995).

Det er også behov for nærmere studier av de radikale antirasistenes rolle i forhold til nasjonalist- og nynazistmiljøene. De påstår selv at det er deres styrkemarkeringer som hindrer rasistene i å bli sterke politisk og få makt i gata. En rekke forskere (Eidheim 1993, Fangen 1995, Bjørgo 1997, m.fl.) hevder imidlertid på grunnlag av sine observasjoner og analyser av de rasistiske miljøene at de militante antirasistene tvert imot i mange situasjoner har bidratt til både økt rekruttering og ikke minst radikaliserings av disse miljøene i retning av mer ytterliggående vold. De rasistiske ungdomsmiljøene kompenserer tallmessig underlegenhet med kraftigere våpen, bl.a. skytevåpen og sprengladninger.

En viktig form for hatkriminalitet som er lite behandlet i norsk forskning, gjelder vold og trakassering av homofile. I Sverige har Tiby (1996) gjort en større studie basert på intervjuundersøkelser med et trettitalls mannlige og kvinnelige ofre for slik vold, en spørreskjemaundersøkelse med 903 kvinner og menn, og en registerstudie over 10 tilfeller av vold med dødelig utgang. I Tibys spørreskjemaundersøkelse oppgir 27 prosent at de har blitt utsatt for “brott” på grunn av sin homofili – menn oftere enn kvinner. Hele 70 prosent av disse har *ikke* anmeldt dette overgrepet til politiet. Gjennomgangen av de ti drapssakene viste at i fem av tilfellene oppgav gjerningsmannen at han hadde negative følelser overfor homofile. Men Tiby mener at i de fleste av tilfellene har det vært en kombinasjon av motiver.

En fersk studie fra NOVA (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999) om lesbiskes og homofiles levekår i Norge gir også data om deres erfaringer med trusler, trakassering og vold. Resultatene fra undersøkelsen omtales i kap. 3.3. Det var ikke ut fra dataene i NOVAs

undersøkelse grunnlag for å fastslå om den noe høyere utsattheten for vold blant unge lesbiske kvinner (unge homofile menn var ikke mer utsatt) enn blant tilsvarende kjønns- og aldersgrupper i allmennbefolkningen skyldes hatkriminalitet, eller om det hadde sammenheng med livsstilsfaktorer knyttet til utvalgets høye forbruk av rusmidler og deltakelse i et alkoholpreget uteliv. Homofile og lesbiske var imidlertid betydelig mer utsatt for trusler enn tilfellet var blant allmennbefolkningen. Den kvalitative delen av undersøkelsen viste at en del av truslene var preget av hat mot homofile som gruppe, men dataene gir ikke grunnlag for å si noe om omfanget av denne typen trusler i forhold til andre former for trusler.

Ifølge en oversikt utarbeidet av *Blikk* (magasin for homofile og lesbiske, april 1997) ble det i løpet av 1990-tallet begått seks drap som bladet mener har homofobisk motiv. Enkelte av disse ble begått av personer knyttet til miljøer som propagerer et ideologisk begrunnet hat mot homofile. Det er imidlertid ingen ting som tyder på tilsvarende organiserte voldskampanjer mot homofile i Norge som det en har sett i Sverige. En del ungdomsgjenger og ikke minst svenske nynazister har gjennom flere tiår kjørt sterkt voldelige hetskampanjer mot homofile (jfr. Lööv 1998b; Bjørge 1997). Minst tre homofile har blitt drept av nynazister i Sverige, mens 2-4 andre drap har indikasjoner på en slik kobling. Et nazistmiljø i Göteborg utgav tidlig på 90-tallet et blad med navnet "*Siege – Tidsskrift för ökad våld mot homosexuella*".

3.4.11.3 Gjenger og voldelige subkulturer

Det finnes en stor internasjonal – og spesielt amerikansk – forskningslitteratur om voldelige og kriminelle ungdomsgjenger. Den norske faglitteraturen er derimot sparsom. Det kriminologiske fagmiljøet har kommet med tre hovedbidrag om gjenger (i tillegg til at temaet er berørt i en rekke andre arbeider):⁴⁰ Hauges bok (1968) om gjengkriminalitet og ungdomskulturer, Larsens bok (1992) *Brødre: Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*, og Næss' studier av to gjenger bestående av henholdsvis innvandrerungdommer og "norske" ungdommer (1999, den andre studien er ennå ikke ferdig). Et hovedfunn i studien til

---

⁴⁰ I tillegg finnes en hovedoppgave om ungdomsgjeng og kriminalitet av Haagensen (1975). Hage (1998) har i sin gjennomgang av forskning om ungdomskriminalitet også diskutert forskning om gjenger, med forslag til fremtidig forskning. I et vedlegg kommenterer han også en del av den internasjonale, skandinaviske og norske litteraturen som berører gjenger (s. 6-8 og 27-35).

Næss er at vold og slagsmål er en aktivitet som binder gjengen sammen, og som i hovedsak handler om ære. Gjengmedlemmene skiller dette fra kriminalitet, som primært handler om penger. Næss viser at slik profittorientert kriminalitet virker splittende og undergravende på gjengsamholdet.

Lien og Haaland (1998) fra NIBR har i en pilotstudie beskrevet gjengfenomener og gjengprosesser med utgangspunkt i en undersøkelse blant brukerne av Ungdom Mot Vold i Oslo. Forfatterne legger vekt på æresnormene og spesielt hyperårvåkenheten overfor mulige krenkelser, som kan utløse voldelig hevn (1998). Ofte tilskrives de “andre” intensjoner og motiver som de ikke nødvendigvis har. Et annet sentralt funn i Lien og Haalands studie er den rollen de eldre, storkriminelle gjengveteranene spiller som rollemodeller for unge gutter med gangsterdrømmer. Et tredje sentralt funn er at gjengene i Oslo i liten grad er territorielle, men snarere nomadiske. De farter over hele Oslo og i nabokommunene for å se etter action. Noen ganger møtes ulike gjenger med deres respektive bekjentskapsnettverk til store slagsmål langt unna der de fleste av dem bor. Det er spesielt den omfattende bruken av mobiltelefon og personsøkere som gjør denne formen for mobilisering og mobilitet mulig. De har ikke lenger det samme behov som tidligere gjenger for faste møtesteder, men kan likevel på meget kort tid samle et stort antall gjengkamerater og bekjente for en konfrontasjon med “fiender”.

En rekke andre forskere har også diskutert gjengprosesser ut fra mer generelle innfallsvinkler på voldelige ungdomsmiljøer eller ungdoms voldserfaringer (bl.a. Eidheim 1993, Fangen 1995, Gautun 1996, Bjørge 1997). I Sverige er sosialantropologen Peter Frick i ferd med å skrive en doktoravhandling om vold, identitet og gjengprosesser i Stockholms forsteder, mens Jerzy Sarnecki og flere medarbeidere har studert kriminelle nettverk og gjengtendenser blant ungdom. Kåre Rørhus ved Politihøgskolen og Høgskolen i Hedemark arbeider med en studie av motorsykkeltgjenger som benytter vold overfor rivaliserende gjenger og som ledd i indre justis, og eventuelt også i forbindelse med andre kriminelle aktiviteter. Feiden mellom Hells Angles og Bandidos kommer til å stå sentralt i denne studien. I Danmark har kriminologen Bay⁴¹ publisert flere meget innsiktsfulle arbeider om bikerkulturen.

---

⁴¹ Bay 1989, 1997a, 1997b, 1998a, 1998b.

De fleste gjengliknende grupper er relativt flyktige, og går i oppløsning eller mister sin gjengkarakter etter noen få år eller kanskje bare noen måneder. Som regel består de av jevngamle ungdommer som etter hvert vokser ut av gjenglivet. Men enkelte gjenger og subkulturer har mer varighet. De som trekker seg ut, erstattes med yngre rekrutter. Ofte vil disse gruppene ha en liten kjerne av “veteraner”, mens de fleste medlemmene er yngre nykommere.⁴² Det er vanlig at disse gruppene endrer karakter over tid, og forandrer måte å flagge sin identitet på. Noen grupper starter opp som småkriminelle gjenger, og tar etterhvert på seg et mer politisk eller ideologisk image som nasjonalister eller antirasister, før de eventuelt ender opp som outlaw bikere eller som en narkogjeng. Underveis kan så mange av medlemmene være skiftet ut at det kan stilles spørsmål ved om det egentlig dreier seg om samme gjeng.

Tilsvarende ser vi også at enkeltmedlemmer kan gjennomgå karrierer hvor de er innom en rekke ulike subkulturer og gjenger i løpet av noen få år. Det er behov for å få mer systematisk kunnskap om hvordan slike gjenger transformeres, og om hvordan individer gjennomløper kriminelle karrierer. Ikke minst er det av stor nytte hvis en kan få større forståelse av hvordan gjenger går i oppløsning, og hvordan individer kommer ut av en voldelig eller kriminell karriere. I skandinavisk sammenheng finnes det en del kunnskap om dette når det gjelder rasistiske miljøer (jfr. Fangen 1995; Bjørgo 1997, 1998), men lite eller ingenting når det gjelder andre typer voldelige gjenger. Det er derfor stort behov for komparative studier av gjenger og gjengliknende ungdomsgrupper. Slike sammenlikninger bør fortrinnsvis foretas både mellom grupper innen Norge og på tvers av ulike land.

Den omfattende amerikanske gjengforskningen kan ha overføringsverdi til europeiske forhold. Men i hvilken utstrekning, avhenger av mer presis kunnskap om i hvor sterk grad

---

⁴² Eksempler på slike gjenger i Oslo er “Tveita-gjengen” og “Young Guns / A-gjengen”, som begge startet som småkriminelle ungdomsgjenger på 1970- og ’80-tallet, mens de på 1990-tallet framstår som grupper av profesjonelle kriminelle. Blant de mer politisk orienterte subkulturene med en viss gjengkarakter og voldsbruk, har både “Nasjonalistmiljøet” og det antirasistiske “Blitzmiljøet” en kontinuitet som går et par tiår tilbake. Enkelte av kjernemedlemmene i begge disse miljøene har vært med nesten helt siden starten, mens de aller fleste av deltakerne er innom bare en kortere periode i løpet av tenårene. Også flere av outlaw biker-klubbene har bestått gjennom mer enn ti år, og har både veteraner og nykommere blant medlemmene.

disse europeiske gjengene reelt sett likner amerikanske gjenger, og hvilke særtrekk som kjennetegner europeiske gjenger og tilsvarende voldelige ungdomsgrupper.

Amerikansk gjengforskning peker på to sentrale bakgrunnsfaktorer bak høy forekomst av gategjenger: En urban og marginalisert underklasse, og en mediegenerert spredning av “gjengkultur” i form av symboler, stil og atferdsmønstre. Det er grunn til å tro at begge disse faktorene også gjør seg gjeldende i forhold til framveksten av ungdomsgjenger i Norge, men foreløpig er dette ikke systematisk undersøkt i forhold til gjengungdommer. Ragnhild Bjørnebekk og hennes forskergruppe ved Politihøgskolen er imidlertid i ferd med å kartlegge slike bakgrunnsfaktorer for en gruppe “risikoungdom” på institusjon, som for en stor del har gjengerfaring. Disse ungdommene er i overveldende grad preget av vanskelige oppvekstforhold og problematisk familiebakgrunn.

Når mange av ungdomsgjengene i Oslo i så stor grad består av innvandrerungdom, må dette trolig ses i sammenheng med at disse gjengene særlig vokser fram i de relativt “fattige” bydelene hvor en finner den høyeste konsentrasjon av innvandrere (jfr. Lien og Haaland 1998). Sett på bakgrunn av amerikanske erfaringer om framvekst av gjenger, må sammenfallet mellom statusene lav klasse, etnisk minoritet og konsentrasjon i belastede bydeler gi grunnlag for bekymring. Det er innlysende at fattigdomsproblematikk og sosiogeografiske sammenhenger bør undersøkes nærmere ved framtidige studier av framvekst av gjenger i Norge.⁴³

I tillegg til disse bakgrunnsfaktorene finnes det flere viktige lokale faktorer, spesielt at ungdommer føler seg truet av fiendtlige grupper. Thrashers utsagn i hans pionerstudie (1927) om at “Gangs are born in conflict and thrive on strife”, gjelder fortsatt. Decker og Van Winkle (1996) fant at behovet for beskyttelse var den sterkeste enkeltfaktoren som motiverte ungdom til å gå inn i gjenger, fulgt av at de ble tilskyndet av venner/slektninger, ønsket om å tjene penger på stoffsalg, og statusen assosiert med gjengmedlemskap.

---

⁴³ Willy Pedersen ved NOVA har under utgivelse en studie som påviser sammenhenger mellom sosiogeografiske variabler og ungdoms voldsbruk i Oslo. Hovedfunn ble presentert på idédugnaden.

I noen voldelige grupper råder en form for autonom (=selvstyrende) ideologi som innebærer at de nekter å underkaste seg statens enerett til å straffeforfølge forbrytelser, men forbeholder seg retten til selv å straffe personer og grupper som de mener har begått uakseptable handlinger. Dette kan resultere i voldelige represalier, feider og voldsspiraler. Særlig er dette tilfelle med subkulturer og grupper som outlaw bikere (Hells Angles, Bandidos, etc.), militante anarkister, autonome antirasister, og en del ungdomsgjenger og kriminelle miljøer. Et spesielt forhold gjelder kriminelle miljøer hvor det ofte oppstår konflikter rundt manglende oppfyllelse av avtaler og kontrakter om illegale transaksjoner. Slike konflikter og kontraktsbrudd kan de kriminelle nødvendigvis ikke bruke det statlige rettsapparatet for løse. Dermed oppstår det behov for en alternativ justis som i noen tilfeller blir ivaretatt av “torpedoer” og liknende pengeinnkrevere som opererer på siden av lovverket.

Det finnes en del internasjonal litteratur om ulike autonome subkulturer (f.eks. Wolf 1991, Bay 1989 og 1998a m.fl.). Norsk forskning er sparsom, men et bidrag er Holms og Kvarans (1989) bok om Blitz-miljøet og dets forhold til samfunnsinstitusjonene. Det finnes også flere relevante hovedoppgaver om autonome og opprørske ungdomsmiljøer.⁴⁴

3.5 Vold og globalisering

Mange sider ved det voldsbildet som framtrer i Norge, kan ikke forstås ved å se det ut fra en snever norsk kontekst. Likevel er det forholdsvis lite forskning som har tatt opp de internasjonale aspekter ved vold i Norge.

3.5.1 Internasjonal terrorisme

Den forskning som i størst grad har tatt opp denne dimensjonen, er særlig knyttet til temaer rundt politisk vold og terrorisme. Her i Norge har denne forskningen hatt et tyngdepunkt ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), hvor særlig Bjørge, Heradstveit og en rekke hovedfagsstudenter og gjesteforskere har arbeidet med denne typen problemstillinger. Dette

---

⁴⁴ Bl.a. av Fryjordet (1986), Krogstad (1985) og Hage (1992, 1999).

fagmiljøet har dekket temaer som politisk vold i Norge, terrorisme som politisk strategi,⁴⁵ industrisikkerhet, terrorisme og sabotasje mot skipsfart og oljevirkosomhet,⁴⁶ islamsk og midtøsten-basert terrorisme,⁴⁷ rasistisk og høyreekstrem vold,⁴⁸ transnasjonale voldelige subkulturer,⁴⁹ norsk antiterrorpolitikk,⁵⁰ og atomvåpenterrorisme.⁵¹ En gruppe ved Forsvarets Forskningsinstitutt er vinteren 1999 i ferd med å starte opp et prosjekt om terrorisme og nye trusselbilder. Engene⁵² ved Institutt for sammenliknende politikk i Bergen har i sin doktoravhandling gjort en komparativ studie av europeisk terrorisme, hvor han også forsøker å forklare det relative fraværet av terrorisme i land som Norge ut fra en analyse av staters integrasjon og legitimitet.

Politisk vold og terrorisme faller innenfor rammene for et eventuelt voldsforskningsprogram i den grad det fokuseres på vold som skjer i Norge, for eksempel når internasjonal terrorisme retter seg mot norske eller utenlandske mål i Norge. Derimot anser vi at internasjonal terrorisme generelt, og kriger og borgerkriger i andre deler av verden, bør falle utenfor rammene for dette programmet. Men i den grad enkelte flyktninge- og innvandrergupper måtte ta med seg sine konflikter til sitt nye vertsland, og dersom de eventuelt skulle fortsette å kjempe med voldelige midler mot rivaliserende innvandrergupper, eller rette angrep og voldelige protestaksjoner mot representanter for de undertrykkende myndighetene i hjemlandet, bør dette kunne være relevant for programmet.

---

⁴⁵ Bjørge og Heradstveit (1988 og 1993).

⁴⁶ Bjørge (1990).

⁴⁷ Heradstveit (1992).

⁴⁸ Bjørge (1989, 1995 og 1997).

⁴⁹ Kaplan and Bjørge (1998).

⁵⁰ Lund (1993).

⁵¹ Mærli (1999).

⁵² Engene (1994, 1998).

3.5.2 Transnasjonale voldelige subkulturer

Også norske militante ekstremistgrupper på både den radikale høyre- og venstresiden har sterke internasjonale koblinger. Nasjonalistiske skinheads og nynazister såvel som antirasistiske anarkister tilhører transnasjonale voldelige subkulturer. Disse motgruppene har i stor grad hentet ideologi, stil og handlingsforbilder fra meningsfrender i utlandet, og har tett kontakt og samarbeid med likesinnede grupper i utlandet (jfr. Kaplan and Bjørgo 1998). De sakene som de med voldsbruk aksjonerer for eller mot, er også i stor grad knyttet til internasjonale spørsmål, som flyktning- og innvandringspolitikk, imperialism, eller vestlige militæraksjoner. Også enkelte radikale dyreverngrupper som har utført sabotasje handlinger mot slakteri, pelsfarmer og (muligens) hvalfangstbåter, har etter alt å dømme utenlandske handlingsforbilder og inngår i transnasjonale aktivistnettverk. Norske miljøaktivister har imidlertid benyttet sabotasje og voldelige aksjonsformer i langt mindre grad enn tilfelle har vært i f.eks. Sverige (Bjørgo, upublisert studie), men de få aksjoner som har blitt utført i senere år, er tydelig påvirket av grupperinger som “Animal Liberation Front” og den svenske “Militante Veganer”.

3.5.3 Internasjonal kriminalitet

Fra politihold har det blitt hevdet at noen av de utenlandske kriminelle miljøene som har etablert seg i Norge i løpet av 1990-tallet, synes å være preget av større villighet til å benytte ekstrem vold enn det som har vært vanlig i kriminelle miljøer her til lands. Det framholdes at dette blant annet skal ha gitt seg utslag i øket bruk av alvorlige trusler overfor etterforskere og aktorer. I den grad mer organiserte former for kriminalitet knyttet til utenlandske miljøer har funnet fotfeste i Norge, tyder imidlertid erfaringer fra andre land på at det særlig er ofre fra ens egen etniske gruppe som i første rekke blir utsatt for trusler og utpressing. Det er en vanskelig, men utvilsomt relevant forskningsoppgave å forsøke og kartlegge om – og eventuelt på hvilke måter – denne typen kriminelle faktisk opererer i Norge, og om dette eventuelt har medført endringer i bruken av vold fra – og innen – de kriminelle miljøene.⁵³

---

⁵³ For en diskusjon og teoretisk modell for spillover-effekter av kriminalitet mellom ulike typer stater, se Andvig (1998).

3.5.4 Traumatiserte flyktninger

Disse internasjonale koblingene illustrerer en viktig tendens – nemlig at også voldsbildet i Norge påvirkes av allmenne globaliseringsprosesser. Likevel er det på dette feltet mye vi mangler mer presis kunnskap og analyser om. Vi vet at kriger, konflikter og undertrykking andre steder i verden skaper flyktninger som blant annet søker tilflukt i Norge. En del av disse er dypt traumatiserte tortur- eller voldsofre med stort behov for hjelp og behandling. Andre har selv deltatt aktivt i krigshandlinger, og er kanskje også så mentalt skadet at de har behov for behandling. Det har også kommet et ukjent antall tidligere barnesoldater med til dels svært ekstreme opplevelser bak seg. Det hevdes fra bl.a. Ungdom mot Vold at en del av disse ungdommene er sterkt involvert som voldsutøvere i gjengmiljøet i Oslo, og at disse tidligere barnesoldatene har fått lite eller ingen oppfølging fra det offentlige apparatets side. Oslo kommune har nå grepet fatt i denne barnesoldat-problematikken. Raundalen (1995, 1997) har publisert flere arbeider om barn i krig og barnesoldater mer generelt, og om “det negative nettverk av vonde minner” som kan slå ut i aggressivitet. Kanagaratnam (1996) har skrevet hovedoppgave om tamilske barnesoldater i Norge. Hun har nylig fått doktorgradsstipend for å forske på terapi for krigstraumatiserte barn.

Sollund (1999) har gjennomført en studie om voldsdømte flyktninger. På det tidspunktet studien ble gjennomført (februar 1998), satt totalt 16 menn med flyktningebakgrunn i norske fengsler.⁵⁴ Selv om handlingene kan være alvorlige, dreier det seg altså om relativt lave tall. Sollund beskriver voldshandlingene som å være utøvet i desperasjon, som kulminasjon av en spiral hvor sinnslidelse, alkoholmisbruk, manglende sosialt nettverk, arbeidsledighet og tilsvarende utgjorde sentrale elementer. Dette er forhold som er typisk også for norske utøvere av alvorlige voldshandlinger, selv om flyktninger kan være mer utsatt for å lide under slike belastninger. Psykososialt senter for flyktninger driver behandling av pasienter som har vært utsatt for tortur og andre volds- og krigsopplevelser. Problemstillingen om hvorvidt slike opplevelser har ledet til at de selv får en aggressiv atferd, har vært berørt i noe av senterets forskning (Lavik et al. 1997, 1998), men har så langt ikke blitt undersøkt mer systematisk.

---

⁵⁴ Seks av disse var dømt for drap, tre for voldtekt/voldtektsforsøk, og seks for legemsbeskadigelse. Seks var idømt sikring. De dømte flyktningene var mellom 21 og 36 år (Sollund 1999).

3.5.5 Medievold og handlingsforbilder

Voldens internasjonale karakter kommer også til uttrykk gjennom vold i mediene. Dels gjelder dette nyhetsmedienes dekning av vold og opptøyer, hvor det er dokumentert hvordan medieformidling av visse typer voldshandlinger i bestemte situasjoner kan føre til serier av etterligningsaksjoner.⁵⁵ Underholdningsvold fra filmindustrien er også i høy grad internasjonal. Det finnes en stor internasjonal forskning omkring de atferdsmessige effektene av underholdnings- og filmvold, spesielt i forhold til barn og ungdom (jfr. Hage 1998 og von Feilitzen 1998). Selv om resultatene er noe sprikende, synes en hovedkonklusjon å være at medievold i liten grad påvirker atferden til vanlige ungdommer. Flere studier viser imidlertid at ungdommer med spesielt belastet bakgrunn, eller som tilhører voldelige miljøer, bruker volds- og kampsportfilmer til å lære seg hvordan de skal utføre bestemte slag, spark og andre voldshandlinger. Hvordan ungdom i risikosoner bruker voldsfilmer er tema for en undersøkelse Bjørnebekk ved politihøgskolen er i ferd med å slutføre. Undersøkelsen sammenligner mediebruken til ungdom som på forhånd er i risikozonen når det gjelder vold og annen kriminalitet, i forhold til en gruppe med vanlige ungdommer. At gjengungdommer bruker vold fra film som forbilder for egen vold, framgikk også i Lien og Haalands (1998) spørreundersøkelse blant gjengungdommer i Oslo. Også de mer allmenne "gangsteridealene" ble for en stor del hentet fra film. Amerikanske filmer har også spilt en viktig rolle i spredningen av outlaw biker-kulturen og amerikansk gjengkultur til Europa og Skandinavia.⁵⁶ Noen av disse subkulturene har også utviklet sine egne undergrunnsmedier, hvor ideologi, stil og handlingsmønstre formidles over landegrensene til likesinnede og potensielle tilhengere gjennom blader, musikk og internett.⁵⁷

---

⁵⁵ Dette har vært spesielt tydelig når det gjelder fremmedfiendtlig vold, som gjerne kommer i markerte bølger. Se Willems (1993 og 1995), og Bjørge (1997, kap. 7).

⁵⁶ Jfr. Harris 1985, 1986; Lien og Haaland 1998.

⁵⁷ Jfr. Löow 1998a; Back, Keith and Solomos 1998; Bjørge 1998; Moynihan and Søderlind 1998.

3.6 Hva handler volden om?

Et gjennomgående funn i mye av forskningen rundt ulike former for gruppebasert (og mye annen) vold, er at motivene bak voldshandlinger som oftest er svært sammensatte, og at volden tillegges flere betydninger på en gang – både av utøverne og ofrene. Men også en rekke andre parter må på ulike måter forholde seg til voldshandlingen, og kan gi svært forskjellige fortolkninger av det som har skjedd. Dette gjelder vitner, pårørende, politi, rettsapparat, helsevesen, og noen ganger også media, politikere og en rekke andre instanser og personer. Alle disse kan delta i å gi fortolkninger og vurderinger av hva som faktisk har skjedd, og forsøke å sette hendelser inn i forskjellige meningsrammer. Ofte vil slike debatter framstå som en diskusjon om omstridte fakta, men under overflaten vil det ofte foregå en intens kamp om handlingens moralske status (jfr. Riches 1986).

Slike hendelser innbyr til komparative analyser av hva volden handler om, hvor man undersøker systematisk hvilke verdier de ulike involverte partene kjemper om, og hva som står på spill. Kampen om hvilke fortolkninger som skal gjelde, kommer ofte tydelig til uttrykk i rettsalen. Dette er tema for Hydles pågående rettsantropologiske studie av en drapssak (Hydle 1998). Den sosiale fortolkning av voldshandlinger har stått sentralt i mange antropologers innfallsvinkel i studiet av vold.⁵⁸ Riches (1986) analyserer volden ut fra begrepene strategi og mening, mens Corbin (1977) bruker allmenn symbolteori for å vise hvordan vold like mye er et mentalt som et fysisk fenomen. Vold krenker i fysisk forstand objekter og kropper, mens mentalt krenker vold identiteter. I noen former for vold, bl.a. voldtekt, kan den mentale krenkelsen være mer alvorlig enn den eventuelle fysiske skaden eller smerten.

I sammenfatningen av sin analyse av rasistisk og fremmedfiendtlig vold i Skandinavia viser Bjørge (1997) at slike voldshandlinger kan handle om minst seks ulike dimensjoner eller verdikomplekser: Ideologi/innvandringspolitikk, identitet, knappe (økonomiske) ressurser, jenter/ seksualitet, territorium, og sikkerhet. I en enkelt voldshendelse, for eksempel et

---

⁵⁸ Ettersom vold spiller en viktig rolle i en del sentrale samfunnskapende prosesser, har mange sosialantropologer vært opptatt av vold og voldens moralitet, jfr. Corbin (1977), Riches (1986), Krohn-Hanssen (1993), Fuglerud (1994), Heelas (1982), Blok (1998), Hydle (1995, 1998), Hydle og Johns (1993).

slagsmål mellom to ungdomsgrupper, vil kampen gjerne stå om flere av disse verdidimensjonene på en gang, men ikke nødvendigvis alle seks. Det kan også stå forskjellige verdier på spill for ulike aktører. Kampen kan for eksempel ha utgangspunkt i krangel om ei jente, men kan fort også handle om de involverte guttenes egen ære og anseelse både i forhold til rivalene og egne kamerater. I noen tilfeller trekkes det inn mer ideologiske dimensjoner, som at “svartinger ikke får lov til å røre hvite jenter” – eller omvendt. Politi og næringsliv (f.eks. utesteder) vil være opptatt av å gjenopprette orden og sikkerhet for publikum. Noen steder har en i slike situasjoner samtidig forsøkt å tone ned eventuelle rasistiske dimensjoner av frykt for at lokalsamfunnet skal få stempel på seg som sted for raseopptøyer og fremmedfiendtlighet. Politikere og aktivister vil også ofte fortolke voldshendelser på måter som underbygger deres favorittsaker og synspunkt.

Vold er altså ikke noe som bare foregår mellom gjerningsmann og offer – det involverer en bredere sosial kontekst hvor en rekke ulike parter og aktører handler ut fra sine fortolkninger og interesser. Liknende “flerdimensjonale” analyser bør også med fordel kunne foretas i forhold til en rekke andre typer voldshandlinger, både når det gjelder gjengvold, politisk vold, vold i familien og vold på utested. Hvilke dimensjoner eller verdikomplekser som er relevante, vil variere mellom ulike hendelser og kontekster.

4. Etske problemer i forskning om vold

Studier av vold stiller oss overfor en rekke til dels alvorlige forskningsetiske dilemmaer. Det er som regel nær sammenheng mellom våre metodiske valg og de etiske problemer vi må forholde oss til. Noen etiske dilemmaer er primært knyttet til kvalitative undersøkelser, andre til kvantitative metoder, mens en rekke problemstillinger berører ulike metodiske tilnærminger.

4.1 Finansiering av forskning på kontroversielle tema

Selve de forskningsmessige prioriteringer innenfor voldsfeltet reiser også etiske problemer. Skal man forske på de mest synlige gruppene og voldsproblemene, som kanskje står høyt på den politiske og nyhetsmessige agenda? Eller skal man forske på vold mot svake og usynlige grupper, hvor interessen og oppmerksomheten er liten, men hvor usynligheten gjør at overgrepene kanskje reelt sett er mer alvorlige?

I prinsippet står forskere ofte fritt til å velge tema for sin forskning, men pengestrømmenes størrelse og forskningsmessige prestisje kan lett virke styrende på forskernes temavalg. Det har ofte blitt understreket at forskernes prinsipielle frihet også forplikter forskningssamfunnet til å ta opp temaområder som har lav prestisje, som kan være kontroversielle og som det kan være vanskelig å få myndigheter til å bevilge penger til. Vold og overgrep fra personell i offentlige institusjoner med omsorgsansvar for klienter kan være ett slikt tema, politivold et annet.

Det er viktig at forskere ikke hindres i å igangsette forskning på slike felter på grunn av mangel på finansieringsmuligheter. Når det gjelder forskning på kontroversielle temaer, er det

av spesielt stor betydning at forskeren bevarer sin økonomiske uavhengighet i forhold til berørte parter, slik at man unngår at det legges uheldige føringer på innhold og konklusjoner. Forskningsrådet bør derfor ha en spesiell forpliktelse til å finansiere forskning på kontroversielle temaer og på svake grupper som står utenfor den politiske dagsorden.

4.2 Hensynet til informantene

Strukturerte og ustrukturerte intervjuer av voldsutøvere, volds ofre eller andre berørte parter har en rekke fordeler når det gjelder å vinne forståelse av deres motiver, verdier og selvforståelse, og av de sosiale prosesser, situasjoner og sammenhenger som voldshandlinger skjer i. Når folk intervjues om vanskelige livsområder, bør forskeren gi informantene mulighet til å sette grenser for hva de ønsker å formidle. I deler av voldsforskningen der folk har blitt intervjuet om egen voldsatferd, viser undersøkelser at overgrep ofte er koblet til fortrenning, bagatellisering og fornektning (se f.eks. Skjørten 1994, Dobash og Dobash 1998). Forståelse og fortolkning av egen atferd har nær forbindelse til konstruksjonen av egenidentitet. Undersøkelser som i sin spørsmålsstilling kan antas å påvirke og endre folks selvbilde, bør problematisere og vurdere disse sidene ved undersøkelsen forut for datainnsamling.

NESH, den Nasjonale Forskningsetiske Komite for Samfunnsforskning og Humaniora, har som en av sine sentrale retningslinjer at de som gjøres til gjenstand for forskning, skal informeres om prosjektet, hensikten, og finansieringen, og gi sitt samtykke dersom de selv på en eller annen måte deltar aktivt. Disse reglene setter noen grenser for hvor langt forskere kan gå for å framskaffe data, og spesielt for å verge svake grupper mot å bli gjort til gjenstand for undersøkelser som de selv kanskje ikke forstår de mulige konsekvensene av. Dette gir blant annet foreldre rett og plikt til å beskytte sine barn og unge mot forskere, som også har egeninteresser (av både faglig og karrieremessig art) i å få barn til å snakke om følsomme temaer. Det praktiseres her en aldersgrense på 16 år for når forskere må innhente informert samtykke fra de foresatte for å gjennomføre intervjuer og spørreundersøkelser overfor barn. Også allmenne hensyn til privatlivets fred setter grenser for hvor nærgående forskere kan være i sine undersøkelser før det krever informert samtykke fra de gruppene som berøres.

Her finnes det også noen vanskelige gråsoner. I forhold til vold, maktbruk og overgrep kan det være et spørsmål om hvilke grupper som er svakest og har størst legitimt krav på beskyttelse – ofrene for overgrepene eller de som begår dem. I hvilken grad skal en la voldsutøvende grupper og personer sperre for forskning de ikke selv ønsker – for eksempel rasistiske og andre ekstreme politiske grupper, organisert kriminalitet, eller for den saks skyld utøvere av politivold. I noen tilfeller kan vi oppleve at noen deltakere i en gruppe vil snakke med forskere, mens andre er sterkt imot det. I hvilken grad skal det sette bom for å studere gruppa? Dette kan spesielt være et problem i forbindelse med deltakende observasjon i voldspregede miljøer, hvor det ikke er gitt at samtlige deltakere er like aksepterende til forskerens tilstedeværelse, selv om noen har gitt sin godkjenning. Hvis en skal intervju ungdom under 16 år om deres deltakelse i gjenger eller voldsutøvelse – er det da alltid påkrevd (og forsvarlig) å få foreldrenes samtykke? Et spesielt problem kan være hvis foreldrene ikke vet om at barnet er med i en gjeng – skal man da innhente deres samtykke? Hva hvis forskeren blir oppsøkt av ungdommer som ønsker å snakke om sine erfaringer med gjenger og vold – har de ikke da krav på konfidensialitet overfor foresatte? Et annet spørsmål gjelder intervjuer med institusjonsplassert ungdom som kanskje ikke føler det er så lett å si nei til å bli intervjuet. Er det foreldrene eller institusjonenes ledelse som eventuelt skal ta stilling til hvor vidt ungdommene skal delta?

Disse problemstillingene blir diskutert videre i flere sammenhenger senere i dette kapitlet.

4.3 Deltakende observasjon i voldelige miljøer

En annen viktig metode – spesielt i studiet av voldelige og kriminelle grupper og miljøer – er feltarbeid med ulike grader av deltakende observasjon. Denne “etnografiske” metoden ble opprinnelig utviklet i sosialantropologien, men har også lange tradisjoner innenfor grener av sosiologi og kriminologi, hvor metoden ikke minst er anvendt i studier av gjenger og subkulturer. Det er viktig å være klar over at det i slikt feltarbeid finnes mange former for og grader av deltakelse og samhandling med de man studerer. Det kan variere fra å observere gruppens aktiviteter “utenfra” i avgrensede og relativt nøytrale situasjoner (demonstrasjoner, kulturelle aktiviteter, ungdomsklubber, m.m.), til være sammen med og samhandle med gruppen i de

fleste av dens daglige aktiviteter i rollen som observatør “innenfra”, eller å bli et fullt medlem av gruppen og selv identifisere seg med det gruppen står for – og i ytterste fall til og med delta i voldshandlinger. Denne siste varianten – hvor skillet mellom rollen som observatør og som deltaker går i oppløsning – innebærer det antropologer gjerne misbilligende omtaler som å “go native” eller “go bush”. Likevel kan det ikke underslås at enkelte av de mest fremragende monografier om for eksempel outlaw biker-kulturen er skrevet av personer som selv var eller ble medlemmer av en slik MC-klubb.⁵⁹ Det er åpenbart at bruk av disse kvalitative metodene innebærer en rekke valg med betydelige verdimeslige og forskningsetiske konsekvenser.⁶⁰

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) har i sine forskningsetiske retningslinjer (punkt 18) slått utvetydig fast at “forskeren må unngå å bli medskyldig i ulovligheter, selv om det skulle være til fordel for forskningen. Uten hensyn til taushetsplikt har forskeren – som alle andre – også en rettslig plikt til å avverge særlig alvorlige framtidige lovbrudd, for eksempel ved anmeldelse til politiet.”

Forskere som intervjuer eller driver deltakende observasjon blant voldelige grupper, vil svært ofte få kjennskap til kriminelle handlinger som allerede er begått. Dette er forhold som normalt må dekkes av den allmenne taushetsplikten. Men store dilemmaer oppstår dersom en får forhåndskjennskap om framtidige kriminelle handlinger – skal man da gå inn i rollen som

---

⁵⁹ Dette gjelder spesielt antropologen Wolf (1991), som ble medlem av den kanadiske outlaw-klubben “The Rebels” med sikte på å skrive en doktoravhandling. Et annet eksempel er Harris (1984, 1986), en Hells Angles-leder i Kent i England som skrev en sosiologisk doktoravhandling om HAs historie. Et mer journalistisk eksempel er boka *Blant pøbler* av Buford (1992), som gikk inn i den mest voldelige delen av det engelske fotballsupportermiljøet og skildret hvordan han “opplevde på kroppen å bli revet med av gruppepsykosen, galskapen og volden”.

⁶⁰ For nyttige diskusjoner om forskningsetikk og metodevalg, se Alver og Øyen (1997) og Fangen (1998a).

rapportør til politiet og bryte tillitsforholdet til de man studerer?⁶¹ Her er retningslinjene ikke absolutte, men avhenger av alvorlighetsgrad og en rekke andre avveininger og hensyn.⁶²

Denne problemstillingen ble svært aktuell for sosiologen Fangen, som i 1993-94 gjennomførte et feltarbeid med deltakende observasjon i nasjonalistmiljøet. De fleste i miljøet aksepterte hennes nærvær i miljøet i egenskap av forsker, og det var allment kjent hvem hun var og hvorfor hun var der – selv om ikke alle ville snakke med henne. Likevel oppstod det under feltarbeidet situasjoner som reiste alvorlige forskningsetiske dilemmaer. Fangen (1998a, 1998b) har selv beskrevet og reflektert over disse problemene. Det gjaldt spesielt en situasjon hvor nasjonalistene hadde blitt angrepet av blitzere, og det ble klart at nasjonalistene ville slå tilbake. Fangen var til stede denne kvelden, men ble sendt bort av noen av lederne da det ble klart at de skulle aksjonere. Hun visste at en voldelig aksjon mot blitzerne var under oppseiling, men ikke nøyaktig hva, hvor eller hvordan. Hun valgte å ikke melde fra verken til politiet eller blitzerne, bl.a. fordi dette ville bli oppfattet som tysting av hennes informanter. Det kunne ført til at hun ville bli utestengt fra videre feltarbeid, og kanskje også voldelige represalier. Da hun omtalte hendelsen i sin rapport (Fangen 1995), framsatte ledende Blitz-aktivister formell klage på henne overfor den Nasjonale Forskningsetiske Komite for Samfunnsforskning og Humaniora (NESH).⁶³ I sitt svar til Blitz drøftet NESH disse forskningsetiske dilemmaene knyttet til denne typen feltarbeid, og tok spesielt opp problemet når forskeren får kjennskap til mulige framtidige voldshandlinger. NESH er ikke en dømmende instans, og kommer ikke med noen klar konklusjon. Argumentasjonen i drøftingen legger imidlertid ikke premisser for noen kritikk av Fangens handlemåte.⁶⁴

---

⁶¹ Forskere har ikke rett til å overtre den begrensede anmeldelsesplikten i strl. § 139 om å forhindre straffbare handlinger.

⁶² Jfr. NESHs svarbrev til Blitz etter deres klage på at Fangen ikke hadde rapportert om et mulig forestående angrep på Blitz hun fikk kjennskap til i forbindelse med hennes feltarbeid i nasjonalistmiljøet, og hennes artikkel "Fangens dilemma" (Fangen 1998a). Her blir disse problemstillingene diskutert på en klargjørende måte.

⁶³ Det er også mulig å tolke denne klagen på bakgrunn av at Blitzmiljøet ut fra sitt politiske ståsted også var sterkt kritisk til mye av innholdet i Fangens analyse av forholdet mellom nasjonalistmiljøet og dem selv, og at de her fant noe formelt de kunne ta henne på.

⁶⁴ Hendelsesforløpet, klagesaken og NESHs argumentasjon er gjennomgått i Fangen (1998a).

4.4 Opprettholdelse av informanternes anonymitet

Kontekstbasert voldsforskning vil alltid berøre flere parter, uansett forskerens valg av informanter. Deler av voldsforskningen vil berøre temaer der det er et høyt konfliktnivå og muligens svært ulike oppfatninger av hendelsesforløp mellom partene i konflikten. I andre deler av voldsforskningen kan temaet for undersøkelsen være koblet til sjeldne og lett gjenkjennelige hendelser (f.eks. forskning om drap). Mer spesielle sider ved voldsforskningen bør derfor vurderes med hensyn til strengere krav til anonymisering enn det som er vanlige standarder for annen forskning. Forskningen bør problematisere hvorledes man kan unngå å skade informanter ved f.eks. gjenoppliving av konflikter, økning i konfliktnivå og gjenkjenning av historier.

I mange tilfeller er ikke vanlig anonymisering tilstrekkelig – det kan bokstavelig talt bli nødvendig å omskrive hendelser og personer til det ugjenkjennelige. Da kan det i noen tilfeller stilles spørsmål ved dataenes sannhetsverdi. Her kan vi stå overfor noen vanskelige avveininger. De konkrete sakene bør trolig gjennomdrøftes grundig med fagfeller for å finne fram til en rimelig balanse mellom de ulike hensyn.

En viktig begrunnelse for at forskere må legge stor vekt på å sikre informanter/respondenter anonymitet, er at dette er en forutsetning for at forskere skal kunne få mest mulig sanne og korrekte opplysninger. I tillegg er det særlig viktig å bevare anonymitet i forskning som vedrører kriminalitet fordi anonymitetsbrudd kan lede til straffeforfølgelse eller andre ubehagelige følger for den som har gitt forskeren opplysninger. At slike følger kan bli en realitet, illustreres skarpt av det som har blitt kjent som “bumerangsakene” i Bergen.

Nordhus og Vogt mottok en rekke henvendelser om vold fra politiet etter at boken var publisert i 1981 og mens pressedebatten og granskningskommisjonens arbeid pågikk. Derfor fortsatte de sine undersøkelser av politivolden i Bergen. I november 1986 forelå det et nytt materiale som omfattet ca. 200 forklaringer om ulike former for overgrep fra Bergenspolitets side.⁶⁵ Hovedfunnene ble presentert av forskerne på en pressekonferanse i Oslo, og materialet

---

⁶⁵I tillegg til Nordhus og Vogt hadde også professorene Bratholm og Bjørvik intervjuet ofre for politivold. Vitnenes forklaringer ble alltid tatt opp av to av de nevnte forskerne. 47 av de nye forklaringene var om

ble oversendt til Justisdepartementet, Riksadvokaten og Sivilombudsmannen til fortrolig orientering av Anders Bratholm. Han håpet at det ville lede til granskning av en uavhengig kommisjon. Slik gikk det imidlertid ikke. Riksadvokaten besluttet å iverksette politietterforskning på grunnlag av vitnematerialet han hadde fått, siden vitnenes navn - med deres samtykke - var oppgitt. Materialet inneholdt i noen tilfeller også navnet på polititjenestemenn som ble anklaget for vold. Etterforskningen ledet ikke til at noen polititjenestemenn ble straffet, men 10 av forskernes informanter ble domfelt, i hovedsak for falsk anklage. Det er disse sakene som har blitt kjent som bumerangsakene. Først i januar 1998 ble dommen i samtlige sju saker som var begjært gjenopptatt, opphevet av Høyesterett. Bevisene var så dårlige at domfellelsene ikke kunne bli stående, og dessuten mente Høyesterett at politifolks vitneprov i slike saker ikke kan tillegges spesiell troverdighet fordi de kan ha egeninteresse i å dekke til sannheten.

Kjønstad (1991) understreket at selv om forskerne ikke hadde rettslig plikt til å bevare anonymiteten i dette tilfellet, forutsatt at intervjuobjektene hadde samtykket i at forskernes taushetsplikt ble opphevet, er det ikke like opplagt at forskernes *etiske* plikt til å bevare anonymiteten kan oppheves med henvisning til at informantene hadde samtykket. Det er mulig at forskernes etiske plikt til å bevare konfidensialitet går lengre enn den rettslige plikt.

4.5 Uforutsette funn kan ikke utelates

En viktig side ved forskningen som brakte fram politivolden i Bergen, var at forskerne opprinnelig ikke la til grunn at dette ville dukke opp i det lege-/tannlegematerialet som de baserte sin datainnsamling på. Forskerne hadde ikke avsatt noen plass til registrering av politivold i sine opprinnelige spørreskjema, men de kunne inkludert tilfellene i ulike "andre"-kategorier. Derved ville denne spesifikke volden heller ikke blitt tematisert i forskningsrapporten. Det var først etter at en rekke voldsofre uoppfordret hadde fortalt om politivold, at spørreskjemaet ble omarbeidet slik at det også omfattet direkte spørsmål om politivold. Fosnes (1988) hadde påpekt at det ville være i strid med alle prinsipper for

---

polititrakassering av Nordhus, iblant også av Vogt. Personforfølgelsene som særlig Nordhus ble utsatt for i denne fasen fra politiets side er dokumentert i Bratholm (1987).

vitenskapelig virksomhet bevisst å utelate faktiske forhold som emnet omfattet. I en helt parallell situasjon der Finstad og Gjetvik (1980) undersøkte forholdene for varetektsfengslede i Oslo, og ikke hadde inkludert spørsmål om politivold, fant forskerne det riktig å spørre systematisk om dette etter at mange hadde fortalt spontant om det. Det kan derfor være forskningsmessig uetisk å unnlate å rapportere om typer av vold eller andre fenomener som man ikke hadde forutsett at man ville finne da forskningen startet.

4.6 Press og trusler mot forskere

Enkelte forskere som har drevet feltforskning omkring vold og annen kriminalitet har opplevd å bli truet eller utsatt for vold, trusler eller sterkt press. Slik risiko må selvsagt vurderes om den skulle oppstå. I verste fall må det da være etisk forsvarlig både å avbryte forskningen og om nødvendig søke politimessig beskyttelse. Slike problemer kan imidlertid gi seg ganske forskjellig utslag avhengig av hvem den kontroversielle forskningen er rettet mot, og hvem som truer forskeren.

Forskere som arbeider i nærkontakt med voldelige og ekstreme grupper, vil i noen tilfeller bli utsatt for til dels realistiske trusler om vold. Dette gjelder spesielt nynazistiske grupper, outlaw MC-gjenger og enkelte andre voldelige subkulturer. Det finnes eksempler fra Skandinavia på at forskere har blitt overfalt av personer fra det miljøet de studerer. Alvorlige trusler eller opplevelsen av at situasjonen begynte å bli farlig har i noen tilfeller medført at forskere har avbrutt feltarbeid tidligere enn planlagt, eller avholdt seg fra å gjennomføre undersøkelser som de ellers gjerne ville ha gjort.

Noen av de voldelige miljøene bruker bevisst trusler om vold for å påvirke bl.a. forskere. Det mest åpenbare er at trusler brukes for å avskrekke forskere fra å studere dem overhode. I noen av de løsere organiserte miljøene vil gjerne enkelte grupperinger akseptere forskerens innsamling av data om dem, mens andre er sterkt imot og tyr til trusler. Slike reaksjoner kan fortolkes på ulike måter. Det kan være uttrykk for et legitimt ønske om å få være i fred, og at dette er deres håndfaste måte å nekte “informert samtykke” til å bli forsket på.

Forskningsetisk er det gode grunner til å ta dette til følge. Det kan også være at forskningsobjekter ikke har tillit til forskerens nøytralitet, eller at man ikke har tillit til at man

får tilstrekkelig anonymitet. Dette er også legitime innvendinger, og kan medføre at man derfor av forskningsetiske grunner ikke bør gjennomføre noen undersøkelse. Men slike trusler kan også skyldes at visse grupper ikke ønsker offentlighetens søkelys på kriminelle handlinger eller andre følsomme forhold i miljøet. Mot dette kan det argumenteres at man som forsker ikke bør unnlate å rette et søkelys på miljøer som vil hindre innsyn i sin ulovlige virksomhet – de være seg nynazisme, organisert kriminalitet eller politivold – ikke minst av hensyn til ofrene. Men forskerens rett til å “trengse seg på” krever også en etisk begrunnelse. Dette gjelder ikke minst i forhold til valg av metoder og innfallsvinkel, ettersom dette medfører ulik grad av nærgående. Studier fra “utsiden” av miljøet, for eksempel kartlegging av mønstret i voldshandlinger, krever neppe samtykke fra voldsutøverne, mens intervjuer og feltarbeid fra “innsiden” av miljøet, forutsetter et slik samtykke, iallfall fra de som selv deltar aktivt i undersøkelsen. I denne sammenheng må det også tas hensyn til at ulike grupper (f.eks. marginaliserte ungdommer og sterke profesjonsgrupper) har forskjellige forutsetninger og muligheter til å stenge forskere ute, og vil eventuelt kunne bruke svært forskjellige metoder for å avvise forskere.

En annen grunn til at forskere utsettes for trusler eller andre former for press, er at man vil påvirke hva forskeren skriver om miljøet – eventuelt straffe vedkommende dersom det publiseres opplysninger eller vurderinger som miljøet misliker. Lignende typer press, om enn med andre typer trusler, kan komme fra helt annet hold enn samfunnets utgrupper, slik tilfellet som diskuteres nedenfor, ble et eksempel på.

Politivoldforskningen i Bergen har vist at dette temaet og de funn som ble gjort, medførte sterkt ubehagelig konsekvenser for særlig to av forskerne, Nordhus og Bratholm, og at det å søke politibeskyttelse i dette tilfellet ble umulig. De to ble gjenstand for politietterforskning som de bare fikk kjennskap til via lekkasjer fra politiet til aviser. Nordhus ble tiltalt blant annet for vitnepåvirkning og andre straffbare forhold. Under hovedforhandlingen i Bergen byrett ble aktorats hovedvitner avslørt som løgnere, og Nordhus ble frifunnet, bortsett fra å ha kjørt mot rødt lys ved uaktsomhet (Bratholm 1991). Lederen av Norsk Politiforbund og lederen av Politilaget i Bergen truet kommisjonsmedlemmene Stenberg-Nilsen og Bratholm med at de ville anlegge injuriersak, uten at det ble gjort. Men etter at det forelå fellende dommer i bumerangsakene, ble injuriersak anlagt mot Bratholm på bakgrunn av det nye materialet som var framlagt i november 1986. Bratholm svarte da med å anlegge

injuriesøksmål mot de to polititillitsmennene. Like før disse saken skulle opp for Oslo byrett trakk polititillitsmennene sin sak. Bratholm opprettholdt sin, og fem av sju beskyldninger mot ham ble mortifisert av retten.

Til tross for fare for slik trakassering og med få muligheter for å søke beskyttelse, må det være viktig å holde fast ved et prinsipp som Kjønstad (1991) har framhevet. Selv om forskere vet eller frykter at forskningsmessige funn kan få ubehagelige personlige konsekvenser for dem selv, har de likevel forskningsetisk plikt til å bringe resultatene fram i dagen. I den grad forskere på grunn av frykt for slike konsekvenser pålegger seg selv selvsensur i hva de skriver om gruppene de studerer, vil det være forskningsetisk problematisk. Det gjelder særlig hvis en underkaster seg slike føringar uten å gjøre rede for det i publikasjonen. Dette er situasjoner hvor det kan være viktig å diskutere med fagfeller hvordan en skal forholde seg til press, trusler og mulige voldelige represalier.

4.7 Kritiker eller advokat?

Et viktig valg gjelder spørsmålet om hvilken verdimesig målestokk forskeren legger på det fenomenet eller den gruppen en studerer. I hvilken grad skal man – eller kan man – være verdinøytral og kulturrelativistisk når man studerer vold og voldelige grupper? Mange forskere velger et antirasistisk utgangspunktet i studier av vold mot innvandrere, en feministisk posisjon når de studerer vold mot kvinner, eller har som målsetning å bekjempe voldelige gjenger når man studerer dem. Den motsatte posisjonen er å forsøke å forstå en (sub)kultur ut fra dens egne begreper, verdier og rasjonalitet – uten å bruke egne “etnosentriske” verdier som moralsk målestokk. En variant av dette er å analysere voldelige subkulturer som en form for opprør mot et undertrykkende og ensrettende samfunnssystem. Mange forskere innenfor den såkalte Birmingham-skolen står nær denne posisjonen.

Det er åpenbart at valg av verdiposisjon legger sterke føringar på hvilke typer spørsmål og analyser man utvikler, og ikke minst på hvilke forhold man får til de (voldelige) aktørene man studerer. Det er også avgjørende for forløpet av feltarbeid og intervju situasjonen hvordan forskeren framstiller seg overfor sine studieobjekter – som kritiker, advokat eller nøytral observatør. Av spesiell forskningsetisk betydning er det også hvorvidt forskeren framstiller

sin rolle og verdiposisjon på en åpen eller fordekt rolle overfor studieobjektene – det siste er uakseptabelt.⁶⁶

Det må være et grunnleggende krav at en forsker som driver deltakende observasjon eller intervjuer personer i et kriminelt belastet miljø, gir seg til kjenne som forsker, informerer de aktuelle personene om hva prosjektet går ut på, og får deres samtykke til å bli intervjuet. Det vil være uetisk i en slik feltarbeids- eller intervjusituasjon å framstille seg som noe annet, for eksempel som sympatisør. Det skal dreie seg om usedvanlig viktige problemstillinger, hvor det er helt umulig å få fram relevante data på andre måter, før det i det hele kan være aktuelt å vurdere bruk av “Wallraff-metoder” i forskning – og selv da er trolig de etiske problemene så store at man som hovedregel bør avstå (jfr. Alver og Øyen 1997).

4.8 Moralsk engasjement og begrepsmessige føringer

Mange forskere innenfor feltet vold har sett det som sin oppgave å bringe fram i lyset vold og overgrep som tidligere har vært skjult, og derfor heller ikke gjort til gjenstand for forebyggende og motvirkende tiltak. Ofte har dette dreid seg om overgrep mot spesielt svake og utsatte grupper. Vold mot eldre, pleiepasienter, politivold, incest og andre seksuelle overgrep mot barn, politivold, rasistisk vold og kvinnemishandling er eksempler på former for vold og overgrep som forskere har bidratt til å få fram i lyset og opp på den politiske dagsorden. Dette er utvilsomt en svært viktig samfunnsoppgave som forskere ofte er de som har best forutsetninger for å ivareta.

Samtidig kan det moralske engasjementet de involverte forskere gjerne har i forhold til å sette søkelys på en bestemt type skjult vold, også i noen situasjoner stå i fare for å bidra til å skape moralske panikker og overreaksjoner. Det kan i noen tilfeller være fristende å overdramatisere voldens omfang og dens alvorlighet. Det kan skje ut fra de beste motiver om å hjelpe ofrene ved å få deres situasjon opp på den offentlige dagsorden, men det kan heller ikke utelukkes at forskere har baktanker om videre finansiering av egen forskning når en framhever sitt tema som spesielt alvorlig og dramatisk.

---

⁶⁶ Jfr. retningslinjene fra NESH, omtalt under punkt 4.2.

Begrepsbruken i forskning om vold reiser i seg selv etiske problemer. Mange av de begreper og merkelapper vi benytter for å få grep på fenomenet, legger verdimeslige føringer eller virker sterkt styrende for hvordan fenomenet avgrenses og forstås. Eksempler på slike begreper er “kvinnemishandling”⁶⁷ (tidligere gjerne omtalt som “husbråk”), “rasistisk vold” (vs. “ungdomsbråk”), “terrorisme” (vs. “motstandskamp”) og “gjenger” (vs. “kameratflokker”). Begrepene kan hjelpe oss til å se visse aspekter, men samtidig bidrar de til at vi kan overse andre og muligens vesentlige sider ved fenomenene. Begrepene er ofte knyttet til bestemte politiske diskurser med bestemte verdimeslige innretninger, gjerne med implisitte vurderinger av handlingens alvorlighet. Selv om man som forsker gjerne ønsker å finne fram til mest mulig nøytrale og objektive begreper, viser dette seg ofte svært vanskelig, til dels umulig. Til og med begrepet “vold” er et begrep med moralske føringer (Riches 1986).

Ved å gå ut og spørre om et fenomen gjennom intervjuer eller spørreskjema (eksempelvis ungdom om selvmord eller gjenger), kan forskeren utilsiktet komme til å skape eller forsterke dette fenomenet, og påvirke informantenes tankebaner og atferd i bestemte og uheldige retninger. En parallell til dette er holdningskampanjer mot selvmord, som i noen sammenhenger har vist seg å øke hyppigheten av selvmord i målgruppen.

4.9 Sluttord

Denne diskusjonen om metodiske og forskningsetiske problemer viser at det er et spesielt behov for å drøfte disse problemene i forhold til forskning om vold. Mange forskere sliter på egenhånd med vanskelige avveininger og vurderinger de står overfor, og ville ha stor nytte av å kunne drøfte dette med kolleger som selv har erfaring fra slik forskning, og kanskje selv har stått oppe i noen av de samme dilemmaene. Selv om de fleste nok gjennom sine vanlige faglige nettverk har muligheter for å få diskutere slike spørsmål, vil vi i forbindelse med en

---

⁶⁷ Å “mishandle” betyr i følge rettskrivingsordboken (Bøe og Fossetøl 1985) “å fare ille med, skamfere, helseslå, ødelegge og misbruke”.

mulig opprettelse av et forskningsprogram om vold foreslå at det forholdsvis raskt blir arrangert et seminar om forskningsetiske problemer knyttet til voldsforskning.

I forbindelse med voldsforskning knyttet til svake grupper, kan det være på sin plass å tenke i retning av aksjonsforskning. Det finnes gode tradisjoner innen norsk samfunnsforskning for at de gruppene man forsker på, skal få noe tilbake. Det faktum at mye av voldsforskningen her til lands har hatt en nær utveksling med praktiske voldsforebyggende tiltak, må betraktes som en styrke – samtidig som det også er viktig med grunnforskning som ikke nødvendigvis er tiltaksrettet.

I forbindelse med et eventuelt forskningsprogram om vold bør det være åpning for å finansiere forskning hvor det i utgangspunktet er usikkert om data lar seg hente inn på forsvarlig vis. Det er viktig å sikre at forskerne kan trekke seg ut under datainnsamlingsfasen dersom det viser seg at det oppstår store etiske problemer, eller at det er mulig å endre prosjektet underveis. Motsatt vil det være meget uheldig om forskere føler seg tvunget av inngåtte kontrakter (og eventuell forpliktelse om å tilbakebetale midler hvis prosjektet ikke gjennomføres) til å fortsette med et forskningsopplegg som viser seg å bli etisk uforsvarlig. For øvrig vil det være av stor nytte å få forskning som tar opp slike forskningsetiske dilemmaer og problemer spesielt i tilknytning til studier av vold.

Litteraturliste

- Alver, B.G., og Øyen, Ø. (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag: Vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Andvig, J.C. (1998): Some International Aspects of International Crime, in *Nordic Journal of Political Economy*, Vol. 24, No. 3.
- Aslaksrud, A-M., Bødal, K. (1986): *Politianmeldt Kvinnemishandling. 435 saker anmeldt til Oslo Politikammer i 1981, 1983 og 1984*. Oslo: Justisdepartementet.
- AT-rapport 2: 1994: *Arbeidsulykker som følge af fysisk vold, aggression eller trusler om vold 1992-1993*. Danmark: Direktoratet for arbeidstilsynet.
- Back, L., Keith, M., and Solomon, J. (1998): "Racism on the Internet: Mapping Neo-Fascist Subcultures in Cyberspace". I Kaplan and Bjørgo (1998).
- Bakken, A. (1998): *Ungdomstid i storbyen*. Oslo: NOVA Rapport 7/98.
- Bay, J. (1989): "Honor and Shame in the Culture of Danish Outlaw Bikers." Paper presented at the 1989 Annual Meeting of the American Society of Criminology: Crime in Social and Moral Contexts, Reno, Nevada, Nov. 8-12, 1989.
- Bay, J. (1997a): "Konflikter mellem MC-klubber." Paper presented at the Seminar *Born to be wild: Om brødraskap vid sidan av lagen*, Göteborgs Universitet 19.3.1997. On-line: <http://www.ibt.ku.dk/www/law/krim/biker/dansk/tekster/konflikt.htm>
- Bay, J. (1997b): "Fra ungdomskultur til subkultur - rockere og bikere." *Dansk Sociologi* Vol. 8, no. 3, s. 7-25.
- Bay, J. (1998a): "From Youth Subculture to Subcommunity: The Case of the Danish Bikers." Paper presented at the 6th Nordic Youth Research Information Symposium, Reykjavik, IS, June 11-13 1998. On-line: <http://www.ibt.ku.dk/www/law/krim/biker/dansk/tekster/subcom.htm>
- Bay, J. (1998b): "Hvorfor Danmark? - 1970erne som forudsætning for 'Den store Nordiske Røckerkrig'." *Kriminalistisk Årbog 1997* (København: Det retsvidenskabelige Institut).
- Benum, K., Anstorp, T. (1994): "Mellom taushet og fare. Om kulturelle fortolkninger av psykiske problemer og forsøk på å skaffe ny mening." *Psyke og logos* 15, s. 171-190.
- Bergersen Lind B. (1969): "Skadede ofre for vold i Oslo", *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, s. 207-223.
- Bergström, A-M. (1995): "Threat and violence against health care personnel." *Research on Violence, Threats and Bullying as Health Risks Among Health Care Personel*. TemaNord 1995: 583.
- Bjørgo, T. (1989): *Vold mot innvandrere og asylsøkere* (Oslo: NUPI-rapport nr. 136).
- Bjørgo, T. (1990): *Maritim terrorisme: En trussel mot norsk skipsfart og oljevirkosomhet?* Oslo: NUPI-rapport nr. 146.
- Bjørgo, T. (1997): *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: Patterns, Perpetrators, and Responses* (Oslo: Tano Aschehoug).

- Bjørger, T. (1998): *Hvorfor går ungdom inn i rasistiske grupper – og hvordan kommer de seg ut igjen?* Oslo: PHS Forskning, 1998:2.
- Bjørger, T. (ed., 1995): *Terror from the Extreme Right* (London: Frank Cass).
- Bjørger, T. og Witte, R. (eds., 1993): *Racist Violence in Europe* (Basingstoke: Macmillan, norsk utgave ved Tiden).
- Bjørger, T., og Heradstveit, D. (1988): *Politisk vold og terrorisme i Norge*. NUPI Arbeidsnotat nr. 5.
- Bjørger, T., og Heradstveit, D. (1993): *Politisk terrorisme*. Oslo: Tano.
- Bjørnebekk, R. (under utgivelse): *Volden for øyet: Om mediernes bidrag i voldsutviklingen hos unge i risikozonen*.
- Blichfeldt L. (1995): *Rapport fra voldskartleggingen i Drammen kommune*. Drammen kommune/Drammen politikammer.
- Blok, A. (1998): "The Enigma of Senseless Violence". Paper presented at the workshop "Worldviews and Violence", 5th Biannual EASA Conference, Frankfurt 4-7. September 1998.
- Blom, S. (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Rapport 98/16, Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bootsman, E. M. (1995): *Langtids-effekten af fysisk børnemishandling - belyst ved anvendelsen af nyere teorier og relateret til krisepsykologiens perspektiv*. Århus: Psykologisk skriftserie, Vol. 20, No. 1, Aarhus Universitet.
- Bovim E. K. R., Saltvedt I. og Lereim I. (1993): "Mishandling i ekteskap og samboerforhold" *Tidsskr Nor Lægeforen*, 113, s. 1695-1697.
- Bowling, B. (1998): *Violent Racism: Victimization, Policing and Social Context*. Oxford: Clarendon Press.
- Brantsæter, M.C. (1997): "Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn." Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Brantsæter, M., Widerberg, K. (1992): *Sex i arbeidet*. Oslo: Tiden forlag.
- Bratholm, A. (1986): *Politivold. Omfang-årsaker-forebyggelse. En studie i desinformasjon*. Oslo: Tano.
- Bratholm, A. (1987): *Politiovergrep og personforfølgelse*. Oslo: Tano.
- Bratholm, A. (1988a): "Etterforskning av maktovergrep i Bergen-politiet". *Lov og rett*, s. 67-96.
- Bratholm, A. (1988b): "Amnesty i påtalemyndighetens søkelys", *Lov og rett*, s. 377-380
- Bratholm, A. (1991): "Bumerangsakene - en norsk rettstragedie". *Juristkontakt*, nr. 1, s. 7-17.
- Bratholm, A. (1998): "Rettsikkerheten for pleiepasienter - redegjørelse for en klagesak". *Lov og rett*, nr. 1, s. 280-295.
- Bratholm, A., Stenberg-Nilsen H, og Sulland F. (1982): *Politivoldrapporten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bru, E. og Boyesen (1996): *Skolemiljø og psykososiale vansker*. Paper framlagt på den 5. nasjonale fagkonferansen i pedagogikk, 13.-15. november 1996 i Stavanger.

- Bru, E., Boyesen, M., Munthe, E. & Roland, E. (1998): "Perceived social support at school and emotional and musculoskeletal complaints among Norwegian 8th grade students". *Scandinavian Journal of Educational Research*, 42: 339-356.
- Bruun, K. (1959): *Drinking Behaviour in Small Groups*. An Experimental Study. The Finnish Foundation for Alcohol Studies. Helsinki.
- Buford, B. (1992): *Blant pøbler*. Oslo: Aschehoug.
- Bødal, K. og Fridhov, I. M. (1993): *Med slag og spark. En rapport om 58 personer dømt til 3 år eller mer for grov vold*. Oslo: Justisdepartementet, Kriminalomsorgsavdelingen.
- Bødal, K. og Fridhov, I. M. (1995): *Det gjelder drap. En rapport om 250 personer dømt for drap eller drapsforsøk i perioden 1980-89*. Dokumentasjon & debatt nr.2/95, Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo.
- Bøe, L., Fossetøl, B. (1985): *Rettskrivningsordbok med synonymer*. 3. utg. Oslo: Tano.
- Campbell, A. (1993): *Girls in the Gang*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Carlsson, Y. (1995): *Aksjonsplan Brumunddal – ga den resultater? Bekjempelse av fremmedfiendtlig vold i lokalsamfunnet*. Oslo: NIBR-rapport 1995:13.
- Carlsson, Y. og Lippe, H.v.d. (1997): *Industribygda og rasismen: Utvikling og avvikling av et fremmedfiendtlig ungdomsmiljø i Vennesla 1991-1996*. Oslo: NIBR-rapport 1997:17.
- Christensen, E., Koch-Nielsen, I. (1992): *Vold ude og hjemme: En undersøgelse af fysisk vold mod kvinder og mænd*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 92: 4.
- Christensen, L. Saabye (1984): *Beatles* (Oslo: Cappelen).
- Christie, N. (1971): "Vold og samfunnsstruktur". I: Buhl J. P. m.fl. (red.): *Festskrift til Stephan Hurwitz*. København: Juristforbundets forlag, s. 155-177.
- Christie, N. (1975): *Hvor tett et samfunn?* 2 bd., Oslo: Universitetsforlaget
- Christie, H.J., Ruud, A.K. (1997): "Hvilke faktorer hemmer og hva fremmer barns formidling av seksuelle overgrep?" Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Clausen, S.-E. (1996): *Barne- og ungdomskriminalitet i Norge 1980-1992*. Rapport 1996:4, Oslo: NIBR
- Collins, J. J. (1982, ed.): *Drinking and Crime*. London/New York: Tavistock Publications
- Corbin, J.R. (1977): 'An Anthropological Perspective on Violence', *International Journal of Environmental Studies*, Vol. 10, s. 107-111.
- Dahl, E., Modahl, S. og Bø, O. (1976): "Personskader forårsaket av vold" *Tidsskr Nor Lægeforen*, nr. 17-18, 99, s. 876-879.
- Dahl, S. (1993): *Rape - A Hazard to Health*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Danielsen, K. (1998): *Innvandrere og kriminalitet*. NOVA rapport 4.
- Decker, S.H. and Van Winkle, B. (1996): *Life in the Gang: Family, Friends, and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dijk, J. J. M. van (1992): *Criminal Victimization in the Industrialised World*. Rapport, Roma UNICRI.

- Dobash, R.E., Dobash, R.P. (ed.) (1998): *Rethinking Violence Against Women*. USA, SAGE Publications.
- Einarsen, S. (1998): *Norwegian Research on bullying at work: Empirical and Theoretical Contributions*. Proceedings from the International Harassment Network Annual Conference - Oxford 1998.
- Einarsen, S., Hellestøy, O.H. (1998): "Når samhandling går på helsen løs - helsemessige konsekvenser av mobbing i arbeidslivet." *Medisinsk årbog*. København: Munksgaard.
- Einarsen, S., Raknes, Matthiesen (1993): *Seksuell trakassering. Bøllen og Blondinen på norske arbeidsplasser*. Bergen: Sigma Forlag.
- Einarsen, S., Raknes, Matthiesen, (1994): "Bullying and Harassment at Work and Their Relationships to Work Environment Quality: An Exploratory Study." *European Work and Organizational Psychology*, 4, 4. pp. 381-401.
- Engene, J.O. (1994): *Europeisk terrorisme: Vold, stat og legitimitet*. Oslo: Tano.
- Engene, J.O. (1998): *Patterns of Terrorism in Western Europe, 1950-1995*.
- Falck, S. (1992): *Utlendinger og kriminalitet*. Rapport nr. 2, Barnevernets Utviklingscenter, Oslo.
- Falck, S. og Støkken, A. M. (1990): *Utlendinger og kriminalitet - Datakilder og metodeproblemer*. NF-rapport nr. 90A, Nordlandsforskning.
- Fangen, K. (1995): *Skinheads i rødt, hvitt og blått: En sosiologisk rapport fra "innsiden"*. Oslo: UNGforsk Rapport No. 4.
- Fangen, K. (1997): "Separate or Equal? The Emergence of an All-Female Group in Norway's Rightist Underground". *Terrorism and Political Violence*, Vol. 9, No. 3.
- Fangen, K. (1998a): "Fangens dilemma". *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3, 1998.
- Fangen, K. (1998b): "Blant høyreekstremister – utsnitt av et sosiologisk feltarbeid", i Veiden, P. og Nilsen, R. (red., 1998): *Sosiologisk fantasi*. Oslo: Ad Notam.
- Feilitzen, C. Von (1998): *Vad säger forskningen om medievåldets påverkan? The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen*. NORDICOM.
- Finstad, L. og Gjetvik A.-L. (1980): *Varetektsfanger forteller ...* Oslo: Universitetsforlaget.
- Fosnes, T. (1988): "Nordhus/Vogts voldsundersøkelse". *Lov og rett*, s. 148-151
- Fryjordet, J. (1986): *Ungdomsopptøyer i Oslo: "Natta til første mai"*. Hovedoppgave ved Institutt for sosiologi.
- Frøberg, S., Sørensen, R. (1992): *Stopp seksuell trakassering på arbeidsplassen*. Oslo: Tiden forlag.
- Fuglerud, Ø. (1994): "Vold som kulturelt uttrykk: Seksualitet og kasteundertrykkelse i India". *Norsk antropologisk tidsskrift* 1/1994.
- Fønhus, M. (1960): *I hine hårde dage* (Oslo: Aschehoug).
- Gautun H. (1996): *Voldens ansikt. Ungdoms erfaring med vold i Oslo og landkommuner*. Oslo: FAFO-rapport 189.
- Giertsen, H. (1974): *Registrert voldskriminalitet i Norge. En undersøkelse av voldshandlinger, fysisk skade og likhet for loven-prinsippet*. Hovedoppgave. Inst. f. kriminologi (UiO).

- Giertsen, J.Chr. (1988): "Forbrytelser med døden til følge på Vestlandet 1950-1984". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, årg.75.nr. 2, s.84-122.
- Gordon, P. (1990): *Racial Violence and Harassment* (London: The Runnymede Trust).
- Graff-Iversen, S. m.fl. (1992): "Sosialt nettverk, alkoholvaner og voldsskader hos kvinner og menn i Akershus Fylke. Resultater fra anonym spørreundersøkelse blant 40-42 åringer 1990-91." *Tidsskr Nor Lægeforen*, nr. 28, 112, s. 3579-3583.
- Grünfeld, B. og Noreik K. (1986): "Recidivism among among sex offenders: a follow-up study of 541 Norwegian sex offenders". *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 9, s. 95-102.
- Grünfeld, B. og Noreik K. (1998): "Straffedømte sedelighetsovergripere. Hvor stor er tilbakefallsrisikoen?" *Tidsskr Nor Lægeforen*, 118, nr 1, s. 63-66.
- Grünfeld, B. og Steen J. (1984): "Fatal barnemishandling - barnedrap i Norge. En oversikt for årene 1950-1979". *Tidsskr Nor Lægeforen*, s. 289-292.
- Grytdal, V. Wirum, I. (1998): Tallene er hentet fra NAV - Nettverksavis for voldsofferarbeid, vol. 4, nr. 2 1998. (Opprinnelig artikkel trykket i OP-magasinet nr. 2, 1998)
- Guldvog, B., Thorgersen A., Ueland Ø. (1992): *Ulykker, vold og selvpåført skade*. Personskaderapport. Rapport nr. 1/92, Seksjon for forebyggende og helsefremmende arbeid. Oslo: Statens institutt for folkehelse.
- Gule, L. og Falck P. red. (1991): *Politivold, forskning og etterforskning. Et menneskerettslig søkelys på politivoldskomplekset i Bergen*. Bergen: Ariadne/Chr. Michelsens Institutt.
- Gundersen, F. (1998): "Registrerte anmeldere og kriminalitetsofre, 1993-1997: Politiet anmelder mer". *Ukens statistikk*, nr. 37.
- Gustafson, R. (1995): "Is it Possible to Link Alcohol Intoxication Causally to Aggression and Violence? A Summary of the Swedish Experimental Approach." *Studies on Crime and Crime Prevention*, vol 4(1), s. 22-42.
- Hage, P. (1992): *Retorisk Blitzkrieg*. Hovedoppgave i pedagogikk, Universitetet i Oslo (klausulert).
- Hage, P. (1998): *Forskning om ungdomskriminalitet*. Rapport til Det kriminalitetsforebyggende råd.
- Hage, P. (1999): "Voldsakselerasjon mellom kontrollørar og kontrollerte", i *Årsrapport 1998*. Oslo: Institutt for kriminologi.
- Hagen, K., Djuve A. B. og Vogt P. (1994): *Oslo: den delte byen?* Oslo: FAFO-rapport 161.
- Hansen, T. (1988): "Forskning og etterforskning". *Lov og rett*, s. 119-129.
- Harris, I.R. (1986) : *Myth and Reality in the Motorcycle Subculture*. University of Warwick, Dept. of Sociology (Doctoral dissertation, two volumes).
- Harris, Maz (1985): *Bikers. Birth of a Modern Day Outlaw*. London: Faber & Faber.
- Haslund, U. (1993): "Mange små barn ofre for sedelighetsforbrytelser". *Ukens statistikk* nr. 43, s. 6.
- Hauge, R. (1968): *Gjengkriminalitet og ungdomskulturer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hauge, R. (1975): "Offer for lovbrudd", *Tidsskr. f. samfunnsforskning*, bd. 16, s. 322-333.

- Hauge, R. (1990): "Alcohol and Criminal Violence in Nordic Countries". S. 65-75 i: Snare A.: *Criminal Violence in Scandinavia*. Scandinavian Studies in Criminology, vol. 11, Oslo: Universitetsforlaget.
- Heelas, P. (1982): "Anthropology, Violence and Catharsis", i March, P. & Campbell, A. (eds.): *Aggression and Violence*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hegna, K.; Kristiansen, H.W., og Moseng, B.U. (1999): *Levekår og livskvalitet hos lesbiske kvinner og homofile menn*. Rapport 1/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Heiberg, T., m. fl. red. (1989): *Makt og langkølle*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- Hellevik, O.(1991): "Forskning og etterforskning - synspunkter på forskjellen i vurdering av politivold i Bergen". S. 102-114 i: Gule L. og Falck P. red. (1991).
- Heradstveit, D. (1992): *Norge som mål for arabisk terrorisme*. Oslo: NUPI-rapport 158.
- Hofer H. von (1997): *Nordic Criminal Statistics*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Holm, J. og Kvaran, I. (1989): *Opprør: En bok om blitzere, pønkere, politi, presse og politikere i Oslo*. Oslo: Cappelen.
- Holter, Ø.G. (1989): *Menn*. Oslo: Aschehoug.
- Huff, C.R. (1996): "The Criminal Behaviour of Gang Members and Nongang At-Risk Youth", i Huff, C.R. (ed.), *Gangs in America*. Thousand Oaks: Sage (Second edition).
- Hydle, I. og Johns, S. (1992): *Stengte dører og knyttede never. Når eldre blir utsatt for overgrep i hjemmet*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Hydle, I. (1995): *Kan voldskriminalitet forebygges?* Oslo: Kommuneforlaget.
- Hydle, I. (1998): "Psychiatric Argumentation in Norwegian Criminal Court - an Anthropological Perspective." Paper presented at Oñati International Institute of Sociology of Law, Spain, October 22, 1998.
- Haagensen, K. (1975): *Ungdomsgjeng og kriminalitet*. Oslo: Institutt for kriminologi, upublisert hovedoppgave.
- Haaland, T. (1997): *Hjelp til voldsofre i Oslo*. NIBR, Prosjektrapport 1997:29.
- Idsøe, T. (1998): *Mobbing blant norske 8. klassinger: En studie av risiko- og beskyttelsesfaktorer knyttet til individ, hjem og skole*. Hovedoppgave i psykologi. Trondheim: NTNU.
- Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen.
- Jareg, K., Askeland, I.R. (1995): *Kvinnelige voldsutøvere - en fenomenologisk studie av kvinner som bruker vold mot sine mannlige partnere*. Universitetet i Oslo: Hovedoppgave ved Psykologisk institutt.
- Jon, N. (1992): *Bak kriminalstatistikkens kolonner. Om registrert voldskriminalitet i Oslo*. Hovedoppgave i kriminologi, Institutt for kriminologi, UiO.
- Jon N. (1996): "Et forstørret voldsbilde. En analyse av Oslovoldens utviklingen på 1980 - tallet" Upublisert rapport til Justisdepartementet.
- Kanagaratnam, P. (1996): *Child and Soldier: Long-term effects of active participation in combat among Tamils*. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Bergen.

- Kaplan, J., and Bjørge, T. (eds., 1998): *Brotherhoods of Nation and Race: The Emergence of a Euro-American Racist Subculture*. Boston: Northeastern University Press.
- Kjønstad, A. (1991): "Forskningsetiske og juridiske synspunkter på forskning og etterforskning". S. 123-135 i: Gule L. og Falck P. red. (1991).
- Klein, M. (1995): *The American Street Gang: Its nature, Prevalence, and Control*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Krogh, H. (1993): *To flyktningegruppers hverdag i en norsk kommune: 'Når vi kommer til et nytt land, prøver vi å gripe håpet'*. Oslo: Norsk Byggforskningsinstitutt.
- Krogstad, A. (1985): *Ungdom, stil og symboler: Skippergata 6/6b – et eksperiment i fellesskap*. Hovedoppgave ved Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Krohn-Hanssen, Christian, 'En kryss-kulturell tilnærming til vold?' *Norsk Antropologisk Tidsskrift* No. 1 (1993).
- Larsen, G. (1992): *Brødre: æreskamp og hjemløshet blant innvandrings ungdom*. Oslo, Pax.
- Lavik, N.J.; Hauff, E.; Skrondal, Ø.; Solberg, Ø. (1996): "Mental Disorder among Refugees and the Impact of Persecution and Exile: Some findings from an Out-Patient Population." *British Journal of Psychiatry* 1996: 726-732.
- Lavik, N.J.; Solberg, Ø.; Varvin, S. (1997): "Psykisk helse blant flyktninger" *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* 1997; 117 : 3654-3658
- Leira, H. (1994): "En stor og frykkelig hemmelighet" (red.) Bjugren, J.: *Vold*. Ministry of Education, Research and Church Affairs.
- Leira, H. (1997): "Et normalpsykologisk, psyko-kulturelt perspektiv." Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Lenke L. (1990): *Alcohol and Criminal Violence*. Stockholm: Almquist & Wiksell
- Lien, I.-L. og Haaland, T. (1998): *Vold og gjengatferd. En pilotstudie av et ungdomsmiljø*. Oslo: NIBR/Ungdom Mot Vold, Samarbeidsrapport.
- Luckenbill, D.F. (1977): "Criminal Homicide as a Situated Transaction". *Social Problems*, vol. 25(1), s.176-186.
- Lund, C.P. (1993): *Norsk antiterror-politikk: kartlegging, systematisering og analyse av norske tiltak mot terrorisme*. Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Lundgren, E. (1990) *Gud og hver mann. Seksualisert vold som kulturell arena for å skape kjønn*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Lundgren, E. (1993): *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Lykkjen, A. M. (1976): *Voldtekt. En bok om kvinneundertrykking*. Oslo: Pax forlag
- Lööw, H. (1992): 'Tant Brun - Män och kvinnor i "Vit makt världen" och i "De nationella leden" 1920-1991', i *Historiskt tidsskrift*, nr. 4, (1992), s. 539-562.
- Lööw, H. (1993): 'The Cult of Violence – The Swedish Racist Counter-Culture', in Bjørge & Witte (1993).
- Lööw, H. (1995) 'Racist Violence and Criminal Behaviour in Sweden: Myths and Realities', in Bjørge (1995).

- Lööw, H. (1998a): 'White Power Rock 'n Roll: A Growing Industry', i Kaplan & Bjørgo (1998).
- Lööw, H. (1998b): *Nazismen i Sverige 1980-1997. Den rasistiska undergroundrörelsen: musiken, myterna, riterna*. Stockholm: Ordfront.
- Malmedal, W. (1998): *Noen må følge bedre med. Om overgrep i sykehjem*. Hovedoppgave i helsefag. NTNU, Trondheim.
- Malmedal, W. (1999): "Overgrep i sykehjem". *Aldring & Eldre*, nr. 1, s. 2-7.
- Malterud K. (1982): "Mishandlede kvinners skademønster og livssituasjon" *Tidsskr Nor Lægeforen*, 102, s. 1787-1790.
- Martens, P.L. (1989): *Sexualbrott mot barn. Presentation och diskussion av några centrala teman inom forskningsområdet*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Melhuus, K., Sørensen, K.(1997): "Vold 1994 - Oslo Legevakt" *Tidsskrift for den norske lægeforening* nr. 2.
- Meling, L. (1975): "Eg - det var han som byrja. Ein sosiogeografisk studie av registrert voldskriminalitet i Norge, 1967-1969. Hovedoppgave, 2 bd. Inst. f. kriminologi (UiO).
- Meling, L. (1978): "Sosial status, fritidsaktivitet og offer for voldshandlinger" *Sosiologi i dag*, årg. 8, s. 6-27.
- Mossige, S. (1995): "En narrativ analyse av mødres møte med rettsvesenet i samværssaker ved mistanke om overgrep." *Rapport fra konferanse 13. oktober 1995: Seksualisert vold og rettsvesenet*. Oslo: Norges forskningsråd, s. 47-56.
- Mossige, S. (1997): "Seksuelt misbrukte barns møte med barnevern og andre hjelpeinstanser." Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Mossige, S., Tjernsland, O.A., Jensen, T. (1995): "Seksuelle overgrep mot barn: er tverretattlig samarbeid en kilde til problemløsning eller problemskaping?" *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. 32, s. 517-525.
- Moxnes, K. (1990) *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Moynihan, M. and Søderlind, D. (1998): *Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground*. Venice, CA: Feral House.
- Mærli, M.B. (1999): *Atomterrorisme*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Newburn, T., Stanko, E.A. (1994): *Just boys doing business? Men, masculinities and crime*. London and New York: Routledge.
- Nielsen, B.G.: (1991) *Seksuelle overgrep mod børn i familien - et offerperspektiv på straffesystemet*. Aarhus universitetsforlag.
- Nordhus, G. og Vogt E. (1981): *Volden og dens ofre*. Oslo: Cappelen forlag.
- Norges forskningsråd (1997): *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Normann, E., Tambs, K., Magnus, P. (1992): "Seksuelle overgrep mot barn - et folkehelseproblem?" *Nordisk Medicin*. Vol. 107, 12.

- Nyhagen, E. B., Hennem, R. (1997): "Rettsapparatets behandling av saker om seksuelle overgrep mot barn." Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.
- Næss, E. (1999): *Vold er ære, kriminalitet er penger: "K"-gjengen om seg selv*. Oslo: Det kriminalitetsforebyggende råd.
- Olaussen, L. P. (1982): "Selvrapportert utsatthet for kriminalitet". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr. 4, s. 20-22.
- Olaussen, L. P. (1983): "Om angst for vold og alvorlig sjikane". *Lov og rett*, s.115-134.
- Olaussen, L. P (1995a): "Voldskriminalitetens utvikling de to siste tiårene" *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr. 4, s. 249-272.
- Olaussen, L. P. (1995b): *Om drapsutviklingens flertydighet*. PHS Småskrifter, nr. 1, Oslo: Politihøgskolen
- Olaussen, L.P. (1995c): "Angst for voldskriminalitet i Norge". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr. 4, s. 249-272.
- Olaussen, L. P. (1995d): *Beruselse, utelivsdeltakelse og utsatthet for vold*. PHS-forskning 1995:3, Oslo: Politihøgskolen
- Olaussen, L. P. (1997): *Seksti millioner mot vold: Har det hjulpet?* Skriftserie nr. 57, Institutt for retts sosiologi (UiO), Oslo.
- Olweus, D. (1991): 'Bully/Victim Problems Among Schoolchildren: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program', in D.J. Pepler & K.H. Rubin (eds.): *The Development and Treatment of Childhood Aggression* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum).
- Olweus, D. (1992): *Mobbing i skolen: Hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olweus, D. (1993): 'Victimization by Peers: Antecedents and Long-Term Outcomes', in K.H. Rubin & J.B. Asendorf (eds.): *Social withdrawal, inhibition and shyness in childhood* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum).
- Olweus, D. (1994): "Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35: 1171-1190.
- Olweus, D. (1996): "Bully/Victim problems in School". *Prospects*, Vol.XXVI, No. 2 (Juni 1996).
- Pape, H. og Pedersen, W. (1997): "Voldsofre i den generelle ungdomsbefolkningen. En longitudinell studie av risikofaktorer". *Tidsskr Nor Lægeforen* nr. 23, 117, 3347-51.
- Pape, H. og Storvoll, E. E. (1999): "Problemfylt pubertetstid". *Tidsskr. Nor Lægeforen* nr. 2, 119; s. 216-220.
- Pedersen, W. (1997): "Kjønnssosialisering, seksualisert vold og mental helse." *Forskning om seksualisert vold. Prosjektsammendrag*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Pedersen, W. (1999): *Rammer volden blindt?* Kronikk i Dagbladet 23.2.1999.
- Pedersen, W., Skrandal, A. (1996): "Alcohol and Sexual victimization: a longitudinal study of Norwegian girls." *Addiction. Society for the Study of Addiction to Alcohol and other Drugs*. 91 (4), p. 565-581, Carfax Publishing Company.

- Pernanen, K. (1991): *Alcohol in Human Violence*. New York/London: The Guilford Press..
- Prøysen, A. (1950): *Trost i taklampa*. Oslo: Tiden.
- Raknes, B.J., Einarsen, S. (1995): "Bullying in the health care sector." *Research on Violence, Threats and Bullying as Health Risks Among Health Care Personnel*. TemaNord 1995: 583.
- Raundalen, M. (1995): *Det viktigste i barneoppdragelsen*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Raundalen, M. (1997): *Krigstraumatiserte barn: retningslinjer for hjelp*. Bergen: Senter for krisepsykologi.
- Riches, D. (1986): 'The Phenomenon of Violence', in D. Riches (ed.), *The Anthropology of Violence* (Oxford: Basil Blackwell).
- Rigspolitichefen (1998): Vold på gaden, i hjemmet og på arbeidet. Oversigt over resultater fra voldsofferundersøgelsen 1995/96. København: Information fra Rigspolitichefen.
- Ringen, S. (1975): "Litt om vold og frykt for vold". *Lov og rett*, s. 277-233.
- Rogaland Innvandrerråd: (1995): *Rasistisk trakassering og vold: Offerets perspektiv* (Stavanger: Kontaktforum mellom Innvandrere og Politiet).
- Rognum, T. O. (1985): "Drapsutviklingen i Norge 1960-1983. Belyst ved et rettsmedisinsk obduksjonsmateriale." *Lov og rett*, s. 112-124.
- Roland, E. (1998): *School Influences on Bullying*. Durham: University of Durham.
- Roland, E. og Munthe, E. (1997): "The 1996 Norwegian Program for preventing and managing bullying in schools. *The Irish Journal of Psychology*, 18: 233-247.
- Roland, E. og Vaaland, G.S. (1996): *Mobbing i skolen: En lærerveiledning*. Oslo: KUF.
- Rød Larsen, T. (1978): "*Voldsbølgen*". *Myter og realiteter*. Oslo: Institutt for rettsosologi, Stensil nr. 14.
- Sandmo, E. (1992): *Tingets tenkemåter. Kriminalitet og rettsaker i Rendalen 1763-97*. Universitetet i Oslo, Avdeling for Historie, Tingbokprosjektet.
- Sandnes, J.(1990): *Kniven, ølet og æren. Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Schafft, A. (1989): *Seksualforbrytelser. En analyse av et utvalg ferdig etterforskede sedelighetslovbrudd*. Hovedoppgave, Institutt for kriminologi og strafferett.
- Sigurdardóttir, T. J. og Ólafsdóttir H. (1998): "Vold i nærmiljø". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 1998, 85. årg. nr. 1, s. 1-37.
- Skarpaas, I., Hetle, A. (1995): *Resultater fra en kartleggingsundersøkelse av vold og trusler mot FO's medlemmer i helse- og sosialsektoren*. Oslo: AFI
- Skarpaas, I., Hetle, A. (1996): *Vold og trusler mot helse- og sosialarbeidere. En kartleggingsundersøkelse blant medlemmer i Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Oslo: AFI-notat nr. 1
- Skjørten, K. (1988): *Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold*. Oslo: KS-serien nr. 4. Institutt for kriminologi og strafferett.
- Skjørten, K. (1994a): *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Oslo: Pax Forlag A/S

- Skjørten, K. (1994b): "Problemer ved bruk av legalstrategi mot vold og seksuelle overgrep i familien." *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* september 1994, 81. årgang nr. 3.
- Skog, O.J. og Bjørk E. (1988): "Alkohol og voldskriminalitet. En analyse av utviklingen i Norge 1931-1982". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, årg. 75, nr. 1, s. 1-23.
- Sollund, R. (1999): "Forskningsetiske og vitenskaplige betraktninger im forskning på voldsdømte flyktninger", i *Årsrapport 1998*. Oslo: Institutt for kriminologi.
- SOU (1995: 60): Kvinnofrid. Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommissionen.
- Steen, S. og Hunskår S. (1997a): "Vold i Bergen" *Tidsskr Nor Lægeforen* nr. 2, 117, s.226-229.
- Steen, S. og Hunskår S. (1997b): "Kvinner og vold. En ettårig prospektiv undersøkelse fra Bergen Legevakt" *Tidsskr Nor Lægeforen* nr. 25, 117, 3640-3642.
- Sætre, M. (1997): *Omfanget av vold. Gjennomgang av dokumentasjon og resultater*. Oslo: HiO-notat nr. 7.
- Sætre, M., Holter, H., Jebsen, E. (1986): *Tvang til seksualitet*. Oslo: Cappelen Forlag.
- Sørheim, T. A. (1998): *Vanlige kvinner - uvanlige utfordringer. En studie av kvinner med funksjonshemning*. Universitetet i Oslo: Seksjon for medisinsk antropologi, Institutt for allmennmedisin og samfunnsmedisinske fag.
- Tambs, K. (1994): Noen resultater fra Folkehelsas undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn. Oslo: Statens institutt for Folkehelse.
- Taylor, C. (1993): *Female Gangs*. East Lansing, MI: Michigan State University Press.
- Thrasher, F. (1927): *The Gang*. University of Chicago Press.
- Tiby, E. (1996): *Hat, hot, våld – utsatta homosexuella kvinnor och män*. Rapport 84/96. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Toomingas, A., Nordin, H. (1995): "Reports of violence and threats against Swedish health care personnel." *Research on Violence, Threats and Bullying as Health Risks Among care Personnel*. TemaNord 1995: 583.
- Toverud, R. (1998): Barn, terapi og seksuelle overgrep. En studie av psykoterapeuters beretninger. Tano Aschehougs Fonteneserie.
- Træen, B. (1996): "Hva påvirker krangling og slåssing i drikkesituasjoner? En sammenlignende studie av Oslos generelle befolkning og kafégjester i Oslo". (SIFA). *Norsk Epidemiologi*, vol 6(1), s. 61-68.
- Willems, H. et al.(1993): *Fremdenfeindliche Gewalt: Einstellungen, Täter, Konflikteskalation*. Opladen: Leske + Budrich.
- Willems, H. (1995): 'Development, Patterns and Causes of Violence against Foreigners in Germany: Social and Biographical Characteristics of Perpetrators and the Process of Escalation', i Bjørge (1995).
- Williams, P. og Dickinson J. (1993): "Fear of Crime: Read All about it? The Relationship between Newspaper Crime Reporting and Fear of Crime" *British Journal of Criminology*, vol. 33(1) s. 33-56.
- Wolf, D.R. (1991): *The Rebels: A Brotherhood of Outlaw Bikers*. Toronto: University of Toronto Press.

- Åkerström, M. (1996): "Voldet, en moralisk panik?". S. 226-244 i: Åkerström M. red. (1996): *Kriminalitet Kultur Kontroll*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Åkerström, M. (1997): "Att anmälda våld - en praktik inom lokala kulturer." *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 84. årgang, Nr. 2. s. 125-132.
- Åsli, J. (1997): "Jeg trodde ikke det ville skade henne..." -intervjuer med menn dømt for overgrep mot barn." Oslo: Norges forskningsråd: *Forskning om seksualisert vold*. Prosjektsammendrag.

Appendiks

Oversikt over deltakere på idedugnad i Norges forskningsråd 18. februar 1999

Ole Kristian Hjemdal
Kompetansesenteret for voldsofferarbeid
Postboks 8178 Dep.
0034 Oslo

Kai Pernanen
SIFA
Dannevigsv. 10
0463 Oslo

Ingebjørg Skarpaas
AFI
Postboks 8171 Dep.
0034 Oslo

Thomas Haaland
NIBR
Postboks 44, Blindern
0313 Oslo

Ingela Kolfjord
NOVA
Munthes g. 29
0260 Oslo

Sturla Falck
NOVA
Munthes g. 29
0260 Oslo

Willy Pedersen
NOVA
Munthes g. 29
0260 Oslo

Terje Ogden
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1094 Blindern
0317 Oslo

Arne Skodvin

Forskningsavdelingen ved politihøgskolen
Postboks 5027 Majorstua
0301 Oslo

Ragnhild Bjørnebekk
Forskningsavdelingen ved politihøgskolen
Postboks 5027 Majorstua
0301 Oslo

Jan Georg Christophersen
KRÅD
Postboks 8005 Dep.
0030 Oslo

Erling Sandmo
Institutt for samfunnsforskning
Munthes g 31
0260 Oslo

Arnt Even Hustad
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 Dep
0033 Oslo

Dag Ellingsen
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 Dep
0033 Oslo

Helle Nesvold
Legevakten i Oslo
Storgaten 40
0182 Oslo

Ida Hydle
Høgskolen i Agder
Postboks 2074 Posebyen
Kristiansand

Reid Jon Stene
Fafø
Postboks 2947 Tøyen
0608 Oslo

Dan Olweus
Universitetet i Bergen
Øisteinsgt. 3
5007 Bergen

Lill Scherdin

Institutt for kriminologi
Universitetet i Oslo
Pb. 6872 St. Olavsplass
0130 Oslo

Kristin Skjørten
Institutt for kriminologi
Universitetet i Oslo
Pb. 6872 St. Olavsplass
0130 Oslo

Tore Bjørge
NUPI
Pb. 8159 Dep
0033 Oslo

Leif Petter Olaussen
Institutt for retts sosiologi
Universitetet i Oslo
Pb. 6872 St. Olavsplass
0130 Oslo

Arnfinn Andersen
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

Bente Lie
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

Lars Meling
Justis- og politidepartementet
Postboks 8005 DEP.
0030 Oslo

Barbro Mæland
Justis- og politidepartementet
Postboks 8005 DEP.
0030 Oslo

Gerd Juel Holmstvedt
Sosial- og helsedepartementet
Postboks 8011 Dep.
0030 Oslo

Inger Kvarme
Sosial- og helsedepartementet
Postboks 8011 Dep.
0030 Oslo

Dag Hareide
Verdikommisjonen

ISBN 82-12-01304-9

